

**TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ (TEFSİR)
ANABİLİM DALI**

**KUR'AN'DA METRUK MEKANLARI ANLATAN AYETLERİN
CAHİLİYE ŞİİRİYLE EDEBİ YÖNDEN KİYASI**

Yüksek Lisans Tezi

FATMA DEMİRCİ SÖNMEZ

Ankara, 2018

**TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ (TEFSİR)
ANABİLİM DALI**

**KUR'AN'DA METRUK MEKANLARI ANLATAN AYETLERİN
CAHİLİYE ŞİİRİYLE EDEBİ YÖNDEN KIYASI**

Yüksek Lisans Tezi

Fatma DEMİRCİ SÖNMEZ

Tez Danışmanı

Dr. Öğr. Üyesi Esra GÖZELER

Ankara, 2018

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ (TEFSİR)
ANABİLİM DALI

Fatma DEMİRCİ SÖNMEZ

KUR'AN'DA METRUK MEKANLARI ANLATAN
AYETLERİN CAHİLİYE ŞİİRİYLE EDEBİ YÖNDEN KİYASI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

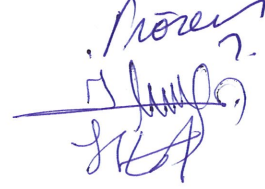
Tez Danışmanı
Dr. Öğr. Üyesi Esra GÖZELER

TEZ JÜRİSİ ÜYELERİ

Adı ve Soyadı

- 1- Dr. Öğr. Üyesi Esra GÖZELER (Danışman)
- 2- Prof. Dr. İsmail ÇALIŞKAN
- 3- Doç. Dr. Harun ÖĞMÜŞ
- 4-
- 5-

İmzası

Tez Savunması Tarihi

17.07.2018

Tez Doğruluk Beyanı Belgesidir.

**T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'ne,**

**Dr. Öğr. Üyesi Esra GÖZELER danışmanlığında hazırladığım
“Kur'an'da Metruk Mekanları Anlatan Ayetlerin Cahiliye Şiiriyle Edebi
Yönden Kıyası (Ankara.2018)” adlı yüksek lisans ☒ -
doktora/bütünleşik doktora ☐ tezimdaki bütün bilgilerin akademik
kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp
sunulduğunu, başka kaynaklardan aldığım bilgileri metinde ve
kaynakçada eksiksiz olarak gösterdiğimi, çalışma sürecinde bilimsel
araştırma ve etik kurallarına uygun olarak davrandığımı ve aksinin
ortaya çıkması durumunda her türlü yasal sonucu kabul edeceğimi
beyan ederim.**

03.07.2018

Fatma DEMİRCİ SÖNMEZ

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR	IV
TRANSKRİPSİYON ALFABESİ	V
ÖNSÖZ.....	6
GİRİŞ	9
1. Araştırmanın Konusu ve Önemi	9
2. Araştırmanın Yöntemi ve Amacı	9
3. Kaynak Değerlendirmesi	11

BİRİNCİ BÖLÜM

CAHİLİYYE KASİDELERİNDE *EL-MUKADDİMETU'Ŧ-ŦALALİYYA*

1. <i>Ŧalal</i> ve <i>Mukaddime</i> Kelimelerinin Sözlük Anlamları	15
1.1. <i>Ŧalal</i> Kelimesinin Sözlük Anlamı	15
1.2. <i>Mukaddime</i> Kelimesinin Sözlük Anlamı	16
2. Cahiliyye Kasidelerinde <i>el-Muḳaddimetu'Ŧ-Ŧalaliyya</i>	17
2.1. <i>el-Muḳaddimetu'Ŧ-Ŧalaliyya</i> Mefhumu	17
2.2. Mu'allaka Şairleri'nin <i>Ŧalal</i> Tasvirleri	19
2.2.1. İmru'u'l-Ḳays'ın Mu'allakasında <i>Ŧalal</i> Vasfı	20
2.2.2. Ṭarafa b. el-'Abd'ın Mu'allakasında <i>Ŧalal</i> Vasfı	27
2.2.3. Zuheyr b. Ebī Sulmā'nın Mu'allakasında <i>Ŧalal</i> Vasfı	30
2.2.4. Lebīd b. Rabī'a'nın Mu'allakasında <i>Ŧalal</i> Vasfı	32
2.2.5. 'Antara b. Şaddād'ın Mu'allakasında <i>Ŧalal</i> Vasfı	35
2.2.6. el-Ḥārīs b. Ḥillize el-Yeşkurī'nin Mu'allakasında <i>Ŧalal</i> Vasfı	37

İKİNCİ BÖLÜM

KUR'ÂN-I KERİM'DE METRÛK/HELÂK EDİLEN KAVİMLERİN DİYARLARININ VASFEDİLDİĞİ AYETLER ÜZERİNE KONULU VE BELÂĞİ ÇALIŞMA

1. Kur'ân-ı Kerim'de Helâk Edilen Kavimlerin Diyârlarının Zikredildiği

Ayetler	42
1.1. 89/el-Fecr:6-13	42
1.2. 50/Ğâf:36-37	49
1.3. 7/el-A'raf:90-92	55
1.4. 20/Tâhâ:128	62
1.5. 27/en-Neml:52	67
1.6. 28/el-Ğasas:54	70
1.7. 10/Yûnus:24	75
1.8. 11/Hûd:66-68, 94-95	80
1.9. 32/es-Secde:25	85
1.10. 18/el-Kehf:42, 45	89
1.11. 14/İbrahim:44-45	95
1.12. 29/el-'Ankebût:38	99
1.13. 2/el-Bakara:259	103
1.14. 22/el-Hac:45-46	114

2. Helâk Edilen Kavimlerin Diyârlarında Kalıntı Vasfı Geçen Ayetlerin, Bulundukları Sûrelerin Ana Konusu İle İlişkisi

SONUÇ.....	124
------------	-----

BİBLİYOGRAFYA	127
TÜRKÇE ÖZET	132
ABSTRACT	133

KISALTMALAR

a.s : Aleyhisselam

b. : İbn

bkz. : Bakınız

c. : Cilt

DİA : *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*

Hiz. : Hazreti

thk. : Tahkik eden

ö. : Ölüm

s. : sayfa

ss. : sayfalar

Yay. : Yayınları

b.y. : Basım yeri yok

t.y. : Basım tarihi yok

TRANSKRİPSİYON ALFABESİ

Arapça	Türkçe	Arapça	Türkçe
ء	'	ض	Đ/đ
ب	B/b	ط	Ṭ/ṭ
ت	T/t	ظ	Ẓ/ẓ
ث	Ṣ/ṣ	ع	'
ج	C/c	غ	Ġ/ġ
ح	Ḥ/ḥ	ف	F/f
خ	Ḫ/ḫ	ق	Q/q
د	D/d	ك	K/k
ذ	Ẓ/ẓ	ل	L/l
ر	R/r	م	M/m
ز	Z/z	ن	N/n
س	S/s	ه	H/h
ش	Ş/ş	و	V/v
ص	Ş/ş	ي	Y/y

Hareke	Kısa	Uzun
<i>fatha</i>	E/A	Ā/ā
<i>ḍamma</i>	U	Ū/ū
<i>Kasra</i>	İ	Ī/ī

ÖNSÖZ

Yıkılmış/terk edilmiş bir diyarda kalan izler, var olan bir hayatın sona erdiğine ve her şeyin zevale uğrayacağına delalet eder. Bu izler, insana anılarını hatırlatarak, onu acıya ve hüzne boğup, onun hayata tutunup, zevali kabullenememesine ve izlerin en ince ayrıntısına tealluk etmesine sebep olmaktadır. Kur'an-ı Kerim ise insanı, bu izlerden ibret alarak hayatın zevalini tefekkür etmeye davet eder.

Çalışmamızda cahiliyye döneminde *mu'allaqāt* şairlerinin *talale* (izlere/kalıntılara) bakışlarını şerh etmeye, Kur'an'ın, helâk olan diyarlarda kalan izlere tasvir şeklini beyan etmeye, dolayısıyla insanın ve Kur'an'ın diyârın kalıntılarına yaklaşımını belirtmeye çalıştık.

Çalışmamız giriş ve iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde *talal* mefhumunu ve cahiliyye dönemi şairlerinin *talale* yaklaşımlarını şiirlerden örneklerle açıklamaya çalıştık. İkinci bölümde ise Kur'an'da kalıntı tasvirlerini içeren ayetleri, konulu ve belagi bir çalışma ile şerh etmeye çalıştık.

Bu çalışma saygıdeğer danışman hocam Dr. Öğr. Üyesi Esra Gözeler'in teşvikiyle ortaya çıkmıştır. Kendisine bu konuyu çalışmama bana fırsat verdiği için, yoğun çalışmalarına rağmen danışmanlığımı üstlendiği için ve vaktini benden esirgemedi değerli katkılarda bulunduğu için kendisine şükranlarımı arz ederim. Tez konusunun belirlenmesinden son şeklini alıncaya kadar her daim desteğini esirgemeyen ve bu konuda bilgisiyle bana yol gösteren Ummu'l-Kurā Üniversitesi'nden değerli hocam Doç. Dr. Meryem el-Ğaḥṭānī'ye şükranlarımı arz etmeyi bir borç bilirim. Ayrıca yüksek lisans eğitimime tefsir alanında devam etmeye

teşvik eden ve bu alanda literatür bilgimin oluşmasında katkıları olan hocam Prof. Dr. Salih Akdemir'i rahmetle anar, Prof. Dr. Halis Albayrak, Prof. Dr. Ahmet Nedim Serinsu, Prof. Dr. Mehmet Paçacı, Prof. Dr. Mehmet Akif Koç ve Prof. Dr. Mesut Okumuş'a şükranlarımı sunarım. Çalışmamı okuyup değerli katkılarda bulunan jüri üyelerim Prof. Dr. İsmail Çlışkan ve Doç. Dr. Harun Öğmüş hocalarıma şükranlarımı arz ederim. İlaveten çalışmamı okuyup katkılarda bulunan ve İngilizce özetin hazırlanmasında yardımcı olan değerli arkadaşım Merve Palancı'ya çok teşekkür ederim.

Beni ilim yoluna sevk eden, tüm varlıklarıyla destek olan, çalışmamın hazırlanması sürecinde desteklerini her daim yanımda hissettiğim sevgili annem Nurşen Demirci ve babam Hüsametdin Demirci'ye sonsuz sevgi ve saygılarımı sunuyorum. Çalışmamın okunmasında ve her aşamasında desteklerini esirgemeyen, kızımız Meryem'le ilgilenerek uygun çalışma ortamı sağlayan kıymetli eşim Nurullah Bey'e saygılarımı ve şükranlarımı sunuyorum.

Başarı ve inayet Allah'tandır.

Fatma DEMİRCİ SÖNMEZ

Ankara 2018

GİRİŞ

GİRİŞ

1. Araştırmanın Konusu ve Önemi

Kur'ân'ın nâzil olduğu dönemde Araplar arasında edebi bir rekabet varken Kur'ân, Arapların kullandığı bazı üslupları daha üstün bir şekilde kullanarak tehaddi etmektedir. Tezimizde bu üsluplardan biri olan, tasvir üslubunun bir çeşidini incelemeye çalıştık. “Tasvir, Kur'ân üslubunda en üstün anlatım vasıtasıdır” sözüyle Seyyid Kutb (ö.1966), Kur'ân'da tasvirin sadece bir üslup süsü olmadığını, sabit bir sistem ve metot olduğunu beyan eder. Bu tasvirin mahiyeti, soyut bir mefhumu, insanın rûhi ve manevi hali ve tarihi hadiseler gibi ifade edilecek olan anlamları, tablolaştırarak dinleyicinin zihninde canlı ve hareketli bir duruma getirmektedir.¹

Tasvirin, eski Arap şiirinde de önemli bir üslup özelliği olduğu, şairlerin çöl ortamında gördükleri her şeyi en ince detayına kadar vafettikleri² için Kur'ân'da ve eski Arap şiirinde tasvirin bir türünü incelemeye çalıştık. Bu tür, Kur'ân'da “terk edilmiş ya da helâk edilmemiş kavimlerin diyârlarının vafı”, eski Arap şiirinde ise “*talal* vafı”dır. Aralarında üslup farklılığı mülâhaza ettiğimiz ve bu farklılıkları tespit edebilmek istediğimiz için bu konuyu araştırmaya çalıştık.

2. Araştırmanın Yöntemi ve Amacı

Tezimizin amacı öncelikle *talal* mefhumunu ve eski Arap şiirindeki ehemmiyetini ele almaktır. Ardından Kur'ân'da terk edilen/helâk edilen kavimlerin diyârlarının vafı olan ayetlerin, bulunduğu surede arz ettiği önemi belirlemeye çalışmaktır.

¹ Seyyid Kutb, *et-Taşvîru 'l-Fennî fî l-Kurân* (Kahire: Dâru's-Şurûk, t.y), ss.36-37.

² Şevki Dayf, *Târîhu 'l-Edebi 'l-Arabî (el- 'Aşru 'l-Câhilî)* (B.y.: Dâru'l-Ma'ârif, t.y), c.I , s.214.

Ayrıca, ayetlerdeki tasvir özellikleri, belîği üslupları, ibraz edilen temel anlamları ve konuları incelemeye çalışmaktır.

İlk olarak konumuzla ilgili daha önce yapılan çalışmaları ve telif edilen eserleri araştırdık. Tespit edebildiğimiz kadarıyla konumuz çalışılmamıştır. Bu husus kaynak açısından zorluklar yaratmasıyla beraber bizi çalışmaya teşvik etmiştir.

Tezimiz iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde eski Arap şiirinde *talal* vasfının anlamı ele alınmaktadır. Örnek olarak, *el-Mu‘allaqātu’s-Seb‘a* (Yedi Askı) kasidelerinin mukaddimelerinde olan *aṭlāl* zikredip, şairlerin *talal* kullanım biçimleri açıklanmıştır. Söz konusu kasidelerin tercümesi Şerefeddin Yaltkaya’nın *Yedi Askı*³ adlı kitabından, uygun görülen değişiklikler yapılarak alınmıştır. İkinci bölümde Kur’ân’da terk edilmiş/helâk edilmiş kavimlerin diyârlarının vasfı olan ayetler tespit edilip, bu ayetlerde mekkî ve medenî tertip esas alınarak ele alınmaktadır. Her bir ayet şu çerçevede incelenmektedir:

1. Konulu tefsir metoduna dayalı bir şekilde ayetlerin bulundukları sûrelerin ana konusunun tespit edilmesi,
2. Ayetin, sûrenin ana konusu ile ilişkisi açıklanarak ayetlerin bulundukları bağlamların belirlenmesi,
3. Ayetlerdeki kullanılan lafızların ve üslupların belagat yönünden incelenmesi.

Ayetlerin Türkçe mealinde *Kur’an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*⁴ isimli esere başvurulmuştur.

³ Şerefeddin Yaltkaya, *Yedi Askı* (B.y., 1943).

⁴ Hayrettin Karaman, Mustafa Çağrıçı, İbrahim Kâfi Dönmez, Sadrettin Gümüş, *Kur’an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir* (Ankara: DİB Yay., 2006).

3. Kaynak Değerlendirmesi

Araştırmamız, cahiliyye döneminde oluşmuş bir şiir özelliği üzerinden gerçekleştiği için, ilk olarak bu özelliği bu dönem çerçevesinde en meşhur kasideler üzerinden incelemeye çalıştık. Buna binaen bu alanda çalışma yapmak isteyen araştırmacıların aşağıdaki Arapça kaynaklardan faydalanabileceklerini söyleyebiliriz:

İbnu'l Enbārī, *Şerhu'l-Ḳaṣā'id's-Seb'i't-Tivāl*⁵

ez-Zevzenī, *Şerhu'l-Ḳaṣā'idi'l-'Aşr*⁶

Şevki Dayf, *Tārīhu'l-Edebi'l-'Arabī (el-'Aşru'l-Cāhilī)*⁷

Muḥammad b. Sellām el-Cumaḥī, *Ṭabaḳātu Fuḥūli's-Şu'arā*⁸

İbn ẖuteybe, *eş-Şi'r ve's-Şu'arā*⁹

Ḥuseyn 'Aṭvān, *Muḳaddimetu'l-Ḳaṣīdeti'l-'Arabiyyati fi's-Şi'ri'l-Cāhilī*¹⁰

İbn Raşīḳ el-Ḳayrvānī, *el-'Umdatü fī Maḥāsin's-Şi'ri ve Ādābuh*¹¹

Muḥammed Ebū-Mūsa, *eş-Şi'ru'l-Cāhilī, Dirāsetun fī Menāzi'i's-Şu'arā*¹²

⁵ İbnu'l-Enbārī, *Şerhu'l-Ḳaṣā'id's-Seb'i't-Tivāl*, thk. 'Abdusselām Hārūn (B.y: Dāru'l-Me'ārif, t.y).

⁶ ez-Zevzenī, *Şerhu'l-Mu'allakāti'l-'Aşr* (Beyrut: Dāru Mektebetu'l-Ḥayāt, t.y).

⁷ Şevki Dayf, *Tārīhu'l-Edebi'l-'Arabī (el-'Aşru'l-Cāhilī)* (B.y.: Dāru'l-Me'ārif, t.y).

⁸ Muḥammad b. Sellām el-Cumaḥī, *Ṭabaḳātu Fuḥūli's-Şu'arā* (Beyrut: Dāru'l-Kutubi'l-'İlmiyya, 2001).

⁹ İbn ẖutayba, *eş-Şi'r ve eş-Şu'arā*, thk. Aḥmad Maḥmūd Şākir (Kahire: Dāru'l-Ḥadīş, t.y).

¹⁰ Ḥuseyin 'Aṭvān, *Muḳaddimetu'l-Ḳaṣīdeti'l-'Arabiyyati fi's-Şi'ri'l-Cāhilī* (Mısır: Dāru'l-Me'ārif, t.y).

¹¹ İbn Raşīḳ el-Ḳayravānī, *el-'Umdah fī Maḥāsin's-Şi'r ve Ādābuh* (Beyrut: Dāru'l-Cīl, t.y).

¹² Muḥammed Ebū Mūsa, *eş-Şi'ru'l-Cāhilī, Dirasetun fī Menāzi'i's-Şu'arā* (Kahire: Mektebetu Vehbe, 2008).

Nûri Hammûdi el-Ğaysi, *Levhatu't-Talali fî'l-Ğaşîdati'l-Câhiliyye*¹³

Sa'îd el-Feyyûmî, *Felsefetu'l-Mekâni fî'l-Muğaddimati't-Talaliyyeti fî's-Şi'ri'l-Câhilî*¹⁴

Çalışmamıza başlamadan önce Kur'an ve şiir arasında yapılan çalışmaları inceledik. Bunlar:

Hârûn ÖğmüŖ, *Kur'an Yorumunda Şiirin Yeri*¹⁵

‘Avda Ħalîl Ebû ‘Avda, *et-Tağavvuru'd-Dilâlî beyne Luğati's-Şi'ri'l-Câhilî ve Luğati'l-Ğur'ânî'l-Kerîm*¹⁶

ŞabâĦ el-Ħalebî, *Tağavvuru Dilâlâti'l-Alfâzi'd-Dîniyya beyne's-Şi'ri'l-Câhilî ve'l-Ğur'ânî'l-Kerîm*¹⁷

Kur'ân'da helâkterk edilmiş/helâk edilmiş kavimlerin diyârlarının vafını içeren ayetlerin tefsirinde klasik dönem tefsir kitaplarını esas aldık.

Ayetlerin belâgi yönden incelemesinde faydalandığımız başlıca tefsirler Ŗunlardır:

¹³ Nûri Ħammûdi el-Ğaysi, *Levhatu't-Talali fî'l-Ğaşîdati'l-Câhiliyye*, <http://archive.sakhrit.co/newPreview.aspx?PID=1870765&ISSUEID=15654&AID=349262>

(23.04.2018).

¹⁴ Sa'îd el-Feyyûmî, *Felsefet'u'l-Mekâni fî'l-Muğaddimati't-Talaliyyati fî's-Şi'ri'l-Câhilî*, <https://journals.iugaza.edu.ps/index.php/IUGJHR/article/view/1022> (23.04.2018).

¹⁵ Hârûn ÖğmüŖ, *Kur'an Yorumunda Şiirin Yeri* (İstanbul: İSAM, 2010).

¹⁶ ‘Avda Ħalîl Ebû ‘Avda, *et-Tağavvuru'd-Dilâlî Beyne Luğati's-Şi'ri'l-Câhilî ve Luğati'l-Ğur'ânî'l-Kerîm* (Ürdün: Mektebetu'l-Menâr, 1985).

¹⁷ ŞabâĦ el-Ħalebî, *Tağavvuru Dilâlâti'l-Alfâzi'd-Dîniyyati beyne's-Şi'ri'l-Câhilî ve'l-Ğur'ânî'l-Kerîm* (Kahire: Kulliyyatu Dâru'l-'Ulûm, Câmî'atu'l-Kahire, 1988).

ez-Zemaḥşerī, *el-Keşşāf*¹⁸

İbn Kuteybe, *Te'vīlu Muşkili'l-Ḳur'ān*¹⁹

Ebū's-Su'ūd, *İrşādu'l- 'Aḳli's-Selīm ilā Mezāyā'l-Kitābi'l-Kerīm*²⁰

İsmā'īl Hāḳḳī el-Bursevī, *Rūḥu'l-Beyān*²¹

Ayetlerin konulu çalışmasında faydalandığımız başlıca kaynaklar şunlardır:

ez-Zerkeşī, *el-Burhān fī 'Ulūmi'l-Ḳur'ān*²²

el-Bikā'ī, *Maşā'idun-Nazar li'l-İşrāfi 'alā Maḳāşidi's-Suver*²³

Seyyid Ḳutb, *Fī Zilāli'l-Ḳur'ān*²⁴

eş-Şābūnī, *İcāzu'l-Beyāni fī Suveri'l-Ḳur'an*²⁵

¹⁸ ez-Zemaḥşerī, *el-Keşşāf*, thk. Ḥalīl Me'mūn Şimā (Beyrut: Dāru'l-Ma'rife, t.y).

¹⁹ İbn Kuteybe, *Te'vīlu Muşkili'l-Ḳur'ān*, thk. es-Seyyid Aḥmed Şaḳ (B.y.: Mektebetu Dāru't-Turās, t.y).

²⁰ Ebū's-Su'ūd, *İrşādu'l- 'Aḳli's-Selīm ilā Mezāyā'l-Kitābi'l-Kerīm* (Beyrut: Dāru İḥyā'i't-Turāşī'l- 'Arabī, t.y).

²¹ İsmā'īl Hāḳḳī el-Bursevī, *Rūḥu'l-Beyān* (İstanbul: Maṭba'a 'Uşmāniyye, 1926).

²² ez-Zerkeşī, *el-Burhān fī 'Ulūmi'l-Ḳur'ān*, thk. Muḥammed Ebū'l-Faḍl İbrāhīm (Beyrut: Mektebetu İḥyā'i't-Turāşī'l-'Arabī, 1957).

²³ el-Bikā'ī, *Maşā'idun-Nazar li'l-İşrāfi 'alā Maḳāşidi's-Suver*, thk. 'Abdu's-Semī' Muḥammed Aḥmad Ḥasaneyn (Riyad: Mektebetu'l-Me'ārif, t.y).

²⁴ Seyyid Ḳutb, *Fī Zilāli'l-Ḳur'ān* (Kahire: Dāru's-Şurūk, 2003).

²⁵ eş-Şābūnī, *İcāzu'l-Beyāni fī Suveri'l-Ḳur'an* (B.y.: Mektebetu'l-Ġazālī, 1979).

BİRİNCİ BÖLÜM

BİRİNCİ BÖLÜM

CAHİLİYYE KASİDELERİNDE *EL-MUKADDİMETU'T-TALALİYYA*

Cahiliyye kasidelerinde şair, özel duygularını kasidesinin başında *talal*/kalıntı vasfı yoluyla anlatmaktadır. Dolayısıyla *talal* vasfı, şair için ana konusuna geçiş sağlayan bir araç olmakla beraber her şairde (kalıntılara olan bakış açısına göre) farklı şekillenmektedir.²⁶

Bu bölümde *talal*ın anlamı, cahiliyye döneminde şairlerin *talal* tasvirleri ve *talal*ın kaside içerisinde kasidenin konusuyla ilişkisi genel bir bakışla belirtilecektir.

1. *Talal* ve *Mukaddime* Kelimelerinin Sözlük Anlamları

1.1. *Talal* Kelimesinin Sözlük Anlamı

Lisānu'l'Arab'da diyârın kalıntılarının görünen kısmına *talal* (طَلَّ) , kalıntı, bariz olmayıp yer seviyesinde olduğunda ise *resm* (رَسَم) dendiği belirtilmiştir.²⁷ *Mu'cemu Makayîsi'l-Luğa*'da ise kişinin kendisine de (göründüğü için) *talal* denebileceği belirtilmiştir. Uzak olan bir şey (-i görmek) için boyun uzatmaya, *talal* lafzından türeyen تَطَالَّت fiilinin kullanıldığı zikredilmiştir. Bu lafzı açıklamak için de sözlükte zikredilen beyti vermek istiyoruz:

كفى حزناً أني تطاللت كي أرى دُرَى عَلمِي دَمَحَ فما يُريَان

“Demh dağlarının tepesinden uçan toz zerrecelerini görmek için o kadar boynumu uzattım ki, hiçbir seferde göremedim, artık bu hüznün bana kâfidir.”

²⁶ Sa'îd el-Feyyūmî, *Felsefetu'l-Mekāni fi'l-Mukaddimati't-Talaliyyati fi'ş-Şi'ri'l-Cāhilī*, s.246.

²⁷ el-Feyrüzābādī, *el-Ḳāmūsul-Muḥīṭ* (Beyrut: Mu'essesetu'r-Risāle, 2005) s.1026.

Her şeyin *talali* kendisine mahsustur. *Talalin* çoğulu ise *tulul* ve *aṭlāldir*. Diyârın *talali*, evin avlusundan, oturmak için ayrılan kısmıdır.²⁸ el-Ḥalîl b. Aḥmed (ö.175/791), sözlüğünde bu cümleyi Ebû'd-Duḳayş'ın sözüyle açıklar: “*Talal* her mahallenin meydanında yiyecekler ve içecekler için bir dükkanın mevcudiyeti gibidir.”²⁹

1.2. Mukaddime Kelimesinin Sözlük Anlamı

İbn Fāris'e (ö.395/1004) göre *mukaddime* (مقدمة) kelimesi قدم lafzından türemiştir. Bu kök, öncelik ve öne geçmeye delalet eder ve aşağıdaki ifadelerde kullanılır:

مُقَدِّمَةُ الْجَيْش : Ordunun başı

شَيْءٌ قَدِيمٌ : Eski bir şey

لِفُلَانٍ قَدِمٌ صَدَقٍ : Bir kişinin iyilikte öncülük etmesi³⁰

el-Feyrüzābādî'ye (ö.817/1415) göre bir şeyin önde gelmesine ya da başlangıcına “mukaddime” denir.³¹ *el-Mu‘cemu'l-Vasîṭ* sözlüğünde bir şeyin

²⁸ İbn Manzûr, *Lisānu'l-'Arab* (Beyrut: Dāru Şādir, t.y), c.XI, s.406.

²⁹ el-Ḥalîl b. Aḥmed, *Kitābu'l-'Ayn*, thk. ‘Abdul-Ḥamîd Hindāvî (Beyrut: Dāru'l-Kutubi'l-‘İlmiyye, 2003), c.III, s.85.

³⁰ İbn Fāris, *Mu‘cemu Maḳāyisi'l-Luġa*, thk. ‘Abdussalām Hārūn (B.y: Dāru'l-Fikr, 1979), c.V, ss.65-66.

³¹ el-Feyrüzābādî, *el-Ḳāmūsü'l-Muḥīt*, s.1147.

mukaddimesinin başlangıcı olduğu belirtilmiştir. Örneğin; Bir kitabın mukaddimesi, kitabın başlangıcıdır. Ordunun mukaddimesi, ordunun başlangıcıdır.³²

2. Cahiliyye Kasidelerinde *el-Muḳaddimetu't-Talaliyya*

2.1. *el-Muḳaddimetu't-Talaliyya* Mefhumu

İbn Kuteybe'ye (ö. 276/889) göre eski Arap şairlerinin ilk şiir yazmaları, bir olaya mahsus yazdıkları bir kaç beyitten ibaretti. Örneğin:

ألقى عليّ الدهر رجلاً و يداً والدَّهْرُ ما أصلح اليَوْمَ أفسدا

Bu beyitte, şair, zamanın ilerlemesi ile yaşlandığını ve sağlığının zayıfladığını ifade eder.

Başka bir örnekte şair yine yaşlılıktan bahseder:

قالت غميرة ما لرأسك بعدما نَفَدَ الشَّبَابُ أتى بلون مُنكر
أغميرُ إنَّ أباك شيبَ رأسه مرُّ اللَّيالي واختلافُ الأعْصُرِ³³

İbn Kuteybe eserinde iyi bir şiirin nasıl olması gerektiğini anlatır. Ona göre şair, sevgilinin diyârını ve diyârında kalan izleri vasfederek kasideye başlar. Bunları vasfederken arkadaşlarından durmalarını ister, ağlar ve sızlanır. Göçüp giden sevgiliden bahsetmeye vesile olsun diye diyardan göçeden ahâlisinden bahseder. Sonra sevgiliden kalan kederini ve acısını, sevgiliye olan hasretini ve ayrılık acısının şiddetini anlatır ki kendisine kalpleri meylettirsin ve ilgi çekebilsin. Zira sevgiliden bahsetmek ve onun güzelliklerini vasfetmek insanların hoşuna gider. Şair, ilgiyi

³² Mucemme'u'l-Luġati'l-'Arabiyya, *el-Mu'cemu'l-Vasîṭ*, (Mektebetu's-Şurūḳi'd-Duveliyye, 2004) s.720.

³³ İbn Kuteybe, *eş-Şi'ru ve's-Şu'arā'*, thk. Ahmed Maḥmūd Şākir (Kahire: Dāru'l-Ḥadīṣ, t.y), c.I, ss.105-106.

çektüğinden emin olduktan sonra, bineğinin yorgunluğundan, gece yolculuğundan ve gündüzün yakıcılığından şikâyet ederek methiyeye başlar.³⁴

Bu anlatım, cahiliyye döneminde kasidelerin biçimini ve oluşum şeklini ortaya koyar. Şair, önce bir olaya mahsus, sadece bir kaç beyitten oluşan şiir yazmış. Daha sonra, kaside uzun şeklini alırken dinleyicinin ilgisini çekebilmek ve kalbini konuya meylettirmek için *el-Muḳaddimetu't-Talaliyya* ile başlamış.

İbn Raşîḳ (ö.463/1071), eski Arapların çölde göçebe hayat yaşadıkları için yurtlarına ve anılarına özlem duyduklarını dolayısıyla diyarları anarak kasidelerine başladıklarını beyan eder.³⁵ Ayrıca şiirin bir kilit olduğunu anahtarı ise mukaddimesinde olduğunu belirtir. Ona göre, kulak işittiği ilk cümleden şiirin amacını anlar.³⁶

Huseyn 'Aṭvān, *Muḳaddimetu'l-Ḳaṣideti'l-'Arabiyyati fi'ş-Şi'ri'l-Cāhilī* adlı eserinde Cahiliyye Dönemi'nin ünlü şairleri İmru'u'l-Ḳays, Tarafa b. el-'Abd ve 'Abīd b. el-'Abraş, *el-Muḳaddimetu't-Talaliyye*'nin oluşum sürecinin en önde gelen isimleri olduğunu belirtir. Şairlerin *aṭlāl* tasvir etme üsluplarını, çoğu şairler takip etmiştir. İçerik olarak, vâsıf edilen diyârın mevkiini özenle belirtmek, diyârın, ark, sacayakları ve küller gibi kalan izlerini tasvir etmek, rûzgârla ve yağmurla telef olan yerleri vâsıf etmek, diyârda kalan hayvanları zikretmek ve bunları, kendileri durarak, arkadaşlarından da durmalarını isteyerek hüznü ve ağlamaklı bir şekilde tasvir ederler. Bunları genelde, teşbih (benzetme) üslubuyla tasvir ederler, tasvirlerde, çöl ortamında bulunan şeyleri kullanırlar. Örneğin, İmru'u'l-Ḳays diyardaki beyaz

³⁴ İbn Ḳuteybe, *eş-Şi'ru ve'ş-Şu'arâ*, c.I, ss. 75-76.

³⁵ İbn Raşîḳ el-Ḳayravānī, *el-'Umdatü fī Maḥāsini'ş-Şi'ri ve Âdābuh* (Beyrut: Dāru'l-Cīl, t.y), s.226.

³⁶ İbn Raşîḳ, *el-'Umdah*, s.218.

geyiklerin terslerini karabiber tanelerine benzetir. Tarafa b. el-‘Abd ise sevgilinin diyârında kalan izleri, elde kalan dövme izlerine benzetir. Yola çıkan sevgilinin kervanını uzaktan görünce, İmru’u’l-Kays, meyvesi olmuş yüksek hurma ağaçlarına benzetirken, Tarafa b. el-‘Abd ise büyük gemilere benzetir. İçerik olarak, şairlerin üslubu benzerken, biçim olarak, kasideler farklı şekiller almıştır. Bazen sadece *aṭlāl* tasvir ederken, bazen diyar’ın sakinleri ve sevgilinin kervanı ile beraber vâsf etmişler ve bazen de sevgililerinin fiziksel özellikleri ile vâsf etmişlerdir.³⁷

Huseyn ‘Aṭvān eserinde, kasidelerin, mukaddime bölümündeki *ṭalāl*ın üç türü olduğunu belirtir. Birincisinde, şair sadece *aṭlāl*ı vâsfeder. Sevgilinin diyârına gidip, teemmül eder ve eski günlerini hatırlar. Arkların, küllerin ve taşların kalıntılarının ona acı verdiğini, sevgilinin diyârının bomboş kaldığını vâsfeder. İnek, boğa, deve kuşu ve antilop sürülerinin kendilerine sevgilinin diyârını sakin ve huzurlu bir yuva edindiğini vâsfeder. İkincisinde, şair *aṭlāl*ı ve sevgiliyi vâsfeder. Üçüncüsünde ise, şair *aṭlāl*ı ve sevgilinin kervanını vâsfeder.³⁸

2.2. Mu‘allağa Şairleri’nin *Ṭalāl* Tasvirleri

Rivayete göre “Araplar -cahiliyye döneminde-; *eşhuru hurum* diye anılan dört ayda – Zilkade, Zilhicce, Muharrem, Recep – çarpışmalara son verdikleri için bundan istifade ederek muhtelif yerlerde panayırlar kurarlardı ki bunların en meşhuru Taif yakınındaki Sûk Ukâz denilen panayırdı. Burada alışveriş yapılır ve şiirler okunurdu.

³⁷ Huseyin ‘Aṭvān, *Muḳaddimetu’l-Ḳaṣīdeti’l-‘Arabiyyeti fi’ş-Şi’ri’l Cāhilī* (Mısır: Dāru’l-Me‘ārif, t.y), s.91.

³⁸ ‘Aṭvān, *Muḳaddimetu’l-Ḳaṣīdeti’l-‘Arabiyyeti fi’ş-Şi’ri’l Cāhilī*, s.121.

Takdire mazhar olan şiirler altın suyu ile Mısır ketenlerine yazılarak Kâbe'ye asılırdı ki bu yedi kaside de böyle beğenilmiş ve kâbeye asılmış olduğundan El-Muallakâtissebi‘=Yedi Askı adını almıştır.”³⁹

Mu‘allaqât şairleri, ‘Amr b. Kulşüm hariç, şiirlerine *talal* vasfı ile başlamışlardır. Söz konusu mu‘allaqât da *el-Mukaddimetu’l-Ṭalaliyyeyi* zikredip, kısaca şerh etmek istiyoruz:

2.2.1. İmru’u’l-Ḳays’ın Mu‘allaqasında *Ṭalal* Vasfı

İmru’u’l-Ḳays b. Ḥucr el-Kindî, miladî 500 yılı civarı Necid’de doğmuştur. Babası, Kinda hükümdarlarından Ḥucr b. Hāriş’dir. Aile geleneklerine uymayan, başıboş ve eğlence düşkünü olan şair, babası tarafından uzaklaştırıldığı için kendisine katılan bir grupla şarap ve eğlence ile günlerini geçirmeye başlar. Babasının ölüm haberini alana kadar hayatını eğlence peşinde geçiren şair, haberi aldığı an babasının intikamını alıncaya kadar içki ve eğlenceden uzak durmaya yemin eder. Şair, Kostantiniyye’ye destek istemeye yola düşer. Başta destek verme eğiliminde bulunan imparator Yustiyans yardımdan vazgeçer ve şaire zehirli elbise hediye eder. Zehirli elbise tesiriyle vücudunda yaralar çıkar. Bu yüzden kendisine “ذو القروح - Ḳu’l-Ḳurūḥ (yara sahibi)” lakabı verilir. . Üzerinde zehirli elbise olan şair, dönüş yolunda en son Ankara’ya ulaşabilir ve Ankara’da vefat eder.⁴⁰

³⁹ Şerefeddin Yaltkaya, *Yedi Askı* (B.y., 1943), s.5; Nurettin Ceviz, Kenan Demirayak, Nevzat Yanık, *Yedi Askı: Arap Edebiyatının Harikaları* (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2010), s.23.

⁴⁰ ez-Zevzenî, *Şerhu’l-Mu‘allaqāti’l-‘Aşr* (Beyrut: Dāru Mektebetu’l-Ḥayāt, t.y), ss.23-25.

“Mu‘allakanın beyit sayısı yetmiş yedi ile seksen sekiz arasında değişmektedir. Şair, muallakasının baş tarafında aşk hâtıralarına dair hissiyatını dile getirmiş, amcasının kızı ve sevgilisi Fâtıma’ya olan hasretini ve onunla geçirdiği macerayı anlattıktan sonra kasidesini kaygılı bir gece, tehlikeli yolculuk, at, av, bulut ve sel tasvirleriyle tamamlamıştır.”⁴¹ Mukaddime bölümünden *talal* vasfını içeren beyitleri zikredip incelemek istiyoruz:

بِسْفِطِ اللَّوَى بَيْنَ الدَّخُولِ فَخَوَمَلِ	1- قِفَا نَبْكَ مِنْ ذِكْرِ حَبِيبٍ وَ مَنْزَلِ
لِمَا نَسَجَتْهَا مِنْ جَنُوبٍ وَشَمَالِ	2- فَتَوَضَّحْ فَالْمِقْرَاهُ لَمْ يَغْفُ رَسْمُهَا
وَقِيعَانِهَا كَأَنَّهُ حَبٌّ فَلُفْلُ	3- تَرَى بَعَرَ الْأَرَامِ فِي عَرَصَاتِهَا
لَدَى سَمُرَاتِ الْحَيِّ نَاقِفٌ حَنْظَلِ	4- كَأَنِّي عِدَاةَ الْبَيْنِ يَوْمَ تَحَمَّلُوا
يَقُولُونَ : لَا تَهْلِكْ أَسَى وَتَجَمَلِ	5- وَقُوفاً بِهَا صَحْبِي عَلَى مَطِيئِهِمْ
فَهَلْ عِنْدَ رَسْمِ دَارِسٍ مِنْ مُعَوَّلِ	6- وَإِنْ شِيفَانِي عَبْرَةٌ مُهْرَاقَةٌ
وَجَارَتْهَا أُمُّ الرَّبَابِ بِمَاسَلِ	7- كَذِينَكَ مِنْ أُمِّ الْخَوِيرِثِ قَبْلَهَا
عَلَى النَّخْرِ حَتَّى بَلَّ دَمْعِي مَحْمَلِي	8- فَفَاضَتْ دُمُوعُ الْعَيْنِ مِنِّي صَبَابَةً

“1-2 – Tudıh’dan Mikrat’a ve Dahul’dan Havmel’e kadar olan yerler arasındaki dalgalı kumların azaldığı ve incelendiği Sıktıllivâ’da durunuz, sevgiliyi ve onun yurdunu anıp ağlayalım.

O yurt üzerindeki izler henüz ortadan kalkmamıştır; çünkü güney rüzgârının bozduğu ve kapattığı bu izleri (ona karşı esen) rüzgâr tekrar dokumaktadır.

3 – O yurdun alanlarında ve su bataklarında, beyaz geyiklerin karabiber taneleri gibi tersleri görülür.

4 – Ayrılık sabahı, onların göç ettikleri gün, Mugaylan ağaçlarına çekilen ben; yüzüme Ebu Cehil karpuzu sıkılmış gibi (gözyaşları dökerek ağlıyor) idim.

5 – Ben ağlıyorken arkadaşlarım, altlarındaki develerini durdurarak orada bana: kendini hüzne ve kedere bu kadar kaptırma, biraz toplan diyorlar idi.

⁴¹ Ahmet Savran, “İmruülkays b. Hucr,” *DİA*, c.XXII, ss.237-238.

6 — Benim şifa bulmam, bol bol gözyaşı dökmekle olacaktır. Fakat, bu yok olmuş izler üzerinde ağlanılacak, feryadedilecek bir nokta mı var?

7- Bu sevgiliden önceki, Me’sel dağındaki sevgililer, Ummü’l-Huveyris ve onun komşusu Ummü’r-Rebap’ta olduğu gibi. (şifa bulmam bol bol ağlamakla olacaktır).

8- İçimde aşk ve sevdanın coşmasıyla göz yaşlarım göğsüme doğru boşaldı. O kadar ki kılıcımın (hamailvari) sıırım dahi ıslandı.”⁴²

İmru’u’l-Kays mu‘allaşasına, “Durun, sevgiliye ve onun diyârında kalan izlerine ağalayalım” diyerek başladığı ilk beyti, edebiyat tenkitçileri değerlendirirken şu şekilde ifade ederler: “İmru’u’l-Kays tek beyitte hem durmuş ve arkadaşlarından durmalarını istemiş, hem ağlamış ve arkadaşlarından ağlamalarını istemiş, hem de sevgiliyi ve onun terk ettiği diyarı zikretmiştir.”⁴³

Şair, kasidesine başlarken arkadaşlarına hitap sıygası ikil şeklinde varit olmuştur. Durun “قفًا” kelimesini, ikil (tesniye) şeklinde kullanması hakkında İbnu’l-Enbārī (ö. 328/940) mu‘allağa şerhinde üç görüş zikretmiştir:

Birinci görüş, iki arkadaşla hitap etmiş olabilir. Fakat bu görüş, zayıf olup, önemsenmemektedir. İkinci görüş, bir arkadaşla hitap edip, lafzı ikil (tesniye) şeklinde kullanmasıdır. Zira Araplar tekile ikil şeklinde hitap ederler. Örneğin, tekile: ألقيا في (kalkın, binin) derler. Allah (c.c.), meleğe hitap ederken şöyle der: “ألقيا في”⁴⁴. Bu ayette muhatap bir kişi olmasına rağmen, fiili ikil sıygası ile kullanır. İbnu’l-Enbārī, İmru’u’l-Kays’ın başka bir kasidesinden örnek verir:

⁴² Yaltkaya, *Yedi Aski*, ss.18-19.

⁴³ Ceviz, Demirayak, Yanık, *Yedi Aski: Arap Edebiyatının Harikaları*, s.31.

⁴⁴ 50/Ḳāf:24.

خَلِيلِي قُومًا فِي عَطَالَةٍ فَانْظُرَا أَنَارًا تَرَى مِنْ نَحْوِ مَا بَيْنَ أُمِّ بَرَقَا
Şairin خَلِيلِي (arkadaşlarım) lafzını ikil sıygasıyla kullanırken, تَرَى (görüyorsun) fiilini tekil olarak kullandığını belirtir.

Eski Arapların bir kişiye ikil şeklinde hitap etmelerinin sebebi, genelde yoldaşlarının en az iki kişi olması ve arkadaşlığın en az üç kişi ile olmasıdır. Bu nedenle, Arapların dili ikile hitap etmeye alışkındır.

Üçüncü görüş ise, *elifn nûn* yerine gelmiş olabilmesidir. Şair “قَفْنُ نَبْكَ” demek isterken, “قَفْنُ” kelimesinde durmak yerine, sonraki kelime ile vaslettiği (birleştirdiği) için, *nûn* harfî elife dönüşmüş olabilir. el-Ḥaccāc, birisinin katledilmesini emrederken: “يَا حَرَسِي اضْرِبَا عُنُقَهُ” demiştir. Yani, “ey bekçiler boynunu vurun.” Burada اضْرِبَا (vurun) fiilin sonunda *elif* değil, *nûn* olması gerekir: اضْرِبْنَ .

Kur’ân’da da “لِنَسْفَعًا بِالنَّاصِيَةِ”⁴⁵ ve “لِيَكُونَ مِنَ الصَّاغِرِينَ”⁴⁶ ayetlerinde aynı üslup vardır.⁴⁷

İkinci beyitte, Bağdādî’nin (ö.1093/1682) de zikrettiği gibi, şair ağlama nedenini açıklar ve “لَمْ يَغْفُ رَسْمُهَا” (izler silinmemiştir)” der. İzlerin silinmemesi daha çok hüzne sebep olur; zira izler yok olsaydı âşık rahatlardı.⁴⁸ İzlerin kalmasının nedeni ise güney rüzgârının sildiği izleri, kuzey rüzgârının tekrar dokumasıdır.

⁴⁵ 96/el-‘Alak:15.

⁴⁶ 12/Yûsuf:32.

⁴⁷ İbnu’l-Enbārî, *Şerhu’l-Ḳaşa’idi’s-Seb’i’l-Ṭivāl*, ss.15-17.

⁴⁸ ‘Abdulkâdir b. ‘Umer el-Bağdādî, *Ḥizānatu’l-Edebi ve Lubbu Lubābi’l-‘Arab*, thk. ‘Abdu’s-Selām Hārūn (Kahire: Mektebetu’l-Hāncî, 1983) c.XI, s.21.

Üçüncü beyitte, şair bu karşılıklı rüzgârların, beyaz geyiklerinin terslerini muhafaza ettiğini vassfeder. Burada, Muḥammed Ebū-Mūsā'nın mu'allaka şerhinden mukaddime bölümünün şerhinin tamamına devam etmek istiyoruz:

Ebū Mūsā'ya göre şair, uzun zaman geçtiği için, beyaz geyikleri değil, onların terslerinin kuruyup, küçülüp, karabiber taneleri gibi olduklarını vassfeder. Çünkü şair, diyârın sakinlerinin gittiğini, yerlerine geyiklerin geldiğini ve yuva edindiğini, daha sonra geyiklerin de gittiğine işaret ederek uzun zaman geçtiğini ve bu zamanla dayanılmaz acı çektiğini belirtmek ister. Bu da kasidenin ana unsuru olup, *maṭla*'da⁴⁹ zikrettiği “قفا نيك من ذكرى” sözünü pekiştirir. Daha sonraki beyitlerde de özlem duyduğu maziye tasvir eder.

Şair, dördüncü beyitte, tekrar ayrılığı vurgulayarak, “ayrılık sabahı onlar gittiğinde” der. Oysa sadece “onlar gittiğinde” diyebilirdi, lakin ayrılığın verdiği hüznün, ayrılık kelimesini ayrıca zikretmesine sebep olmuştur. Sonra, şair, gözyaşlarına hâkim olamadığını vassfetmek için, kendini, ebû cehil karpuzunu kesen kimseye benzetir. Bu benzetmenin sebebi, sadece gözyaşlarına hâkim olamadığı için değil, aynı zamanda, o anın acılığını tasvir etmek içindir. Zira Araplar “Ebū Cehil karpuzu: حنظل” kelimesini bir şeyin acılığını tasvir etmek için kullanırlar, örneğin: “حَنَظَلْتُ نَخْلَانَهُ” deyimi, tatlı olan hurma ağacının meyvelerinin acılaşmasını ifade eder.

Beşinci beyitte, *maṭla*'da kullandığı قفا fiilinin, mef'ul şeklini kullanarak, وقوفاً “arkadaşlarım durarak” der. وقوفاً lafzının da, îrab yönünden mansup gelmesi, mef'ul

⁴⁹ Arap Edebiyatında *maṭla*‘, “kasidenin başlangıcı (ilk beyti)” demektir. Çıktı anlamında olan ve طَلَعَ kökünden türeyen bu lafzın İbn Manzûr, “güneşin çıktığı (doğduğu) bölge” olduğunu zikreder. Güneşin doğduğu bölgeye “مطلع الشمس - *maṭla*‘u-ş-şems” dendiği gibi, kasidenin doğduğu beyite de “مطلع القصيدة - *maṭla*‘u-l-kaşide” denir.

olmasındandır. Hissettiği derin acıyı ve durduramadığı gözyaşlarını vasfettikten sonra, bu beyitte, arkadaşlarının ona “(لَا تَهْلِكْ أَسَىٰ)” "yani, “helâk olma, kedere kapılma” derken, kullandığı üslup, oldukça veciz ve belîğdir. “لاتهك أسى” ifadesi aslında şu şekildedir: “لَا تَهْلِكْ هَلَاكًا، لَا تَأْسَ أَسَىٰ” yani helâk olma ve kedere kapılma, şair bu iki cümleyi birleştirip, tek cümle kullanmıştır. Birinci cümleden, “لَا تَهْلِكْ” fiilini, ikinci cümleden ise “أَسَىٰ” mastarını almıştır. Bu üslubun örnekleri İmru’ul-Kays’ın şiirinde çoktur.

Altıncı beyitte, çaresiz olan bu derdine, ümitsizce, ağlamakla şifa bulacağını düşünür ve istifham-ı inkârî üslubunu kullanır: “وهل عند رسمِ دارِسٍ من معوَلٍ (bu yok olmuş izlerin üzerinde ağlamanın bir faydası var mı ki?)” burada cümleyi belîğ kılan birkaç özellik vardır. Öncelikle, olumsuz bir anlamı ifade etmek için, istifham üslubunu kullanır, ليس lafzı هل lafzının yerine gelebilirdi. Fakat şair burada hissettiği çaresizliği vurgulamak için, okurun, bu soruyu kendi kendine sormasını ister: “Bu yok olmuş izlerin üzerinde ağlamanın ve feryat etmenin bir faydası var mı?” Başka bir özellik ise, önce mekânme-kânı zikredip, sonra, ağlamayı zikretmesidir. Çünkü asıl maksat, ağlamanın değil, “talalde ağlamanın” faydasız olmasıdır.

Yedinci beyitte, şair ağlamanın sebeplerinden birisini zikreder ve eski kederlerine işaret eden “كَدَيْبِكَ” kelimesini kullanır. Bu kelime, bir şeyi sürekli yapmak ve alışkanlık haline getirmek demek olduğu gibi, bu kederli ve hüznü halinin yeni bir durum olmadığına işaret eder. Bu kelimeyi kullanarak şair, daha önce Umme’l-Huvayriş’e ve Umme’r-Rabâb’e de ağladığına örnek verir. Bu kelimeyle, *maṭla*’da “durun sevgilinin hatıralarına ağlayalım” dediği sevgilinin, ilk acısı olmadığına da işaret eder.

Sevgilinin hatıralarına ağlamanın bir faydasının olmadığını söylerken, Ummi-l Huvayriş'i ve Ummi-r Rabāb'ı hatırlar. Gelip giden sevgililerine ağladığını ifade etmek için, sekizinci beyitte, gözyaşlarını, “birden dolup taşı” anlamını veren “فاضت” kelimesiyle tasvir eder. Şair, sadece sel gibi aktığını ve çok olduğunu ifade etmek için “سالت، انهمرت، أمطرت” gibi, cereyan anlamını veren lafızları da kullanabilirdi. Fakat burada “فاضت” kelimesi “aniden, kendine hakim olamadan” akmasına delalet eder. “على النحر حتى بلّ دمعِي محملي” ifadesi de “فاضت” lafzını pekiştirir. Gözyaşlarının, gözünden göğsüne doğru sel gibi akıp, kılıcının askısını bile ıslattığını ifade ederek, *el-Mukaddimetu't-Ṭalaliyye* sona erer. *el-Mukaddimetu't-Ṭalaliyye*den sonraki beyitlerde de, sevgililerle geçen günlerini ve *maṭla'* da sevgilinin diyârını zikrettiği gibi hepsinin birer anı olduklarını anlatır. Bu da (anıları hatırlayarak ağlamak) kasidenin ana unsurudur.⁵⁰

Şairin kullandığı üsluba ve lafızlara dayanarak, *ṭalale* bakışının hüznü olduğunu ve ağlamak anlamını veren kelimeleri çok kullandığını görüyoruz. *Maṭla'* da ağlamaya davet ederken, bir kaç beyit sonra ağlamanın, hüznünün gidermesine bir faydasının olmamasına rağmen, şifasını sadece ağlamakta bulacağını ifade eder. *el-Mukaddimetu't-Ṭalaliyye*yi de “kendime hakim olamadan göz yaşlarım dökülürdü” diyerek bitirir. Şair'in bu duygusu, şu ifadelerde de vuzuha kavuşur:

“قفًا نبك، ناقف حنظل، عبرةٌ مُهراقَّةٌ، فاضت دموعُ العين، بلّ دمعِي محملي”

⁵⁰ Muḥammed Ebū Mūsa, *eş-Şi'ru'l-Cāhilī, Dirasetun fī Menāzi'i'ş-Şu'arā'* (Kahire: Mektebetu Vehbe, 2008) ss.31-39.

“Durun ağlayalım, Ebū Cehil karpuzu kesen kişi gibi, bol bol gözyaşı dökmek, gözyaşlarım dolup taşı, gözyaşlarım kılıcımın askısını ıslattı.”

2.2.2. Tarafa b. el-‘Abd’ın Mu‘allağasında *Ṭalal* Vastı

Asıl adı ‘Amr b. el-‘Abd b. Bekr b. Vā’il olup, Tarafa lakabıdır. Miladî 543 yılında Bahreyn’de doğmuştur. Saygın bir aileye mensuptur. Ancak küçük yaşta babasını kaybettiği için başıboş, eğlence düşkünü ve müsrif yetişmiştir. Bu yüzden kabilesinden uzaklaştırılan şairin, şiirleri ile yaşamını sürdürdüğü ve hicivleri yüzünden öldürüldüğü rivayet edilir.⁵¹

İbn Sellām’a göre Tarafa, birinci tabaka şairlerinden kabul edilir. Ancak küçük yaşta vefat ettiğinden dolayı şiirleri de azdır. Şiirlerinin azlığı dördüncü tabakanın şairlerinden tasnif edilmesine neden olmuştur.⁵² İbn Kuteybe, Tarafa’nın İmru’u’l-Ḳays’dan sonra Arapların en iyi şairi olduğunu rivayet eder.⁵³

“Tarafa’nın en meşhur şiiri sayılan muallakası genelde 103 beyit olarak rivayet edildiğinden diğer muallakalardan daha uzundur. Güçlü ve sağlam bir üslûba sahip bulunan şair muallakasının on beyitten oluşan nesip kısmında sevgilisinin, sonraki otuz beyitte devesinin tasvirini yapar. Daha sonra kendisinden, kabilesinden, içki meclislerinden, dilberlerden, ölümden, cimri ve cömert insan tiplerinden, amcasının oğlu Mâlik’in kendisine kötü davranışlarından ve nihayet çevikliği,

⁵¹ ez-Zevzenî, *Şerhu’l-Mu‘allağāti’l-‘Aşr*, ss.81-90.

⁵² İbn Sellām el-Cumaḥî, *Ṭabaḳāt’u Fuḥūli’ş-Şu‘arā*, s.58.

⁵³ İbn Kuteybe, *eş-Şi‘ru ve’ş-Şu‘arā*, c.I, s.186.

atılmanlığı ve yiğitliğinden bahseder.”⁵⁴ Şairin ilk on beyitten oluşan nesîp bölümünün *aṭlāl* kısmını kısaca şerh etmek istiyoruz:

1- لِحَوْلَةِ أَطْلَالٍ بِبُرْقَةٍ نَّهَمَدِ	تلوح كباقي الوشم في ظاهر اليد
2- وَقُوفاً بِهَا صَحْبِي عَلَيَّ مَطِيَّهْمُ	يَقُولُونَ لَا تَهْلِكِ أَسَى وَتَجَلَدِ
3- كَأَنَّ حُدُوجَ الْمَالِكِيَّةِ عُدْوَةٌ	خَلَايا سَفِينٍ بِالنَّوْاصِفِ مِنْ دَدِ
4- عَدُولِيَّةٌ أَوْ مِنْ سَفِينِ ابْنِ يَامِنٍ	يجورُ بها المَلّاح طوراً ويهتدي
5- يَشْقُ حَبَابَ الْمَاءِ حَيْرُومَهَا بِهَا	كما قَسَمَ الثَّرَبُ الْمُفَايِلُ بِالْيَدِ

“1 — Sehmed bölgesindeki bahçede sevgilim H̱avle’nin evinden kalma yıkık dökük izler vardır ki, bunlar el’in dışına işlenmiş olan dövme’den kalmış bozuk izler gibi görünmektedirler. Orada sabaha kadar ağladım ve (arkadaşlarımı) ağlattım.

2 — (O izlere hasretle bakarken) orada arkadaşlarım altlarındaki bineklerini durdurarak bana: “kendini hüzne ve kedere kaptırma metin ol” diyorlardı.

3 — Ayrılık sabahı, Sa’d oğlu Mâlik’e mensup olan sevgilimin Ded ovasında giden ve üzerlerinde de kadınların binmelerine mahsus koçu’lar bulunan develer, arkalarına ufak kayıklar bağlanmış gemiler gibi görünüyorlardı.

4 — (Bahreyn’deki) ‘Adevlâ köyü işi gemiler veya (meşhur gemici) İbn Yâmin’in gemileri gibi, ki onları gemiciler bazen doğru ve bazen de eğri sevk ederler.

5 — Müfail⁵⁵ eli ile toprağı yardığı gibi bu gemiler de göğüsleriyle dalgaları yararlar.”⁵⁶

⁵⁴ Emrullah İşler, “Tarafe b. Abd,” *DİA*, c.XL, s.14.

⁵⁵ Arap çocuklarının *fâyil* dedikleri bir oyunları vardır. Bir küme toprak veya kumun içine bir nesne gizlerler. Sonra bu kümeyi elleriyle ikiye ayırırlar. Saklanan nesnenin hangi tarafta olduğunu bilen oyunu kazanmış olur. Bu oyunu oynayana *mufâyil* derler.

Şair, sevgilinin diyârında kalan izleri/*aṭlāl*'ı el üstünde kalan dövme izlerine benzeterek kasîdesine başlamaktadır. *Aṭlāl*'ın dövmeye benzetilmesi cahiliyye şiirlerinde yaygın bir üsluptur. el-Cilāşī, *Siyāsatu'l-Ma'nā* kitabında şair, izlerin zamanla silinmesini kabullenemediğini dolayısıyla bu izleri ölümsüzleştirmek için dövmeye benzettiğini belirtir. Ayrıca, cahiliyye şairleri dövmeye daim ve kalıcı bir unsur olarak baktıklarını, diyardaki izler silinmeye mahkûm olduğu içinde dövmeye benzeterek, fânî olan gerçeği bâki kılmak istediklerini zikreder.⁵⁷

Daha sonra, diyarda kalan izler şaire sevgilinin göç anını hatırlamakta ve kervanda kadınların binmelerine mahsus kılınan, develerin üzerlerinde bulunan koçuları gemilere benzetmektedir. Bu gemilerin (üstün işçiliği ile bilinen) 'Adavî ya da İbn Yâmin kabilesinin gemilerinden olduğunu zikredip gemilerin denizde dalgaları yarıp gitmesini *mufāyil* oyununu oynayan kimseye benzetmektedir.⁵⁸

⁵⁶ Yaltkaya, *Yedi Askı*, ss.34-35.

⁵⁷ Muḥammad bin el-'Arabî el-Cilāşī, *Siyāsatu'l-Ma'nā* (Mu'essesetu Marāya'l-Ḥadāṣati lil-İntāci'l-Fikrî, t.y), c.II, ss.15-26.

⁵⁸ İbnu'l-Enbārî, *Şerḥu'l-Ḳasā'idî's-Sab'i't-Tivāl*, ss.135-139; ez-Zevzenî, *Şerḥu'l-Mu'allakāti'l-'Aşr*, ss.92-93.

2.2.3. Zuheyr b. Ebî Sulmā'nın Mu'allakasında *Talal* Vasfı

Zuheyr b. Ebî Sulmā el-Muzenî, mu'allaka şairleri arasında seçkin bir yere sahip ve İslam öncesi dönemin en büyük dört şairlerinden biridir.⁵⁹ Muzeyne kabilesine mensuptur. Şiirleri ciddi, hikmetli ve çoğunlukla medhiye türündendir. Hz. Ömer "Övdüğü kişileri abartı ve yalana başvurmadan gerçek sıfatlarıyla över, intihal yapmaktan, garîb kelimeler kullanmaktan sakınırdı" sözüyle şairi övmüştür. Zuheyr, Cahiliyye Dönemi şairlerinden olup oğlu Ka'b b. Zuheyr'in hem Cahiliyye hem İslam döneminde yaşadığı ve yazdığı *Kaşidetü'l-Burde* ile Hz. Peygamber'in huzurunda İslam'a girdiğini ilan ettiği rivayet edilir.⁶⁰

"Divanında ve bütün muallaka şerhlerinde yer alan, "mîm" kafiyeli altmış beyit civarındaki kaside Züheyr'e haklı bir şöhret kazandırmıştır; kaside, kardeş kabileler olan Abs ile Zübyân arasında, Dâhis ve Gabrâ adlı iki atla yapılan yarışta hile yapılmasıyla çıkan, kırk yıl kadar sürerek çok sayıda insanın ölümüne sebep olan ve iki atın adıyla anılan savaşı, 3000 deve kan bedeli ödemek suretiyle barışla sona erdiren Benî Mürre'nin reislerinden Herim b. Sinân ile yeğeni Hâris b. Avf'ın methi hakkındadır."⁶¹ Kasidenin ilk Altı beyitten oluşan *aṭlāl* kısmını kısaca şerh etmek istiyoruz:

بِحَوْمَانَةِ الدَّرَاجِ فَالْمُنْتَلَمِ	1- أَمِنْ أَمْ أَوْفَى دِمْنَةً لَمْ تَكَلِّمْ
مَرَجِيْعٍ وَشَمٍ فِي نَوَاشِرِ مَعْصَمِ	2- وَ دَارٌ لَهَا بِالرَّقَمَتَيْنِ كَأَنَّهَا
وَأَطْلَاوْهَا يَنْهَضْنَ مِنْ كُلِّ مَجْنَمِ	3- بِهَا الْعَيْنُ وَالْأَرْأَمُ يَمْشِيْنَ خَلْفَهُ
فَلَأْيَا عَرَفْتُ الدَّارَ بَعْدَ تَوْهَمِ	4- وَقَفْتُ بِهَا مِنْ بَعْدِ عَشْرَيْنِ حِجَّةَ

⁵⁹ İbn Sellām el-Cumahî, *Ṭabaḳāt'u-Fuḥūli's-Su'arā'*, s.44.

⁶⁰ İbn Kuteybe, *eş-Şi'ru ve 'ş-Su'arā'*, ss.37-142.

⁶¹ Süleyman Tülücü, "Züheyr b. Ebû Sülma," *DİA*, c.XLIV, s.541.

و نُؤَيَّا كَجِدْمِ الْحَوْضِ لَمْ يَتَنَلَّمْ
أَلَا انْعَمَ صَبَاحاً أَيُّهَا الرَّبُّعُ وَاسْلَمْ

5- أَتَأْفِي سُغْفَاءَ فِي مَعْرَسٍ مَرْجَلٍ
6- فَلَمَّا عَرَفْتُ الدَّارَ قُلْتُ لِرَبْعِهَا

“1 – Havmanetu’d-Derrac’tan Mütesellim’e kadar olan yerlerde; bırakılmış bir yurttan kalan ve bana cevap vermeyen (iyi seçilmeyen) (ocak siyahlığı gibi insanların bıraktığı) izler, acaba (sevgilim) Ummü Evfâ’dan kalma eserlerden midir?

2 – Yeşillendiği vakit (sevgilimin) oturduğu Rakmeteyn bahçelerinde bulunan; ve kolun iç ve dış taraflarındaki bozulmuş dövmelemin yeni baştan tazelendiği gibi, kum ve topraklarla kapanmışken yağmurların ve sellerin açmasıyla tazelenen bu diyardaki izler ve nişaneler sevgilime mi aittir?

3 – (Uzun zaman boş kaldığından) buralarda geniş gözlü yaban öküzleri ve bembeyaz geyikler birbiri ardınca, aşağı, yukarı dolaşmakta ve bunların yavruları da (analarından süt emmek için) göğüsleri üzere yattıkları yerlerde sıçramaktadırlar.

4 – (Ben) yirmi yıl geçtikten sonra burada durdum ve (birçok tereddüt ve) şüphelerden sonra güçlkle sevgilimin evini seçebildim.

5 – (İşte) çadırın ocaklığına rastgelen yerde üzerine tencere konulacak, kararmış taştan sacayakları ve (işte) çadırın etrafında bir havuz dibi gibi alt tarafları henüz bozulmamış olan ark.

6 – Evi tanıyınca sevgilimin bahar vakti oturmuş olduğu bu yere: “Sabahın hayır olsun ey ev, esen ve şen olasın” dedim.”⁶²

Şair, sevgilisinin terk ettiği diyarda kalan izleri teemmül etmekte ve hemen tanıyamamaktadır. İlk üç beyitte diyar tasvirinde kalıntıların silinmediğini ve dövme gibi kalıcı kaldığını vasfetmektedir. Geniş gözlü yaban öküzlerin ve bembeyaz

⁶² Yaltkaya, *Yedi Askı*, ss.53-54.

geyiklerin birbiri ardınca dolaştıklarını, özellikle yavruların annelerinin yanında tasvir ederek hayat dolu bir tablo çizmektedir. Ardından bu diyarda sevgilinin evini güçlkle bazı deliller üzerinden seçebildiğini belirtmektedir. Bu deliller çadırın etrafında olan arkların bıraktığı izler ve taşan sacayakların bıraktığı küllerdir. Diyarda sevgilinin evini seçen şair, “sabahın hayırlı ve selâmetli olsun” sözüyle *talal* vasfını sona erdirmektedir.

2.2.4. Lebîd b. Rabî‘a’nın Mu‘allaqasında *Talal* Vasfı

Lebîd b. Rabî‘a b. Mâlik b. Ca‘far b. Kilâb el-‘Âmirî, Havâzin kabilesine mensuptur. Cömertliği ve yiğitliği ile bilinen şair kabilesinde saygın bir kimsedir. Şiirlerinde vasıf özelliği belirgin olup bu özellikle Cahiliyye şairlerinin önüne geçer. Uzun bir ömür sürdüğü rivayet edilen şair hicrî 9. yılda İslam’a girer ve müslüman olduktan yaklaşık 20 yıl sonra vefat eder.⁶³ el-Cumaḥî, Lebîd’in sadık bir müslüman, cesur bir şövalye ve hikmet dolu bir şair olduğunu zikreder. Üçüncü tabaka cahiliyye şairleri içinde tasnif edilir.⁶⁴ Bir rivayete göre Hz. Ömer, Lebîde “Bana şiirlerinden bir şiir oku?” der ve Lebîd, Bakara sûresini okuyup, “Allah bana bu sûreyi öğrettikten sonra şiir söyleyemem” cevabını verir.⁶⁵

“Muallaka şairleri arasında yegâne müslüman şair olan Lebîd’in belli bir olay veya sebebe bağlı olarak değil kendi duygularını dile getirmek için nazmettiği muallakası, Theodor Nöldeke’ye göre bedevî şairlerin şiirleri arasında en güzel

⁶³ ez-Zevzenî, *Şerḥu’l-Mu‘allaqâti’l-‘Aşr*, ss.156-157.

⁶⁴ İbn Sellâm el-Cumaḥî, *Tabakât’u-Fuḥûli’ş-Şu‘arâ*, s.57.

⁶⁵ İbn Kuteybe, *eş-Şi‘ru ve’ş-Şu‘arâ*, c.I, s.267.

olanlarındandır. Muallakasının ilk bölümü olan nesîp kısmında eski konaklama yerlerinin tasvirine geniş yer verilmiş, aşk teması ikinci planda tutulmuştur. Av sahneleri ve işret âlemleri tasviriyle devam eden kaside kabile büyüklerinin methi ve kendi cömertliğiyle övündüğü kısımla sona erer.”⁶⁶ Kasidenin on bir beyitten oluşan *aṭlāl* kısmını kısaca şerh etmek istiyoruz:

1- عَفَتِ الدِّيَارُ مَحَلَّهَا فَمَقَامُهَا	بِمَنْى تَأْبَدُ غَوْلُهَا فِرْجَامُهَا
2- فَمَدَافُ الرِّيَّانِ عُرْيَ رَسْمُهَا	خَلَقًا كَمَا ضَمِنَ الْوَحْيَ سَلَامُهَا
3- دِمْنٌ تَجَرَّمُ بَعْدَ عَهْدٍ أَنْيَسُهَا	جَجَجٌ خَلَوْنَ حَلَالُهَا وَحَزَامُهَا
4- رُزِقَتْ مَرَابِيعَ النُّجُومِ وَصَابُهَا	وَدَقُّ الرِّوَاعِدِ جُودُهَا وَرَهَامُهَا
5- مِنْ كُلِّ سَارِيَةٍ وَغَادٍ مُدَجِّنِ	وَعَشِيَّةٍ مُتَجَاوِبِ إِرْزَامُهَا
6- فَعَلَا فُرُوعُ الْأَيْهَقَانِ وَأَطَقَتْ	بِالْجَهْلَانَيْنِ ظَبَاؤُهَا وَنِعَامُهَا
7- وَالْعَيْنُ سَاكِنَةٌ عَلَى أَطْلَانِهَا	عُودًا تَأَجَّلَ بِالْفَضَاءِ بِهَامُهَا
8- وَجَلَّ السُّيُولُ عَنِ الطَّلُولِ كَأَنَّهَا	زُبُرٌ تُجَدُّ مُثُونُهَا أَقْلَامُهَا
9- أَوْ رَجُغٌ وَاشْمِئْ أَسْفَى نُؤُورُهَا	كَفَفًا تَعْرِضُ فَوْقَهُنَّ وَشَامُهَا
10- فَوَقَفْتُ أَسْأَلُهَا وَكَيْفَ سُؤَالُنَا	صُمًّا خَوَالِدَ مَا يَبِينُ كَلَامُهَا
11- عَرِيتُ وَكَانَ بِهَا الْجَمِيعُ فَأَبْكُرُوا	مِنْهَا وَغُودِرَ نُؤْيُهَا وَثَمَامُهَا

“1 — Minâ’daki diyârın gerek muvakkat oturulan, gerekse uzun müddet kalınan yerlerinde hiç iz kalmamıştır. Oranın (suları ve hurma ağaçları bulunan) Gavî ve (tepelerden mürekkep olan) Ricam’ı birer vahşet yatağı olmuştur.

2 — (İssız kalan bu diyardaki) Reyyan dağının yamaçlarından akan suların mecralarını seller bozmuş, yıkmıştır. Buralarda kalan izler, taş üzerine kazılmış bir yazının kalan kısmına benziyor.

3 — (Bu diyardaki ocak yerleri gibi) izler üzerinden, orada oturanlardan sonra helâl (Safer, Rabîu’l-Evvel, Rabîu’l-Âhir, Cemâdi’l-Evvel, Cemâdi’l-Âhir, Şa’bân, Ramazan, Şevvâl) ve haram (Recep, Zu’l-Ki’da, Zu’l-Hicca, Muharrem) aylarıyla nice yıllar geçmiştir.

⁶⁶ Süleyman Tülücü, “Lebid b. Rabia,” *DİA*, c.27, s.122.

4 – O diyara, ilkbaharda, gök gürleten bulutların yere yakın yağmurları ve bu yağmurların hızlı ve yavaş yağmaları yağmıştır.

5 – Oraya; geceleyin yağmur yağdıran bulutlardan ve bütün gökyüzünü kaplayan koyu sabah bulutlarından ve birbirine ses veren ve karşılıklı güröldeyen akşam bulutlarından yağmurlar yağmıştır.

6 – (Bunun için o diyarda) yabancı otlar boy atmış, kol budak salıvermiş; derenin iki yanında geyikler yavrulamış; devekuşları yumurtalarına oturmuşlardır.

7 – (Orada) güzel ve geniş gözlü yaban öküzleri yeni doğurmuş oldukları yavrularını emzirmekte ve bunların yetişmiş yavruları da bu sürünün içinde gezinmektedirler.

8 – Kitaplarda bozulmuş olan yazılar, kalemle yeni baştan yazıldığı gibi, *atlâlin* izlerini (buradaki sevgiliden kalan izleri de) seller tekrar meydana çıkardı.

9 – Ya da (sellerin toprak altında kalmış olan izleri meydana çıkarması; sürme veya çiviti dövme yapmak için iğnelediği yerlere serperek) yuvarlak yuvarlak dövmeler yapan kadının bunları yenilediği zaman görülen yeni dövmesi gibidir.

10 – Durup o izlere (sevgiliyi) sordum. Konuşamayan ve oldu olalı burada duran ve daha da duracak olan şu taşlara sormamız (bilmem) nasıl olur!

11 – Bu diyar, (sevgiliden) boş kaldı. Hepsi oradalarken bir sabah burayı bırakıp çekiliverdiler. Yalnız, çadırlarının çevresindeki arklar ve yaban darısı çalılar (ki bununla çadırların aralıklarını kaparlardı) kaldı.”⁶⁷

Şair, diyârın sakinlerinden bomboş kaldığını, sakinlerinin gitmesiyle kasvetli ve vahşetli bir halde kaldığını vassfeder. Diyarda kalan izleri taş üzerine yazılmış bir

⁶⁷ Yaltkaya, *Yedi Askı*, ss.66-67.

yazının, zamanın geçmesine rağmen silinmemesine benzeterek kalıcı bir unsurla izlerin (daha önce Tarafa'nın izleri dövmeye benzetmesini şerh ettiğimiz gibi) zevâlini kabullenemediğini görüyoruz.

Sonra hayat dolu bir tablo çizer; yağmurun sürekli yağmasını, günler geçtikçe yerin yeşermesini ve bu güzel vadide türlü hayvanların yavruladığını tasvir eder. Yani, diyârın sakinleri artık hayvanlar olmuştur.

Bu tasvirlerden sonra şair yine izleri zikreder. Toprağın, zamanla örttüğü izleri sellerin akıp tekrar açtığını belirtir. Üstü açılan bu izler, apaçıktır artık, sanki tüm yazılar yeniden yazılmış gibi ya da bir dövme idi bu izler ve yeniden yapılmış gibi belirgindir. Bu *aṭlāl*ın karşısında çaresizce taşlara ve kalıntılara seslenir ve ahâlisine duyduğu özlemini arz etmek ister ancak taşlarla konuşmanın faydasız olduğunu ifade ederek *ṭalal* vasfını bitirir.⁶⁸

2.2.5. ‘Antara b. Şaddād’ın Mu‘allaḳasında *Ṭalal* Vasfı

‘Antara b. ‘Amr b. Şaddād b. ‘Amr b. Qurād, Muḍar kabilelerinden ‘Abs kabilesine mensuptur. Cahiliyye Dönemin’de melez ve köle olmaları nedeniyle “أَغْرِبَةُ العَرَبِ/‘Ağribatu’l-‘Arab (Arap kargaları)” adıyla bilinen üç şairden biridir. Annesi siyah bir câriye olduğu için köle sayılmakta ve sevdiği amcasının kızı ‘Abla ile evlenmesi uygun görülmemekteydi. ‘Antara sevgiliye kavuşmak ve köleliğinden kurtulmak için şiirler söyler, çok iyi at biner ve güçlü bir savaşçı olur. Böylece hürriyetine kavuşur ve kabilesinde saygın bir mertebeye ulaşır. Nitekim ‘Abs kabilesinin hem şairi, hem cesur savaşçısı olur. Benî ‘Abs ile Benî Zubyân arasında

⁶⁸ ez-Zevzenî, *Şerhu’l-Mu‘allaḳāti’l-‘Aşr*, ss.158-164.

cereyân eden Dâhis ve'l-Ġabrâ' savaşında kahramanlıklar gösterir ve mu'allakasını bu savaştan sonra yazar. Uzun bir ömür sürdürdüğü ve miladî 615 yılında vefat ettiği rivayet edilir.⁶⁹

“Baştan sona gazel ve hamâsî beyitlerden meydana gelmiş olan muallakası kâmil bahrindedir. Güzelliği sebebiyle “el-Müzehhebe” diye de şöhret kazanmıştır. Muallakasının ilk yarısında aşk ve sevda hâtıralarını, ikinci yarısında ise cesaretini, kahramanlığını, cömertliğini ve iffetini dile getirmiştir.”⁷⁰ Kasidenin beş beyitten oluşan *aṭlāl* kısmını kısaca şerh etmek istiyoruz:

1- هل غادر الشعراء من مئردم	أم هل عرفت الدار بعد توهم
2- يا دارَ عبلّة بالجّواءِ تكلّمي	و عمي صباحاً دارَ عبلّة واسلمي
3- فوقفتُ فيها ناقتي وكأّنها	فدنّ لأقضي حاجة المئلوم
4- وَ تَحُلْ عبلّة بالجّواءِ و أهّنا	بالحزن فالصّمان فالمتألّم
5- حُييت مِن طللٍ تقادمَ عهدُه	أقوى وأقفرَ بعدَ أمّ الهيئم

“1 — Şairler, söylenmedik bir söz bıraktılar mı ki? Yoksa sen, biraz durakladıktan sonra (sevgilinin) evini (evinin izlerini) seçebildin mi?

2 — Ey ‘Able’nin el-Civâ’daki evi, konuş! Sabahın hayır olsun, ey ‘Able’nin evi, esen ve şen ol!

3 — Bir köşk gibi yüksek olan devemi, ağlayıp dövünme ihtiyacımı karşılamak için, orada durdurdum.

4 — ‘Able el-Civâ’da bulunuyor, bizim halkımız ise el-Hazn, es-Sammân ve el-Mutesellim’de bulunurlar.

⁶⁹ İbn Kuteybe, *eş-Şi’ru ve’ş-Şu’arâ*, c.I, ss.243-247; ez-Zevzenî, *Şerhu’l-Mu’allakâti’l-‘Aşr*, ss.225-228.

⁷⁰ Cemal Muhtar, “Antere”, *DİA*, c.III, s.237.

5 — Ey Ummu'l-Heysem'den sonra uzun zaman boş ve ıssız kalan yurdun enkâzı, selam sana!”⁷¹

Bu kısa *ṭalal* vafında şair, öncelikle kendisine hitap ederek, bu diyarda şairlerin söylemedikmedik bir söz bırakmadıklarını ve bu diyarda sevgilinin evini zorlukla seçebildiğini belirtir. Ardından sevgilisi ‘Abla’nın diyârından kendisiyle konuşmasını ister ve “sabahın hayırlı olsun ey ‘Abla’nın evi esen ol” diyerek diyar vafına geçer. Şair, yüksek bir saray gibi olan devesi ile sevgilinin diyârında ağlamak için durduğunu, diyârın mevkiini ve kendi diyârının mevkiini belirtir. *Ṭalal* vafı, “tüm *aṭlâh*ın arasında sevgilinin *ṭalal*ine selam olsun” diyerek sona erer.⁷²

2.2.6. el-Ḥāriṣ b. Ḥillize el-Yeşkurî’nin Mu‘allaqasında *Ṭalal* Vafı

el-Ḥāriṣ b. Zālīm b. Ḥilliza, Bekr kabilesinin Yeşkur koluna mensuptur. Kabilesinde saygın, sözleri hikmetle dolu bir kimsedir. Kabilesinin husûmete düştüğünde sorunların çözümünü kendisine başvurduğu zikredilir. Rivayete göre, Bekr ve Tağlib kabileleri, aralarındaki husûmetin halli için Hıra hükümdarı ‘Amr b. Hind’e gitmişler. Tağlib kabilesinin temsilcisi ‘Amr b. Kulşüm, Bekr kabilesinin temsilcisi ise en-Nu‘mān b. Harim’dir. el-Ḥāriṣ, İbn Harim’i kabilesinin müdafaasında yetersiz kaldığını görünce kalkıp mu‘allaqasını irticalen okur. Şair’in Hıra hükümdarını etkilediği böylece kabilesinin gâlip geldiği rivayet edilir.⁷³

⁷¹ Yaltkaya, *Yedi Askı*, s.146.

⁷² ez-Zevzenî, *Şerhu’l-Mu‘allaqāti’l-‘Aşr*, ss.234-235.

⁷³ ez-Zevzenî, *Şerhu’l-Mu‘allaqāti’l-‘Aşr*, ss.258-260.

“Hâris b. Hillize’nin muallakası, muhtelif şârihlere göre seksen bir ile seksen altı beyit arasında değişmektedir. Şair, klasik Arap kasidesinin yapısına uygun olarak muallakasına aşk ve sevdâ hâtıraları ile başlayıp devesini övdükten sonra kabilesinin kahramanlıklarını, Amr b. Hind’e bağlılıklarını anlatır ve Tağlib kabilesinin bu hükümdar tahta çıktığında ona itaat etmediğini, zorla itaat altına alındığını, ayrıca kendi kabilesinin Amr’ın babası ile iş birliği yaparak başka bir kabileyi mağlûp ettiklerini, böylece her zaman kral ailesinin yanında yer aldıklarını dile getirir. Muallaka, eyyâmü'l-Arab’a dair bilgiler ve yer adlarıyla birçok nâdir ve garip kelimeler yanında ustaca kullanılmış edebî sanatlar ve ince tasvirler ihtiva etmesi sebebiyle tarihî ve edebî değere sahiptir. Bundan dolayı edebiyat tenkitçilerinin takdirlerini kazanmıştır. Şair, oymağının kahramanlık ve erdemlerini mükemmel bir üslûpla ifade ettiği için fahriye konusunda darbimesel (efharu mine'l-Hâris b. Hillize) haline gelmiştir.”⁷⁴ Kasidenin beş beyitten oluşan *aṭlāl* kısmını kısaca şerh etmek istiyoruz:

1- أَذْنَتْنَا بَبَيْنَهَا أَسْمَاءُ	رُبَّ ثَاوٍ يُمَلُّ مِنْهُ الثَّوَاءُ
2- بَعْدَ عَهْدٍ لَهَا بِبُرْقَةٍ شَمًا	ءَ فَأَذْنَى دِيَارَهَا الْخَلَصَاءُ
3- فَمُحْيَاهُ فَالْصَّفَاخُ فَأَعْلَى	ذِي فَتَّاقٍ فَعَاذِبُ فَالْوَفَاءُ
4- فَرِيَاضُ الْقَطَا فَأَوْدِيَةِ الشَّرِّ	بُوبِ فَالشَّعْبَتَانِ فَالْأَبْلَاءُ
5- لَا أَرَى مَنْ عَهْدَتْ فِيهَا فَأَبْكِي الـ	يَوْمَ دَلَّهَا وَمَا يَرُدُّ الْبَكَاءُ

“1 — Esma, bize ayrılacağını bildirdi. Nice oturanlar (ayrılmıyanlar) vardır ki onların oturmalarından bıılır.

2-4 — (Ondan bu ayrılış) hep onunla Burkat’u Şemmâ’da ve bize en yakın yer bulunan el-Halsâ’da ve Muḥayyat, Sıfâh, Zî-Fitak, ‘Âzib ve el-vefâ’da,

⁷⁴ Nasuhi Ünal Karaarslan, “Hâris b. Hillize,” *DİA*, c.XVI, s.196.

Riyađu'l-Kaṭa ve Şurbub derelerinde, Şu'betan ve Eblâ'da görüştüklerimizden sonra olmuştur.

5 – Buralarda gördüğüm o güzeli bugün göremediğimden, için için ağlıyorum. Fakat ağlamaktan ele ne geçer.”⁷⁵

Bu kısa *ṭalal* vasfı, şairin sevgiliden ayrılmayı tasvir biçimini ve duygularını ortaya koyar. Şair, sevgiliyle geçen zamanda (ne kadar uzun sürse de) hiç bıkkınlık olmadığını ifade eder. Sevgili ile görüştüğü yerleri itina ile zikredip o yerlerde artık göremediği için çaresizce ağlamakta olduğunu zikreder.⁷⁶

Sonuç olarak, bu örneklerde Cahiliyye şairlerinin *ṭalale* yaklaşımlarının genelde hüznü olduğunu, hatıralarının en ince ayrıntılarına tealluk ettiklerini, dolayısıyla zevalden korkma ve ölümsüzleştirme isteklerinin tezahür ettiğini görüyoruz. Ayrıca kasidenin ana konusuna göre *ṭalal* levhasının şekillendiğini görüyoruz. Örneğin; İmru'u'l-Kays mu'allahasını babasının ölümünden ve Kinda hükümdarlığının dağılmasından sonra yazmıştır. Bu yüzden *ṭalal* levhasında güzel geçen mazîye tutunur ve hüznünden dolayı ağlamaklı tasvir eder. Zuheyr ise mu'allahasını kırk yıl süren ve çok sayıda insanın ölümüne sebep olan bir harpten sonra yazdığı için *ṭalal* levhasında küller çoktur ve şair, diyarı zorlukla tanır. Harpten sonra barış olduğu için de vafettiği diyarı (İmru'u'l-Kays gibi) ağlamaklı/hüznü vafetmiyor. Barış unsurunu, hayvanları özellikle yavrularıyla tasvir edip hayat dolu bir tablo çizerek vurgular.⁷⁷

⁷⁵ Yalıtıkaya, *Yedi Askı*, ss.115-116.

⁷⁶ ez-Zevzenî, *Şerhu'l-Mu'allakâti'l-'Aşr*, ss.263-264.

⁷⁷ Yahyâ Zakî 'Abdu Tâha, “Ramziyyatu't-Talali ve'l-Mar'ati fi'l-Kaşîdati'l-'Arabiyyati Kable'l-İslâm,” *Macallatu Kulliyyatu't-Tarbiyyeti'l-Esâsiyya* 70 (2011), ss.51-52. Burada Cahiliyye şairlerinin

kaside içerisinde sevgiliye koydukları isimlerin ve vasıfların da kasidenin ana konusu ile ilişkisi olduğunu belirtmek istiyoruz. Geniş bilgi için bkz. Maḥmūd ‘Abdullah el-Cādir, “Ḥavla Madlūlāti Rumūzi’l-Mar’ah fī Muḳaddimati’l-Ḳaṣīdati’l-‘Arabiyyati Ḳabla’l-İslām,” *Mecelletu’l-Mucemma‘i’l-‘İlmī’l-‘İrāḳī* 4 (1980), ss.270-306.

İKİNCİ BÖLÜM

İKİNCİ BÖLÜM

KUR'ÂN-I KERİM'DE METRÛK/HELÂK EDİLEN KAVİMLERİN DİYARLARININ VASFEDİLDİĞİ AYETLER ÜZERİNE KONULU VE BELÂĞİ ÇALIŞMA

Kur'ân, dünya hayatına bağlanıp kalmadan ahirete hazırlanmayı emreder. Bunun için hayatın hakikatini tasvir eder ve yaratılışımızın sebebini idrak etmeye devet eder. Bunun için de Allah'a iman ve kulluk etmeyen kavimlerin helâk oluşunu, hayatın zevalini ve ahiretin bekâsını vasfeder.

Hayatın zevalinin tasviri, Kur'an'da terk edilen ya da helâk edilen kavimlerin diyarlarını vasfeden ayetlerde olduğunu mülâhaza ettik. Bu bölümde de helâk edilen kavimlerin diyârlarının vasfı bulunan ayetleri tespit edip konulu ve belagi bir çalışma ile incelemeye çalıştık.

1. Kur'ân-ı Kerim'de Helâk Edilen Kavimlerin Diyârlarının Zikredildiği

Ayetler

1.1. 89/el-Fecr:6-13

أَلَمْ تَرَ كَيْفَ فَعَلَ رَبُّكَ بِعَادٍ ، إِرَمَ ذَاتِ الْعِمَادِ ، الَّتِي لَمْ يُخْلَقْ مِثْلُهَا فِي الْبِلَادِ ، وَثُمُودَ الَّذِينَ جَابُوا الصَّخْرَ بِالْوَادِ ، وَفِرْعَوْنَ ذِي الْأَوْتَادِ ، الَّذِينَ طَعَوْا فِي الْبِلَادِ ، فَأَكْثَرُوا فِيهَا الْفُسَادَ ، فَصَبَّ عَلَيْهِمْ رَبُّكَ سَوْطَ عَذَابٍ ، إِنَّ رَبَّكَ لَبِالْمِرْصَادِ .	(Ey Muhammed!) Rabbinin, (Hûd'un kavmi) Ad'e, şehirler içinde benzeri kurulmamış olan, sütunlarla dolu İrem'e, vadide kayaları oyan (Salih'in kavmi) Semûd'a, kazıklar sahibi Firavun'a ne yaptığını görmedin mi? Bunlar şehirlerde azgınlık eden ve oralarda pek çok bozgunculuk çıkaran kimselerdi. Bu yüzden Rabbin onların üzerine azap kamçısı yağdırdı. Şüphesiz Rabbin, gözetlemededir.
--	--

a. Sûrenin Ana Konusu

el-Fecr sûresi Mekkî sûrelerdendir.⁷⁸ el-Biķā'î, surenin ana konusunun, dirilişı ve hesap gününü ispatlamak olduğunu zikreder.⁷⁹ Seyyid Kuţb ise sûrenin imana, takvaya ve dünya halini teemmül etmeye davet ettiğini beyan eder.⁸⁰ es-Sāmurrā'î'ye göre sûre helâk olan geçmiş milletlerin akıbetini ve kıyamet gününün dehşetini vasfetmek, insanın mal mülk tutumunu arz etmek gibi mekkî sûrelerde olan konuları içerir.⁸¹

b. Ayetlerin Bağlamı

Seyyid Kuţb sûreyi altı bölüme ayırır: Birincisi, sûrenin başından 5. ayete kadardır. Bu bölümde Allah Teâla bir takım eser kudretlerine yemin edip, akıl sahiplerini, bunların yüce yaratıcısını bilmeye ve iman etmeye davet etmektedir. İkincisi, 6. ayetten 14. ayete kadardır. Bu bölümde Allah Teâla tarihin en güçlü zalimleri olan 'Ād, Şemūd ve Firavun kavimlerinin akıbetlerini belirtmektedir. Üçüncüsü, 15. ve 16. ayetlerdir. Allah'ın insana rızkını azaltıp çoğaltmasıyla sınıadığını anlatmaktadır. Dördüncüsü, 17. ayetten 20. ayete kadardır. Bu bölümde mala ve mülke çok değer veren insan tabiatı anlatılıp, Kur'ân'ın, insana içindeki bu cahilliği kaldırmak için hitap ettiğı belirtilmektedir. Beşincisi 21. ayetten 26. ayete kadardır. Bu bölümde

⁷⁸ ez-Zerkeşî, *el-Burhân fî 'Ulūmi'l-Kur'ân*, thk. Muḥammed Ebū'l-Faḍl İbrāhîm (Beyrut: Mektebetu İhyā'î't-Turāşî'l-'Arabî, 1957), c.I, s.193.

⁷⁹ el-Biķā'î, *Maşā'idu'n-Nazar li'l-İşrāfi 'alā Maķāşidi's-Suver*, thk. 'Abdu's-Semî' Muḥammed Aḥmed Ḥasaneyn (Riyad: Mektebetu'l-Me'ārif, 1987), c.III, s.190.

⁸⁰ Seyyid Kuţb, *Fî Zilāli'l-Kur'ân* (Kahire: Dāru'ş-Şurūk, 2003), c.VI, s.3901.

⁸¹ [http://albayanalqurany.com/%D8%AA%D8%B9%D8%B1%D9%8A%D9%81-%D8%B3%D9%88%D8%B1%D8%A9-%D8%A7%D9%84%D9%81%D8%AC%D8%B1/\(05.08.2017\).](http://albayanalqurany.com/%D8%AA%D8%B9%D8%B1%D9%8A%D9%81-%D8%B3%D9%88%D8%B1%D8%A9-%D8%A7%D9%84%D9%81%D8%AC%D8%B1/(05.08.2017).)

ceza gününün hakikati vasfedilmektedir. Altıncısı, 27. ayetten sûrenin sonuna kadardır. Sûrenin sonunu teşkil eden bu bölüm huzura kavuşmuş insana hitap ederek cennet ile ödülleneceğini beyan etmektedir.⁸²

Söz konusu ayet, sûrenin (geçmiş milletlerin akıbetini vasfeden) ikinci bölümünde varit olmuştur. Bundan sonraki ayetler, insanoğlunun mala olan sevgisini, Allah yolunda infak etmediğini ve Allah’a karşı gelmenin ahiretteki akıbetini anlatır. Dolayısıyla ayet, Allah’a davet eden ve malın bolluğu ile aldanmamaya davet eden bir bağlamda gelmiştir. ‘Âd, Şemûd ve Firavun’da mülkleri ve becerileri ile övünüp peygamberlerine karşı geldikleri için Allah’ın azabı ile helâk olmuşlardır.

c. Ayetlerin Tefsiri

Ayetler, Allah Teâla’nın, peygamberlerine karşı gelen kavimleri helâk ettiğine dikkat çekerek başlar ve bu kavimlerin yurtlarının yıkılmadan önceki ihtişamını vasfeder. İlk zikrettiği kavim ‘Âd kavmi olup onlardan İrem milletinin iki özelliğini anlatır. Birincisi, diyârlarının ince ve uzun olduğu;⁸³ ikincisi ise bünyelerinin güçlü, becerilerinin yüksek olduğudur.⁸⁴

Zikredilen ikinci kavim, Şemûd kavmidir. Vadideki dağları taşları delip kendilerine evler ve saraylar edindiklerini vasfederek bünyelerinin güçlülüğüne işaret eder. Bu husus Kur’ân’da başka ayetlerde, örneğin, el-Hicr suresinin 82. ayetinde

⁸² Kütüb, *Fî Zilâli’l-Kur’ân*, c.VI, ss.3901-3907.

⁸³ İbn Manzûr, *Lisānu’l-‘Arab*, c.III, s.303.

⁸⁴ et-Taberî, *Cāmi’u’l-Beyān ‘an Te’vili Āyi’l- Kur’ân*, thk. Beşşār Ma’rûf, ‘İşām el-Herestānî (Beyrut: Mu’essesetu’r-Risāle, 1994), c.VII, s.517.

"وتتجثون من الجبال" ve Şu‘arā’ suresinin 149. ayetinde: "وكانوا ينحتون من الجبال بيوتاً آمين" belirlenmiştir.⁸⁵

Üçüncü kavim ise Firavun kavmidir. Firavun’a kazık sahibidir vasfı gelmiştir. Bunun nedeni eṭ-Ṭaberī’ye göre Firavun’un insanlara kazıklarla işkence yapmasıdır.⁸⁶ Ebū’s-Su‘ūd Efendī’ye göre Firavun’un askerlerinin ve çadırlarının çok olduğu, dolayısıyla çadırları yere sabitlemek için çok sayıda kazıklar kullanılmaktadır.⁸⁷ İbn ‘Āşūr’a göre bu vasıf, Firavun’un güç sahibi olduğunu belirten bir kinayettir.⁸⁸

Bu vasıflardan sonra, ayetlerde kavimlerin bozgunculuk çıkarmakta ve zulüm ve küfürde çok ileri gittikleri belirtilir. Azgınlıklarının sonucu da Allah’ın azabının nâzil olmasıdır. Allah’ın azabı "سَوَطٌ عَذَابٍ" ifadesiyle zikredilmiştir. Bu ifadenin anlamı azap kamçısıdır. Zira onlar, şiddetli işkence gören bir kimse için “üzerine kamçı azabı yağdı” anlamını veren "صَبَّ عَلَيْهِ سَوَطٌ عَذَابٍ" ifadesini kullanırlardı.⁸⁹

"إِنَّ رَبَّكَ لَبِالْمِرْصَادِ" ayetinde "المرصاد" kelimesi gözetleyen bir kimsenin bulunduğu yerdir. Dolayısıyla anlamı, Allah’ın, kâfirleri azap ile gözetlediği ve kimsenin indirdiği azaptan kurtulamayacağıdır.⁹⁰

Burada kalıntı vasfında olan ayet, Şemūd kavminin dağları ve taşları delip ev edindiklerini belirten "وَأَمْشَوْا فِي الْأَرْضِ الْيَوْمَ بِالْآيَاتِ" ayetidir.

⁸⁵ eṭ-Ṭaberī, *Cāmi ‘u’l-Beyān*, c.VII, s.517; ez-Zeccāc, *Me‘āni’l-Ḳur’ān ve İ’rābuhu*, c.V, s.322.

⁸⁶ eṭ-Ṭaberī, *Cāmi ‘u’l-Beyān*, c.VII, s.517.

⁸⁷ Ebū’s-Su‘ūd Efendī, *İrşādu’l-‘Akli’s-Selīm* (Beyrut: Dāru İhyā’i’t-Turaṣi’l-‘Arabī, t.y), c.IX, s.155.

⁸⁸ İbn ‘Āşūr, *et-Taḥrīr ve’t-Tenvīr* (Tūnus: ed-Dāru’t-Tūnisiyye li’n-Neşr, 1984), c.XXX, s.321.

⁸⁹ eṭ-Ṭaberī, *Cāmi ‘u’l-Beyān*, c.VII, s.518.

⁹⁰ er-Rāzī, *Mefātīhu’l-Ġayb*, (Beyrut: Dāru’l-Fikr, 1981), c.XXXI, s.169.

d. Ayetin Belagi Açıklaması

Allah Teâla, bu sureye beş duruma kasem (yemin) ederek başlamıştır: Fecre (şafak sökmesi), on geceye, çifte ve teke, ve geceye. Bu üslup ile başlamanın nedeni Arapların, konuşmalarında en çok yemin eden kimseler oldukları içindir, Kur’ân da onların konuşma alışkanlıkları ve üsluplarına göre nâzil olmuştur.⁹¹ İbn ‘Âşûr, cevâbu’l-kaseme dair iki değerlendirmede bulunmuştur. Birincisi, "فَصَبَّ عَلَيْهِمُ رَبُّكَ سَوَاطِ" "Bu yüzden Rabbin onların üstüne azap kamçısı yağdırdı" ayetinde mahzûf mukadder olarak "tıpkı ‘Âd, Şemûd ve Firavuna yağdırdığı gibi Rabbin seni yalanlayıp iman etmeyenlere de azap kamçısını yağdıracak" cümlesidir. İkincisi, "إِنَّ" "Şüphesiz Rabbin (her an) gözetlemededir" ayetidir.⁹² *Rûhu’l-Beyân* tefsirinde cevâbu’l-kasem değerlendirmesi, kâfirlere azabın nazil olacağı anlamında olan (لِيُعَذِّبَ الْكَافِرَ) ifadesidir.⁹³

"أَلَمْ تَرَ" "Görmedin mi" ifadesinde istifham-ı taķrîrî üslubu, Hz. Peygamber’in(sas) kalbini pekiştirir ve zafer vaat edip inkarcıları, kendileri gibi peygamberlerini inkar eden kavimlerin başına gelen azaptan uyarır. Bu üslubun amacı helâk/azabın vukuu bulacağını yakınlaştırmaktır. Çünkü uzak zamandaki şeyler unutulur, unutilan şeyin olması uzak görülür. Unutilan bu şeyin/azabın hatırlatılması, onun uzak görülmesine engel olur ve başa geleceği düşüncesini yakınlaştırır⁹⁴.

⁹¹ İsmâ‘îl Hakkî el-Bursevî, , *Rûhu’l-Beyân*, c.X, s.420.

⁹² İbn ‘Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-Tenvîr*, c.XXX, s.317.

⁹³ İsmâ‘îl Hakkî el-Bursevî, , *Rûhu’l-Beyân*, c.X, s.422.

⁹⁴ İbn ‘Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-Tenvîr*, c.XXX, s.317.

"ألم ترّ" Görmedin mi? Sorusundaki görmekten kasıt helâk olan kavimlerin akıbeti, rivayet edilerek bilmek, ya da diyârlarının kalıntılarını görerek bilmek olabilir. "رُبُّكَ" lafzına muhataplık zamirinin eklenmesinde Allah Teâla'nın hakimiyeti vurgulanır ve Hz. Peygamber (sas) taltif edilir.⁹⁵

İnkârcı kavimlerin vasıflarının kuvvet ve şiddete dayalı olduğu görülmektedir. Nitekim Allah Teâla 'Âd kavmi ile ilgili olarak şöyle buyurmuştur: "الَّتِي لَمْ يُخْلَقْ مِثْلُهَا فِي الْبِلَادِ" "Onun gibisi yaratılmamıştı." Yani fiziki ve bedensel gücünde bir benzeri yoktur. Şemûd kavmi ile ilgili olarak da, "جَاءُوا الصَّخَرَ بِالْوَادِ" "vadilerde kayaları oyan" buyurarak kuvvetlerinin büyüklüğüyle kayaları oyarak evler yaptıklarını anlatmaktadır. Firavun'la ilgili olarak zorbalık yapıp insanlara eziyet ettiği için "وَفِرْعَوْنَ ذِي الْأَوْتَادِ" "kazıklar sahibi" buyurmuştur.

Bu inkârcı kavimlerin başına azap gelmesinin sebebi olarak isyan etmiş, peygamberlerine zorbalık yapmış, sonra bozgunculukta ve inkârda ısrar etmiş ve ileri gitmiş, inat ve ısrarlarından vazgeçmemiş olmalarıdır. Bunun üzerine Allah Teâla'nın "فَصَبَّ عَلَيْهِمْ رَبُّكَ سَوْطَ عَذَابٍ" "Rabbin onların üstüne azap kamçısı yağdırdı" beyanı ile anlattığı üzere Allah'ın azabı üzerlerine çökmüştür. Burada "صَبَّ" "yağdırdı" lafzından kasıt azabın başlarına gelmesi tek seferde, çok ve süratli oluşuna işaret etmektir.⁹⁶

"إِنَّ رَبَّكَ لَبِالْمِرْصَادِ" "Şüphesiz Rabbin (her an) gözetlemededir." ifadesi Allah Teâla'nın elçilerini zafere ulaştırıp, inkar edip büyüklük taslayanı benzer şekilde

⁹⁵ İbn 'Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, c.XXX, s.318.

⁹⁶ İbn 'Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, c.XXX, s.322.

helâk edeceğine dair Hz. Peygamber (sas) için bir teyit ve ayrıca inat edenlere kendileri gibi inkarcılara gelen azabın onlara da geleceğinin açıklamasıdır.⁹⁷

Ayetlerde Allah Teâla, "فَصَبَّ عَلَيْهِمْ رَبُّكَ سَوْطَ عَذَابٍ" “Rabbin onların üzerine azap kamçısı yağdırdı” ve "إِنَّ رَبَّكَ لَبِالْمِرْصَادِ" “Şüphesiz Rabbin (her an) gözetlemededir” buyurarak "رب" “Rab” kelimesinin tekerrür ettiği görülmektedir. Bu da Allah Teâla’nın peygamberini zafere ulaştırıp onu inkâr edenleri helâk edeceğine dair bir imadır.⁹⁸

İncelediğimiz ayetlerde vasıf, bedensel güçlerinde benzerleri olmayan kavimlerin helâk oluşları ve yeryüzünde bıraktıkları izler üzerinedir. Yani kavimlerin gücü ve Allah’ın bu gücü yerle bir etmesi hakkındadır. Helâklarının sebebi ise Allah’ı tevhid etmemeleridir. Helâk olan bu kavimlerin diyârlarının tasviri de bu dünyanın fâniliğini belirtmek için gelmiştir. Birinci bölümde incelediğimiz şiirlerde ise şairlerin, izlerin en ince ayrıntısına tealluk ettiklerini ve zevali kabullenemediklerini görüyoruz. Üslup yönünden ayetlerde kasem üslubu, istifham-ı teaccübi üslubu ve te’kid edatları kullanılmıştır. Eski Arap şiirinde de istifham-ı teaccübi ve te’kid üslupları varid olmuştur.

⁹⁷ İbn ‘Âşûr, *et-Taḥrîr ve’t-Tenvîr*, c.XXX, s.323.

⁹⁸ İbn ‘Âşûr, *et-Taḥrîr ve’t-Tenvîr*, c.XXX, s.323.

1.2. 50/Ķāf:36-37

كَمْ أَهْلَكْنَا قَبْلَهُمْ مِّن قَرْنٍ هُمْ أَشَدُّ مِنْهُمْ بَطْشًا فَنَقَّبُوا فِي الْبِلَادِ هَلْ مِنْ مَّجِيسٍ ، إِنَّ فِي ذَلِكَ لَذِكْرَى لِمَن كَانَ لَهُ قَلْبٌ أَوْ أَلْقَى السَّمْعَ وَهُوَ شَهِيدٌ	Biz onlardan önce, kendilerinden daha zorlu nice nesilleri helâk ettik de ülke ülke dolaşıp kaçacak delik aradılar. Kaçacak bir yer var mı? Şüphesiz bunda, akli olan yahut hazır bulunup kulak veren kimseler için bir öğüt vardır.
--	---

a. Sûrenin Ana Konusu

Ķāf sûresi Mekki sûrelerdendir.⁹⁹ el-Bikā'î'ye göre sûrenin ana konusu Allah'ın kudretinin her şeyi kuşattığı ve kıyamet günü insanları diriltmeye muktedir olduğudur.¹⁰⁰ Seyyid Ķuṭb ise Allah'ın, mutlak ilmiyle bütün kullarını gözetlediğini belirtmek için kıyameti ve dirilişi ispatladığını beyan eder.¹⁰¹ es-Sāmurrā'î'ye göre insanlara cennete giden yolu ve cehenneme giden yolu arz edip seçme özgürlüğünü onlara bırakmaktır. Sûrede cennet ve cehennem yolunu arz etmek diyalog şeklinde gelmiştir. 23-30. ayetlerinde melekler ve cehennem ehli arasında olan diyalogu görüyoruz. Melekler ve cennet ehli arasındaki diyalog ise 31-35. ayetler arasındadır. es-Sāmurrā'î, burada belîği bir hususa dikkat çeker. Cennet ve cehennem ehline hitap üslubun farklılığını şu şekilde beyan eder: "يَوْمَ نَقُولُ لِجَهَنَّمَ هَلِ امْتَلَأَتْ وَتَقُولُ هَلْ مِنْ مَّزِيدٍ" ayetinde cehennemin hiç dolmayacağı ve tüm kâfirlere yer olduğu ifade edilirken,

⁹⁹ ez-Zerkeşî, *el-Burhân*, c.I, s.193.

¹⁰⁰ el-Bikā'î, *Maşā'idu'n-Nazar li'l-İşrāfi 'alā Makāşidi's-Suver*, c.III, s.14.

¹⁰¹ Ķuṭb, *Fî Zilâli'l-Kur'ân*, c.VI, ss.3356-3357;
<http://albayanalqurany.com/%D8%AA%D8%B9%D8%B1%D9%8A%D9%81-%D8%B3%D9%88%D8%B1%D8%A9-%D9%82/> (01.08.2017).

cennet ehline "وَأُزِلَّتِ الْجَنَّةُ لِلْمُتَّقِينَ غَيْرَ بَعِيدٍ" ayetinde müminlere tekrîmen “cennet onlara yaklaştırıldı” şeklinde melekler hitap eder.¹⁰²

b. Ayetin Bağlamı

Seyyid Kûṭb sûreyi üç bölüme ayırır: Birincisi, sûrenin başından 15. ayete kadardır. Bu bölüm müşriklerin dirilişi inkâr ettiklerini ve inkâr eden geçmiş milletlerin akıbetlerini belirtir. İkincisi, 16. ayetten 35. ayete kadardır. Bu bölüm insanın doğumundan ölümüne kadar Allah’ın gözetimi altında olduğunu zikreder ve kıyamet gününün dehşetini vassfeder. Üçüncüsü, 36. ayetten sûrenin sonuna kadardır. Bu bölüm, dirilişi inkâr eden geçmiş milletlerin akıbetini tasvir eder. Hz. Peygamber’e, davet yolunda bulduğu zorluklara sabretmesi emrini verir. En son dirilişi ve haşri tekrar zikreder.¹⁰³

Söz konusu ayet-i kerîme üçüncü bölümde gelmiştir. Sûrenin başında geçmiş milletlerin akıbetine "كَذَّبَتْ قَوْمُ نُوحٍ وَأَصْحَابُ الرَّسِّ وَثَمُودَ، وَعَادٌ وَفِرْعَوْنُ وَإِخْوَانُ لُوطَ،" "كَذَّبَتْ قَوْمُ نُوحٍ وَأَصْحَابُ الرَّسِّ وَثَمُودَ، وَعَادٌ وَفِرْعَوْنُ وَإِخْوَانُ لُوطَ،" ayeti ile kısaca işaret edildiğini görüyoruz. Çalışmakta olduğumuz ayet ise sûrenin sonunda tekrar aynı konuyu daha detaylı beyan etmiştir. Kavimlerin Kureyş’ten daha güçlü olmalarına rağmen azaptan ve ölümden kaçamadıklarını ve kaçmak için delik deşik ettikleri diyârlarının, Allah’ın kudretine karşı gelemediklerini belirtmek için bir ibret olarak kaldığını zikreder.

¹⁰²

<http://albayanalqurany.com/%D8%AA%D8%B9%D8%B1%D9%8A%D9%81-%D8%B3%D9%88%D8%B1%D8%A9-%D9%82/>. (01.08.2017).

¹⁰³ Kûṭb, *Fî Zîlâli'l-Kur'an*, c.V, ss.3355-3367.

c. Ayetlerin Tefsiri

"كم" nice anlamını veren, çokluğa delalet eden bir edattır. Kureyş'ten önce nice nesiller helâk ettik¹⁰⁴ anlamını veren bu ifadenin ardından, ayet, helâk olan nesillerin Kureyş'ten daha güçlü olduklarını ve becerilerine rağmen azaptan kaçacak delik aramalarının faydasız olduğunu belirtir. Daha güçlü anlamını veren "أَشَدُّ مِنْهُمْ بَطْشًا" cümlesinde "بطش" kelimesinin sözlük anlamı başkasına güç ile davranmaktır.¹⁰⁵ İbn 'Âşûr da tefsirinde, bu kelimeye aynı anlamı verir.¹⁰⁶ Azaptan kaçış şekilleri ayette "فَنَقَّبُوا فِي الْبِلَادِ" ibaresi ile beyan edilmiştir. "نقب" kelimesinin sözlük anlamı delmektir¹⁰⁷ ayette de kaçış bulmak için her yeri deldiler anlamını verir.

"إِنْ فِي ذَلِكَ لَذِكْرٌ لِمَنْ كَانَ لَهُ قَلْبٌ أَوْ أَلْقَى السَّمْعَ وَهُوَ شَهِيدٌ"

Bu ayet, kulak veren ve aklı olan kimseler için, Kureyş'ten önce helâk olan milletlerin halinden ve helâk olmalarının nedeninden ibret alacaklarını izah eder. Burada "أَلْقَى إِلَيَّ سَمْعَكَ" cümlesi kulak vermek anlamını verir. Eski Araplar "أَلْقَى إِلَيَّ سَمْعَكَ" cümlesini "beni iyi dinle" ya da "kulağını bana ver" anlamlarını ifade etmek için kullanırlar. "وَهُوَ شَهِيدٌ" cümlesi ise, "kalbi de dinlediği husus ile beraber" demektir.¹⁰⁸

Ayette, kalıntılara dair olan vasıf şudur: "فَنَقَّبُوا فِي الْبِلَادِ". Burada helâk olan geçmiş milletlerin durumlarına dikkat çeker. Ayet, Onların azaptan kaçmak için

¹⁰⁴ et-Taberî, *Câmi 'u'l-Beyân*, c.VII, ss.104-105.

¹⁰⁵ İbn Manzûr, *Lisānu'l-'Arab*, c.VI, s.267.

¹⁰⁶ İbn 'Âşûr, *et-Taḥrîr ve't-Tanvîr*, c.XXVI, s.322.

¹⁰⁷ İbn Manzûr, *Lisānu'l-'Arab*, c.I, ss.765-769.

¹⁰⁸ ez-Zeccâc, *Me'âni'l-Kurân ve İ'râbuḥu*, thk. 'Abdu'l-Celîl Şelebî (B.y.: 'Âlemu'l-Kutub, 1988), c.V, ss.48-49.

dünyayı delik deşik ettiklerine ve tüm güçleri ve becerilerine rağmen Allah Teâla'nın kudretinin karşısında zayıf kaldıklarına dikkat çekiyor.

d. Ayetlerin Belagî Açıklaması

Ayet çokluk ifade eden, nice (كم) (kem) ifadesiyle başlar. Yani, onlardan önce (ayetleri, peygamberleri) yalanlayan milletlerden çok helâk ettik. Bu üslubun amacı yalanlayıcıları tehdit etmek ve Hz. Peygamber'i (sas) teselli etmektir.¹⁰⁹

"قَرْن" (nesil) kelimesinin tekil suretinde varit olduğunu görüyoruz. Kur'ân'da başka ayetlerde ise Secde suresinde "أَوَلَمْ يَهْدِ لَهُمْ كَمْ أَهْلَكْنَا مِنْ قَبْلِهِمْ مِنَ الْقُرُونِ" ayetinde olduğu gibi çoğul şeklinde gelmektedir. Çoğul şeklinde gelme sebebinden daha önce bahsedilmişti, tekil olmasıyla ilgili olarak es-Sāmurrā'î, ayette, Allah Teâla'nın helâk ettiği bir neslin özellikleri anlatılıyorsa kelime, tekil sıygası ile varit olduğunu ifade etmiştir. Zira bu ayette Kureyş kafirlerinden daha güçlü ve kuvvetli bir milletin, yeryüzünü kazıp, dağları oyduğunu, kendileri için barajlar ve kaleler yaptıklarını vasfeder. Keza, Şād Suresinde "وَكَمْ أَهْلَكْنَا مِنْ قَبْلِهِمْ مِنْ قُرُونٍ فَتَدَاوَى لَاتِ حِينَ مَنَاصٍ" ayetinde tekil olarak varit olmuştur. Ayette, helâk olan bir neslin, helâk anındaki durumu, bağırıp haykırarak yardım istediği anlatılmaktadır.¹¹⁰

Ayette, Allah'ın helâk ettiği kavmin çok güçlü olduğu "فَتَقَبَّرُوا فِي الْبِلَادِ" sözü ile beyan edilerek, bu kavim Kureyş'ten daha büyük bir güce sahip olmasına rağmen Allah Teâla'nın azabından kaçamadığını ve Kureyş bu azabın izlerini görüp yine de küfürde ısrarcı olduğu belirtildiğini düşünüyoruz.

¹⁰⁹ İbn 'Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, c.XXVI, s. 322.

¹¹⁰ es-Sāmurrā'î, *Alā Tarîķi't-Tefsîri'l-Beyānî* 2, ss.108-116.

"هل من مَحْيٍص" ifadesindeki soru, cümleye olumsuz anlam vermektedir. Nitekim "هل" soru isminden sonra "من" harfi cer gelerek, şu manayı vermiştir: kurtuluş yok/helâktan kurtuluş yok.¹¹¹

"إِنَّ فِي ذَلِكَ لَذِكْرٍ" ibaresindeki işaret isminin delaleti hakkında müfessirler birkaç mânâ zikretmişlerdir; Önceki milletlerin helâk edilmesine işaret olabilir. Ya da kıyamet, diriliş ve hesap, Allah'ın insanı her an gördüğünü ve insanı ibret ve ders almaya çağıran buna benzer konuları içeren sûrenin tamamına yönelik işaret olabilir.¹¹² Sonrasında ayet, "لِمَنْ كَانَ لَهُ قَلْبٌ أَوْ أَلْقَى السَّمْعَ وَهُوَ شَهِيدٌ" ifadesi ile bu derslerden ancak kalbi açık ve kalbinde işitme özelliği olanın fayda sağlayacağını beyan etmiştir. er-Rāzī, ayetteki kalbi, bilinçli olma özelliğine sahip kalp olarak tefsir etmiştir.¹¹³ el-Ğurtubī ve İbn 'Āşur ise düşünen ve her şeyi idrak eden bir akıl olduğu şeklinde yorumlamışlardır.¹¹⁴

İncelediğimiz ayette diyar vasfıyla, tevhid davetine karşı gelen kavmin güçsüzlüğünü tasvir ettiğini görüyoruz. Kavmin bıraktığı iz ise Allah'ın azabından bir kaçış aradığı için oluşmuştur ve ibret almak için ayette zikredilmiştir. Cahiliyye şiirlerinde ise şair, diyârın sakinlerine özlem duyduğu için diyarda kalan izlere bağlanıp bu izlerin zevalini kabullenemez. Tasvir etme şekli de kasidesinin ana konusuna göre olduğu gibi, bu surede, helâk olan kavmin diyârını vasseden ayet, surenin Mekki olması ile uygundur. Üslup yönünden, ayette istifham ve te'kid

¹¹¹ İbn 'Āşur, *et-Taḥrîr ve 't-Tenvîr*, c.XXVI, s.332.

¹¹² er-Rāzī, *Maḥāṭibü'l-Ğayb*, c.XXVIII, s.182; İbn 'Āşur, *et-Taḥrîr ve 't-Tenvîr*, c.XXVI, s.323.

¹¹³ er-Rāzī, *Maḥāṭibü'l-Ğayb*, c.XXVIII, s.182.

¹¹⁴ el-Ğurtubī, *el-Cāmi' li Ahkāmī'l-Ğur'ān*, c.XIX, s.459; İbn 'Āşur, *et-Taḥrîr ve 't-Tenvîr*, c.XXVI, s.324.

sluplarının varit olduğu görülmektedir. Bu üsluplar, cahiliyye şiirlerinde diyarların kalıntılarını vafetmekte sık kullanılmaktadır.

1.3. 7/el-A‘rāf:90-92

وَقَالَ الْمَلَأُ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ قَوْمِهِ لئنِ اتَّبَعْتُمْ شُعَيْبًا إِنَّكُمْ إِذًا لَخَاسِرُونَ " فَأَخَذْنَاهُمُ الرِّجْفَ فَأُصْبِحُوا فِي دَارِهِمْ جَاثِمِينَ " الَّذِينَ كَذَّبُوا شُعَيْبًا كَأَن لَّمْ يَغْنَوْا فِيهَا الَّذِينَ كَذَّبُوا شُعَيْبًا كَانُوا هُمُ الْخَاسِرِينَ	Şuayb'ın kavminden inkar eden ileri gelenler dediler ki: "(Ey ahali!) Andolsun ki eğer Şuayb'a uyarsanız o takdirde mutlaka siz zarar edenler olursunuz." Derken, onları o korkunç sarsıntı yakaladı da yurtlarında yüzüstü hareketsiz çöke kaldılar. Şuayb'ı yalanlayanlar sanki orada hiç yaşamamışlardı. Şuayb'ı yalanlayanlar var ya, asıl ziyana uğrayanlar onlar oldu.
---	--

a. Sûrenin Ana Konusu

el-A‘rāf sûresi Mekkî sûrelerdendir.¹¹⁵ Tespit edebildiğimiz kadarıyla bazı müfessirler, ana konusunun akide, özellikle tevhit olduğunu zikrederler. el-Bikā‘ī, sûrenin temelde, tevhide davet eden Kur’ân’dan yüz çevirenleri uyarmak hakkında olduğunu belirtir.¹¹⁶ İbn ‘Âşûr ise tefsirinde sûrenin konularını sıralamıştır.¹¹⁷ Bu konular yine tevhit noktasında buluşmaktadır. Seyyid Kutb, sûrenin, akîdeyi, insanlık tarihi açısından arz ettiğini ifade eder.¹¹⁸ eş-Şâbûnî (ö1436/2015), *İ‘câzu’l-Beyân fî Suveri’l-Kur’ân* kitabında, sûrenin temel konularını sıralar ve sonra şöyle der: “Sûre tevhid ile başladığı gibi tevhide davet ederek biter. Yani başında ve sonunda imana davet eder.”¹¹⁹

Burada ‘Avâtif Hayyât’ın, el-A‘rāf sûresi üzerine hazırladığı çalışmasına dikkat çekmek istiyoruz. Araştırmacı, çalışmasında el-A‘rāf sûresinin temel konusunu/maksadını müfessirler açısından belirtip, sûredeki, tevhit ve inkârcıları

¹¹⁵ ez-Zerkeşî, *el-Burhân fî ‘Ulûmi’l-Kur’ân*, c.I, s.193.

¹¹⁶ el-Bikā‘ī, *Maşā‘idu’n-Nazar lil-İşrâfî ‘alâ Makāşidi’s-Suher*, c.II, ss.130-131.

¹¹⁷ İbn ‘Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-Tenvîr*, c.VIII, ss.8-9.

¹¹⁸ Kutb, *Fî Zilâli’l-Kur’ân*, c.III, s.1244.

¹¹⁹ eş-Şâbûnî, *İcâzu’l-Beyân fî Suveri’l-Kur’ân* (B.y: Mektebetu’l-Gazâlî, 1979), s.28.

uyarmak anlamlarına bir anlam daha ekler. Bu anlamın, Hz. Peygamber'in yüreğini ferahlatmak ve ruhen güçlendirmek olduğunu beyan eder. Çünkü rûhunu güçlendirmek, daha iyi sebat etmesini sağlar. Aynı zamanda, müşriklerin davete karşı gelmelerinden korkmamasını sağlar. Böylece, peygamberin onları uyarması hakkıyla gerçekleşmiş olur. Araştırmacı, sûre "كِتَابٌ أَنْزَلَ إِلَيْكَ فَلَا يَكُنْ فِي صَدْرِكَ حَرَجٌ مِنْهُ لِتُنَذِرَ بِهِ" ayeti ile başladığı ve bu ayette "فلا يكن في صدرك حرج منه" ifadesinin "لِتُنَذِرَ بِهِ" ifadesinden önce geldiği için zikrettiği anlamı verdiğini belirtir. Dolayısıyla, Hz. Peygamberin inkârcıları uyarmasıyla birlikte yüreğini ferahlatıp, rûhen güçlendirmenin de sûrenin önemli unsurlarından olduğunu ve bu iki unsurun, doğruyu bilip hak yolunda sebat etmeye sevk ettiğini, bunun da sûrenin ana konusu olduğunu beyan eder. Ayrıca sûrenin adının da bu anlamı verdiğini belirtir.¹²⁰ Çünkü *el-A'râf* ismi cennet ve cehennem arasındaki bir yer için kullanılır. Günahları ve sevapları eşitlenmiş kişiler bu yerde Allah'ın rahmetiyle cennete girmeyi umarlar.¹²¹ Dünyada, hak yolunda sabit kalmış olsalardı, sevapları ağır basacağından A'râf ehlinde olmamaları muhtemel olurdu.

b. Ayetlerin Bağlamı

Daha önce sûrenin konusunu belirtirken bahsettiğimiz 'Avâtîf Hayyât'ın çalışmasında sûre, üç bölüme ayrılır: Birincisi: Kıssalardan öncesi. İkincisi: Kıssalar. Üçüncüsü: Kıssalardan sonrası. Bu şekilde bölümlendirmesinin sebepleri çalışmada bahsedilmiştir.¹²² Bu taksime göre ayet-i kerîme, ikinci bölüm olan kıssalar

¹²⁰ 'Avâtîf Hayyât, *Binâ'ul-Me'ânî fî Süreti-l A'râf*, thk. Muḥammed Ebū Mūsā (Mekke: Ummu'l-Ḳurā Üniversitesi, 2013), ss.36-38.

¹²¹ ez-Zeccâc, *Me'ânî'l-Ḳur'an ve İ'râbuhu*, c.II, s.342.

¹²² 'Avâtîf Hayyât, *Binâ'u'l-Me'ânî fî Süreti-l-A'râf*, ss.45-46.

bölümünde gelmiştir. Hz. Şu‘ayb’ın kavminden inananların tehdit edilmelerini vasfeder. Bu bölümde diğer peygamberlerin kavimlerinden hak yolundan yüz çevirenlerin de kıssaları zikredilmiştir.

Hz. Şu‘ayb’ın kıssası şu ayetle başlamıştır:

وَالِى مَدِينٍ أَخَاهُمْ شُعَيْبًا قَالَ يَا قَوْمِ اعْبُدُوا اللَّهَ مَا لَكُمْ مِنْ إِلَهٍ غَيْرُهُ قَدْ جَاءَتْكُمْ بَيِّنَةٌ مِنْ رَبِّكُمْ فَأَوْفُوا الْكَيْلَ وَالْمِيزَانَ وَ لَا تَبْخَسُوا النَّاسَ أَشْيَاءَهُمْ وَلَا تُفْسِدُوا فِي الْأَرْضِ بَعْدَ إِصْلَاحِهَا ذَلِكُمْ خَيْرٌ لَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ	<i>Medyen halkına da kardeşleri Şu‘ayb’ı peygamber olarak gönderdik. Dedi ki: "Ey kavmim! Allah'a kulluk edin. Sizin için ondan başka hiçbir ilah yoktur. Rabbinizden size açık bir delil gelmiştir. Artık ölçüyü ve tartıyı tam yapın. İnsanların mallarını eksiltmeyin. Düzene sokulduktan sonra yeryüzünde bozgunculuk etmeyin. İnananlar iseniz bunlar sizin için hayırlıdır.</i>
---	---

Ayette, Hz. Şu‘ayb’ın sadece Allah’a kulluk etmeye ve tevhit etmeye davet ederek tebliğe başladığı belirtilmiştir. Tevhîde davet etmenin, sadece Hz. Şu‘ayb’ın kıssasında değil, sûredeki tüm peygamberlerin kıssalarında “Allah’a kulluk edin, sizin için ondan başka hiçbir ilah yoktur” ayeti ile geçtiğini görüyoruz. Bu ifade tüm peygamberlerin (Hz. Nûh, Hz. Hûd, Hz. Sâlih, Hz. Lût ve Hz. Şu‘ayb) davetlerinin başında gelmiştir. Bu yüzden ayetin bağlamının tevhide davet etmek olduğunu görüyoruz. Çalışmamızla ilgili olan ayette, bu davete karşı gelmenin neticesi olarak gelmiştir. Peygamberi yalanlayıp, inananları tehdit etmelerinin sonucu helâk olmaları ve yurtlarında hiç yaşamamış gibi yok olmalarıdır.

c. Ayetlerin Tefsiri

"وَقَالَ الْمَلَأُ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ قَوْمِهِ لئنِ اتَّبَعْتُمْ شُعَيْبًا إِنَّكُمْ إِذًا لَّخَاسِرُونَ"

Ayet-i kerîme de, Şu‘ayb kavmi’nin inkârcıları, iman edenleri geri çevirmek için uyarıp onları "خاسرون" kelimesi ile tehdit ederler. Muḳatıl, bu kelimeye âcizler

anlamını verir.¹²³ eṭ-Ṭaberī, kavimlerinden ayrılıp Hz. Şu‘ayb’a inandıkları için helâk olucakları anlamını verir.¹²⁴

"فَأَخَذَتْهُمُ الرَّجْفَةُ فَأَصْبَحُوا فِي دَارِهِمْ جَاثِمِينَ"

(رجف) lafzının kök anlamı sarsıntıdır.¹²⁵ "الرجفة" Allah'ın azâb'ı olan sarsıntı demektir.¹²⁶ Allah'ın bu azâbından sonra helâk olan kavimin hali فاصبحوا في دارهم "فأصبحوا في دارهم" ifadesiyle vasfedilir. (جاثمين) kelimesinin kökü (جثي) dizüstü oturmak demektir.¹²⁷ Ayette ise yurtlarında ya da evlerinde¹²⁸ dizlerinin üzerine çöke kalmış bir şekilde helâk olup öldüler demektir.¹²⁹

"الَّذِينَ كَذَّبُوا شُعْبًا كَأَن لَّمْ يَغْنَوْا فِيهَا الَّذِينَ كَذَّبُوا شُعْبًا كَانُوا هُمُ الْخَاسِرِينَ"

Hız. Şu‘ayb’ı yalanlayanlar, müminleri iman ettikleri için “siz kaybedenlerden olacaksınız” ifadesiyle tehdit ediyorlardı. Bu ayette ise Allah Teâla, asıl helâk olup kaybedenlerden olanların Hız. Şu‘ayb’ı yalanlayanların olduğunu beyan eder. Helâke uğradıklarını da (أَن لَّمْ يَغْنَوْا فِيهَا) ifadesiyle vasfeder. Tefsirlerde bu ifadenin anlamı,

¹²³ Muḳātil b. Suleymān, *Tefsiru Muḳātil b. Suleymān*, thk. Abdullah Maḥmūd Şihāte (Beyrut: Mu’essesetu’t-Tārīhi’l-‘Arabī, 2002), c.II, s.50.

¹²⁴ eṭ-Ṭaberī, *Cāmi ‘u’l-Beyān*, c.III, s.269.

¹²⁵ İbn Fāris, *Mu‘cemu Meḳāyisi’l-Luḡa*, c.II, s.491.

¹²⁶ eṭ-Ṭaberī, *Cāmi ‘u’l-Beyān*, c.III, s.469.

¹²⁷ İbn Manzūr, *Lisānu’l-‘Arab*, c.XV, s.131.

¹²⁸ er-Rāzī, *Meḳātīḥu’l-Ġayb*, c.XV, ss.173, 189.

¹²⁹ Muḳātil, *Tefsīr*, c.II, s.50; eṭ-Ṭaberī, *Cāmi ‘u’l-Beyān*, c.III, ss.469-470; er-Rāzī, *Meḳātīḥu’l-Ġayb*, c.XV, s.173.

sanki o diyarda hiç olmadılar ve hiç yaşamadılar şeklinde açıklanır.¹³⁰ (يَغْنَوُا) fiilinin kökü (غَنِيَ)dir. Bu kelimenin sözlük anlamı yaşadı ve bir kavmin bir mekânda uzun süre ikamet ettiğini söylemek için bu kelime "غَنِيَ الْقَوْمُ بِالْمَكَانِ" şeklinde kullanılır.¹³¹ İbn ‘Âşûr, bu ifadenin, diyarlarında eserlerinin silindiğine delalet ettiğini belirtir.¹³² İbn ‘Atiyye (ö.541/1147) ise şöyle tefsir eder: “Bu ifade helâkın şiddetine, Allah’ın gazâbına ve diyârın bir ibret belgesi olduğuna tembih eder.” Sonra “(غَنِيَتْ فِي الْمَكَانِ) ifadesinin ancak refah içinde sürdürülen bir yaşam için kullanıldığını, şiiirlerde Araplar bu lafzı bu anlam için kullandığını beyan eder.¹³³

el-Ğâdî Ebû Muhammed’in sözünden sonra söz konusu anlama verilen misalleri zikretmek istiyoruz:

Birinci misal:

وقد نغنى بها ونرى عصوراً بها يفتدنا الخرد الخذالا

Bu beyitte şair, terk edilen diyârında refah içinde olan ve asırlar süren yaşamını hatırlar ve sevgilileri vassfeder. Burada sürdürdüğü yaşamı (نَغْنَى) lafzıyla beyan eder . Bu lafzın anlamı “refah içinde yaşadık”tır.

İkinci misal:

ألا حيٍّ من أجل الحبيب المغانيا

¹³⁰ Muğâtil, *Tefsîr*, c.II, s.50; et-Taberî, *Câmi’u’l-Beyân*, c.III, s.470; el-Beydâvî, *Envâru’t-Tenzîl ve Esrâru’t-Te’vîl*, thk. Muḥammad ‘Abdurrahmân el-Mar‘aşlî (Beyrut: Dâru İhyâ’i’t-Turaşî’l-‘Arabî, t.y), c.III, s.24.

¹³¹ İbn Manzûr, *Lisānu’l-‘Arab*, c.XV, s.139.

¹³² İbn ‘Âşûr, *et-Taḥrîr ve’t-Tenvîr*, c.IX, s.14.

¹³³ İbn ‘Atiyye, *el-Muḥarraru’l-Vecîz*, thk. ‘Abdussalâm ‘Abduşşâfî Muḥammad (B.y.: Dâru’l-Kutubi’l-İlmiyye, 2001), c.II, s.430.

Bu beyit Ebū Ḥayya en-Numeyrī'nin şiirlerinden bir kaside *maṭla* 'sıdır. Kasideye, eski Arap şiirlerinde olduğu gibi sevgilinin diyârını zikrederek şu şekilde başlar: Sevgilinin yüzü suyu hürmetine diyarlara selam olsun. Diyarlar kelimesini de (غَنِي) kökünden türeyen (مَغْنَى) kelimesinin çoğuluyla kullandığına dikkat çekmek istiyoruz. Bu yüzden ayette geçen "كُنْ لَمْ يَغْنُوا فِيهَا" ifadesinden, diyarda sürdürülen huzur ve refah içinde olan yaşamın sona erdiğini ve kavmin diyarda hiç yaşamamış gibi eserlerinin yok olduğunu anlıyoruz.

d. Ayetlerin Belagi Açıklaması

Hız. Şu'ayb'ı yalanlayanların akıbeti vafedilirken "الَّذِينَ كَذَّبُوا شُعْبًا" "Hız. Şu'ayb'ı yalanlayanlar" ibaresi iki kez tekerrür eder. Bu tekerrürün nedenini İbn Kuteybe, yalanlayanların helâk olacaklarını ve kaybedenlerden olacaklarını pekiştirmek anlamına geldiğini ifade eder. Kur'an'da bu tür tekerrürlerin pek çok zikredildiğini de belirtir. Çünkü Araplar, anlamı pekiştirmek için tekerrür üslubunu kullanırlar. Kur'an da Arapların dili ile nazil olmuştur.¹³⁴

"الخاسرون" "كانوا هم الخاسرون" kaybedenler onlardır ibaresinde "كانوا" ve "الخاسرون" lafızlarının arasına zamirü'l fasl "هم" girer. Bu zamir yine kaybedenlerin Hız. Şu'ayb'ı yalanlayanlar olduğunu pekiştirmek için gelmiştir. Zîra onlar, inanıp iman edenleri "siz kaybedenlersiniz" cümlesiyle tehdit ediyorlardı.¹³⁵

Hız. Şu'ayb'ı yalanlayanlara Allah'ın azabı nazil olduktan sonra diyarları helâk olur ve helâktan sonraki hali "كُنْ لَمْ يَغْنُوا فِيهَا" kalıbı ile vafedilir. Bu kalıp

¹³⁴ İbn Kuteybe, *Te'vîl'u Muşkili'l-Kur'ân*, thk. es-Seyyid Ahmed Şakr (B.y.: Mektebetu Dâru't-Turâs, 1973), s.235.

¹³⁵ İbn 'Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, c.IX, s.14.

Kur'ân'da dört ayette varit olmuştur. Birincisi yukarıda zikredilen ayettedir. İkincisi, Hūd sûresinin 86.ayetinde: "كَأَن لَّمْ يَغْنَوْا فِيهَا أَلَا إِنَّ ثَمُودَ كَفَرُوا رَبَّهُمْ أَلَا بُعْدًا لِّثَمُودَ". Üçüncüsü, yine Hūd sûresinin 95.ayetinde: "كَأَن لَّمْ يَغْنَوْا فِيهَا أَلَا بُعْدًا لِّمَدْيَنَ كَمَا بَعِثْتُ ثَمُودَ". Dördüncüsü, Yûnus sûresinin 24.ayetinde: "حَتَّىٰ إِذَا أَخَذَتِ الْأَرْضُ زُخْرُفَهَا وَازَّيْنَتْ وَظَنَّ أَهْلُهَا أَنَّهُمْ قَادِرُونَ عَلَيْهَا" "Ā'îşe Bintuş-Şaṭî" (ö.1418/1998), *el-İ'cāzu'l Beyānī* eserinde bu kalıbı incelemiştir. Bintuş-Şaṭî'e göre bu kalıbı eski Araplar "غَنِيَ بِالْمَكَانِ ، لَمْ يَغْنَوْا" şeklinde olumlu ve olumsuz kullanmışlardır. Ancak Kur'ân'da sadece olumsuz suretiyle varit olmuştur. Varit olduğu bağlamlar, Şemūd ve Medyen kavimlerinin diyârını vASFeden ve dünya hayatının faniliğini beyan eden bağlamlardır. Bu bağlamlar, dünya hayatında hiçbir makamın, Allah'ın azabından kurtarmadığını belirtir. Dünyaya aldanmaktan sakınmayı emreder.¹³⁶

İncelediğimiz ayette diyârın kalıntılarını vASFeden ayetin surenin ana konusu ile uygun olduğunu görüyoruz. Sure Mekkî konular, özellikle tevhid üzerinedir. Ayet de tevhid davetine karşı gelen kavmin akıbetini vASFetmektedir. Diyârda kalan izleri vASFeden "كَأَن لَّمْ يَغْنَوْا فِيهَا" "sanki hiç refah içinde uzun bir ömür yaşamadılar" cümlesinde "يَغْنَوْا" fiilini, eski Arapların olumlu şekilde kullanmalarına dair tefsirlerde örnekler zikredilmiştir. Ancak bu kalıp içerisinde kullanıldığını ifade eden hiçbir örnek bulamadık.

¹³⁶ 'Āîşe 'Abdurrahmān Bintu'ş-Şaṭî', *el-İ'cāzu'l-Beyānī fî'l-Ḳur'ān* (Kahire: Dāru'l-Me'ārif, 1971), s.417.

1.4. 20/Tāhā:128

أَفَلَمْ يَهْدِ لَهُمْ كَمْ أَهْلَكْنَا قَبْلَهُمْ مِنَ الْقُرُونِ يَمْشُونَ فِي مَسَاكِينِهِمْ إِنْ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِّأُولِي النُّهَى	Yurtlarında dolaşıp durdukları, kendilerinden önceki nice nesilleri helâk etmiş olmamız, onları doğru yola iletmedi mi? Şüphesiz bunda akıl sahipleri için ibretler vardır.
---	---

a. Sûrenin Ana Konusu

Tāhā sûresi Mekki sûrelerdendir.¹³⁷ Sûre, akîdenin tevhid, vahiy, diriliş, hesap ve ceza gibi temelini oluşturan konular üzerindedir.¹³⁸ Zira sûrenin başında Hz. Peygamber'in (sas) moral gücünü yükselterek, kendisine Kur'ân'ın eziyet çekmesi için değil, korkanlara bir öğüt olsun diye ve peygamberin yolunda gidenleri müjdelemek için indiği belirtilir. Sonra, sûrede peygamberi teselli etmek için helâk olan geçmiş milletlerin peygamberlerinin kıssaları zikredilir. Daha sonra, sûre kıyamet gününün dehşetini vasfeder ve dirilişi ispatlar. Sûrenin sonu Hz. Peygamber'e sabretmesini tavsiye edip kâfirlerin âkıbetini belirtir.¹³⁹ el-Biķā'î de sûrenin ana konusunun peygambere, dine davet edilenlerin icabet ettiklerini ve ümmet-i Muhammed'in çoğalmasını sağlamak için hoş muamelede bulunmayı tavsiye ettiğini belirtir.¹⁴⁰ es-Sāmurrā'î ise sûrenin ana konusunun, İslam'ın menhecini tatbik edenlerin saadete ereceğini, etmeyenlerin de eremeyeceğini beyan eder. Bu görüşe sûrenin ayetlerinden delil verir. Örneğin sûrenin başında "ما أنزلنا عليك" "من أعرض عنه فإنه يحمل يوم القيامة وزراً" ve "القرآن لتشقى" ayetlerinde Kur'ân'ın muhtevasının insanı saadete sevk edeceği belirtilmektedir. Firavun'un sihirbazlarının iman etmelerini anlatan ayette "قالوا لن نؤثرك على ما جاءنا من البينات والذي فطرنا فاقض ما أنت

¹³⁷ ez-Zerkeşî, *el-Burhān*, c.I, s.193.

¹³⁸ eş-Şābūnī, *İcāzu 'l-Beyān fî Suverî 'l-Ḳur'ān*, s.83.

¹³⁹ İbn 'Āşūr, *et-Taḥrîr ve 't-Tenvîr*, c.XVI, ss.181-182; Kuṭb, *Fî Zilālî 'l-Ḳur'ān*, c.IV, ss.2326-2327.

¹⁴⁰ el-Biķā'î, *Maşā'idu'n-Nazar li 'l-İşrāfi 'alā Maķāşidi's-Suver*, c.II, s.271.

"فقلنا يا آدَمُ إِنَّ هَذَا عَدُوٌّ لَكَ وَلِزَوْجِكَ فَلَا , Hz. Adem'in kıssasında , قاضٍ إِنَّمَا تَقْضِي هَذِهِ الْحَيَاةَ الدُّنْيَا"
"قال اهبطا منها جمعاً بعضكم لبعض عدو فأما يأتينكم مني هدى فمن اتبّع هُداي , يُخْرِجُكُمَا مِنَ الْجَنَّةِ فَتَشْقَى"
"فاصبر على ما يقولون وَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ اyetlerinde ve sûrenin son ayetinde فَلَا يَضِلُّ وَلَا يَشْقَى"
bütün bu ayetlerde قبل طُلُوعِ الشَّمْسِ وَقَبْلَ غُرُوبِهَا وَمِنْ آنَاءِ اللَّيْلِ فَسَبِّحْ وَأَطْرَافَ النَّهَارِ لَعَلَّكَ تَرْضَى"
saadetin iman yolunda olanlara verildiği belirtilmektedir.¹⁴¹

b. Ayetin Bağlamı

Seyyid Kûṭb sûreyi iki bölüme ayırır: Birincisi: Allah Teâla'nın, sûrenin başında Peygamber'e: "(Ey Muhammed!) Biz Kur'ân'ı sana sıkıntı çekesin diye değil, ancak (Allah'ın azabından) korkacaklara bir öğüt (bir uyarı) olsun diye indirdik" şeklinde hitap eden ve Allah'ın, elçilerinin korumasına örnek olarak Hz. Mûsâ'nın kıssasını veren ayetlerden oluşmaktadır. İkincisi, kıyametin dehşetini anlatan ayetlerden, Hz. Âdem'in kıssasını anlatan ayetlerden ve sûrenin sonunda başındaki gibi tekrar peygambere hitap eden ayetlerden oluşmaktadır.¹⁴² Konumuz ile ilgili ayet ikinci bölümde gelmiştir. Bu bölüm, kıyamet gününün dehşetinin vasfıyla başlar sonra Hz. Âdem aleyhisselam'ın kıssasını anlatır.

Kıssadan sonra, dünyada Allah'a karşı gelenin ahirette âmâ haşredileceği belirtilir; ardından helâk olan geçmiş milletlerin akıbetleri tasvir edilir. Bunun nedeninin, dünyada helâk olan milletlerin diyârının izlerini görüp de ibret almamak ve Allah'ın kudretini idrak etmemek olduğunu düşünüyoruz. Bölümün sonunda ayetler, Allah'ın hiç bir milleti, peygamber gönderip uyarmadan, helâk etmeyeceğini anlatır.

¹⁴¹ <http://albayanalqurany.com/%D8%AA%D8%B9%D8%B1%D9%8A%D9%81-%D8%B3%D9%88%D8%B1%D8%A9-%D8%B7%D9%87/> (12.08.2017).

¹⁴² Kûṭb, *Fî Zilâli'l-Kur'ân*, c.IV, s.2327.

c. Ayetin Tefsiri

Allah Teâla, istifhâm-ı inkârî ve te‘accubî üslubuyla Hz. Peygamber’e hitap ederek derki: Müşriklerin, kendilerinden önceki helâk olan milletlerin yurtlarında dolaşmaları ve azabımızın onları nasıl helâk ettiğini görmeleri, onlara hiç mi ibret vermedi? Kendilerine de azabımızın nâzil olmasından korkup, onları doğru yola iletmedi mi? Bu helâk olan geçmiş milletlerin diyarlarında, akıl sahipleri için nice ibretler vardır.¹⁴³

Burada vasıf, kalıntıları tasvir etmek için değil, müşriklerin halini belirtmek için gelmiştir. Onlar yıkılan diyarların kalıntıları arasında sürekli yürürler ama bir ibret almazlar. Ki bu diyarların sakinleri dünyanın en güçlü milletlerindendi. İbn ‘Âşûr, (القرون) kelimesine ‘Âd ve Şemûd kavimleri manasını verir ve Arapların, Kışın ve yazın yolculuklarında onların diyarlarından sürekli geçtiklerini belirtir.¹⁴⁴ Kureyş’in, bu en güçlü milletlerin helâkını görüp, kendileri daha zayıf olmalarına rağmen, ibret almamalarından dolayı istifham-i inkârî üslubunun geldiğini düşünüyoruz.

d. Ayetin Belagi Açıklaması

Ayet, kâfirlere, tevhide karşı gelen kavimlerin akıbetinden ibret almamalarına taaccüben istifham-ı inkârî üslubu ile başlamaktadır.¹⁴⁵ “Görüp ibret almadılar mı?” Anlamını veren "أَفَلَمْ يَهْدِ لَهُمْ" sorusu, Kurân’da "أَفَلَمْ يَهْدِ" ve "أَوْ لَمْ يَزُوا" şeklinde iki tür fiil ile zikredilmektedir. es-Sāmurrā’î’ye göre "يَهْدِ" fiili, kıyametin dehşeti ile ilgili olan

¹⁴³ Muḳātil, *Tefsîr*, c.III, s.45; et-Ṭaberî, *Câmi ‘u’l-Beyân*, c.V, ss.232-233.

¹⁴⁴ İbn ‘Âşûr, *et-Taḥrîr ve ‘t-Tanvîr*, c.XVI, s.335.

¹⁴⁵ İbn ‘Âşûr, *et-Taḥrîr ve ‘t-Tenvîr*, c.XVI, s.334.

bağlamlarda gelmektedir. Kur'ân'da da bu fiil iki kez zikredilmiştir. Birincisi, Tahā sûresinde yukarıdaki ayette yer almaktadır. Öncesinde varit olan ayetlerde ahiretin ahvali tasvir edilmektedir: " وَمَنْ أَعْرَضَ عَنْ ذِكْرِي فَإِنَّ لَهُ مَعِيشَةً ضَنْكًا وَنَحْشُرُهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ أَعْمَى " , قَالَ رَبِّ لِمَ حَشَرْتَنِي أَعْمَى وَقَدْ كُنْتُ بَصِيرًا ، قَالَ كَذَلِكَ أَتَتْكَ آيَاتُنَا فَنَسِيتَهَا وَكَذَلِكَ الْيَوْمَ تُنْسَى ، وَكَذَلِكَ نَجْزِي مَنْ أَسْرَفَ وَلَمْ يُؤْمِنْ بِآيَاتِ رَبِّهِ وَلَعَذَابُ الْآخِرَةِ أَشَدُّ وَأَبْقَى " " أفلم يهد لهم كم أهلكنا قبلهم من القرون يمشون في " . İkincisi, es-Secde sûresinin 18-26 arasındaki ayetlerdir: " أَفَمَنْ كَانَ مُؤْمِنًا كَمَنْ كَانَ فَاسِقًا لَا يَسْتَوُونَ ، أَمَّا الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ فَلَهُمْ جَنَّاتُ الْمَأْوَى نُزُلًا بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ، وَأَمَّا الَّذِينَ فَسَقُوا فَمَأْوَاهُمُ النَّارُ كُلَّمَا أَرَادُوا أَنْ يَخْرُجُوا مِنْهَا أُعِيدُوا فِيهَا وَقِيلَ لَهُمْ ذُقُوا عَذَابَ النَّارِ الَّذِي كُنْتُمْ بِهِ تُكَذِّبُونَ ، وَلَنَذِيقَنَّ هُنَّ مِنَ الْعَذَابِ الْأَدْنَى دُونَ الْعَذَابِ الْأَكْبَرِ لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ ، إِنَّ رَبَّكَ هُوَ يَفْصِلُ بَيْنَهُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ فِيمَا كَانُوا فِيهِ يَخْتَلِفُونَ ، أَوَلَمْ يَهْدِ لَهُمْ كَمْ أَهْلَكْنَا مِنْ قَبْلِهِمْ مِنَ الْقُرُونِ يَمْشُونَ فِي مَسَاكِينِهِمْ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ أَفَلَا يَسْمَعُونَ " .¹⁴⁶

(قُرُون) edatının olmasına rağmen nesiller (قُرُون) Ayette çokluğa delalet eden "كم" edatının olmasına rağmen nesiller (قُرُون) kelimesi çoğul şeklinde gelmiştir. Bunun nedeninin, Allah Teâla'nın kudretini belirten birçok delilin varlığına işaret etmek olduğunu düşünüyoruz. Zira kelimenin, nesil (قُرُون) şeklinde tekil olarak zikredilmesi anlamı değiştirmez. Ancak çoğul şeklinde gelmesi yeryüzünde Allah'ın kudretini gösteren delillerin çokluğunu vurgular. Kur'ân'da, bazı ayetlerde "nice" (كم) ile (قُرُون) "nesil" kelimeleri tekil suretinde gelir. es-Sāmurrā'ī bu farkın ayetin bulunduğu bağlam ile ilgili olduğunu zikreder. Kıyameti, dirilişi ve hesabı anlatan bağlamlarda çoğul suretinde geldiğini beyan eder. Örneğin, Tahā suresinde "و كذلك نجزي من أسرف ولم يؤمن بآيات ربه ولعذاب" "أفلم يهد لهم كم أهلكنا قبلهم من القرون يمشون في مَسَاكِينِهِمْ إِنَّ فِي ذَلِكَ" ayetinden sonra "الآخرة أشد وأبقى" "ألم يروا كم أهلكنا قبلهم من القرون أنهم إليهم لا" ayeti gelmiştir. Yāsin suresinde "إن كانت إلا صيحة" ayetinden önce şu ayetler gelir: "يرجعون وإن كل لما جميع لدينا محضرون"

¹⁴⁶ es-Sāmurrā'ī, 'Alā Tarīķi't-Tefsīri'l-Beyānī 2 (By.: Cāmi'atu's-Şāriķa, 2004), c.II, s.109.

es-Secde . واحدةً فإذا هُمّ خَامِدُونَ ، يا حَسْرَةً عَلَى الْعِبَادِ مَا يَأْتِيهِمْ مِنْ رَسُولٍ إِلَّا كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِئُونَ" suresinde daha önce zikrettiğimiz 18-26. ayetlerde yine aynı husus zuhur eder: "إِنَّ رَبَّكَ هُوَ يَفْصِلُ بَيْنَهُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ فِيمَا كَانُوا فِيهِ يَخْتَلِفُونَ ، أُولَئِكَ يَرَوْنَ كَمْ أَهْلَكْنَا مِنْ قَبْلِهِمْ مِنَ الْقُرُونِ يَمْشُونَ فِي مَسَاكِنِهِمْ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ أَفَلَا يَسْمَعُونَ"¹⁴⁷.

"يَمْشُونَ فِي مَسَاكِنِهِمْ" ifadesi kafirlerin, tevhit davetine karşı gelip helâk olan eski nesillerin diyarlarında dolaştıklarını belirtir. Bu diyarlardaki izlerden ibret almadıkları için de ayetin sonunda "إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِّأُولِي النُّهَى" cümlesinde ibret almayan kâfirlerin akılsız oldukları belirtilir.¹⁴⁸

İncelediğimiz ayette helâk edilen kavmin diyârına dair bir vasf yoktur. Ancak diyarda izlerin mevcudiyetine "يَمْشُونَ فِي مَسَاكِنِهِمْ" cümlesiyle deyinilmekte ve bu izlerden ibret almaya davet edilmektedir. Cahiliyye dönemi şiirinde ise genel bir ifadeyle izlere işaret edildiğini görmedik. Aksine, şair, detaylı vasıflara başvurmaktadır.

¹⁴⁷ es-Sāmurrā'ī, Faḍīl Şalīḥ, 'Alā Ṭarīḳi't-Tefsīri'l-Beyānī, c.II, ss.114-116.

¹⁴⁸ İbn 'Āṣūr, et-Taḥrīr ve't-Tenvīr, c.XVI, s.335.

1.5. 27/en-Neml:52

فَتِلْكَ بُيُوتُهُمْ خَاوِيَةٌ بِمَا ظَلَمُوا إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَةً لِّقَوْمٍ يَعْلَمُونَ	“Bak onların tuzaklarının sonucu nasıl oldu. Biz onları ve kavimlerini topyekûn helâk ettik. İşte zulümleri yüzünden harabeye dönmüş evleri! Şüphesiz bunda bilen bir kavim için bir ibret vardır”.
--	---

a. Sûrenin Ana Konusu

en-Neml sûresi Mekkî sûrelerdendir.¹⁴⁹ Sûredeki kıssalara özellikle karıncaların kıssasına binaen, el-Bikâ‘î ve Seyyid Kuṭb sûrenin ana konusunun ilim olduğu görüşündedirler.¹⁵⁰ es-Sāmurrā‘î ise sûredeki ilim konusunun medeniyete giden bir yol olduğunu zikreder. Bu medeniyete, karıncaların düzenli bir hayat sistemlerinin oluşunu örnek verir ve sûrenin de bu yüzden en-Neml adını aldığını belirtir.¹⁵¹

b. Ayetin Bağlamı

Seyyid Kuṭb sûreyi mukaddime, dört bölüm ve sonuca ayırır: Mukaddime: İlk altı ayetten oluşur. Bu kısımda Kur’ân’ın, müminlere yol gösterici olduğu ve müminlerin sıfatları belirtilir. Mukaddimenin sonunda, Kur’ân’ın Allah Teâla’dan nazil olduğu, Hâkim ve Alim sıfatlarıyla ifade edilir.

Birinci bölüm, 7. ayetten 14. ayete kadardır. Bu bölümde Hz. Mûsâ’nın kıssası zikredilir. İkinci bölüm, 15. ayetten 44. ayete kadardır. Bu bölümde Hz. Süleyman’ın kıssası zikredilir. Üçüncü bölüm, 45. ayetten 53. ayete kadardır. Bu

¹⁴⁹ ez-Zerkeşî, *el-Burhân*, c.I, s.193.

¹⁵⁰ el-Bikâ‘î, *Maşâ‘idu’n-Nazar li’l-İşrâfi ‘alâ Maḳâsidi’s-Suver*, c.II, s.333; Kuṭb, *Fî Zilâli’l-Kur’ân*, c.V, s.2625.

¹⁵¹ <http://albayanalqurany.com/%D8%AA%D8%B9%D8%B1%D9%8A%D9%81-%D8%B3%D9%88%D8%B1%D8%A9-%D8%A7%D9%84%D9%86%D9%85%D9%84/>(10.06.2017).

bölümde Hz. Şalih'in kıssası zikredilir. Dördüncü bölüm, 54. ayetten 58. ayete kadardır. Bu bölümde Hz.Lût'un kıssası zikredilir. Sonuç, 59. ayetten sûrenin sonuna kadar, burada kıyamet gününün dehşeti tasvir edilir.¹⁵²

Söz konusu ayet, Hz. Salih'in kıssasının olduğu üçüncü bölümde varit olmuştur. Kıssada iman etmeyenlerin helâkı ve helâk olan diyarlar tasvir edilir.

Sûredeki tüm kıssalarda, Allah'a karşı gelip iman etmeyenlerin helâk oldukları belirtilir. Tüm kıssalarda helâkın zikredildiğini ancak helâkın vasfı sadece Hz. Salih'in kavminde خاوية (bomboş) kelimesi ile olduğunu görüyoruz. Dolayısıyla bağlam tevhide davet eden bir bağlamdır. Zikredilen diyârın tasvirinde Allah'ın kudretini idrak edip ibret almak ve o kavmin düştüğü şirkten kaçınmak içindir.

c. Ayetin Tefsiri

Ayet, Sâlih peygamberin kavminden müşriklerin sonucunu belirtiyor. Allah Teâla evlerinin bomboş ve ıssız kaldığını vassfeder. Bunun sebebi Allah'a ve gönderdiği elçisine inanmayıp şirk koşmalarıdır. Azabın da nazil olup kendilerini helâk ettiğini ve Mekke müşriklerine ibret olması için de evlerinin harabesi baki kaldığını beyan eder.¹⁵³

Kalıntıların vassfında gelen ifade (فَتَالِكْ بِيُوْتُهُمْ خاوية) cümlesidir. Geçmiş milletlerin akıbetine işaret eden bu ifadede belirli bir kalıntı vassfı olmayıp, sadece bu mekândaki ürkütücü boşluğu ve ıssızlığı beyan eden (خاوية) kelimesini görüyoruz. Zira, sakinleri olan bir yer hayat dolu olur ve o mekâna uğrayan kişiye de hayat verir.

¹⁵² Kutb, *Fî Zilâli'l-Kur'ân*, c.V, ss.2625-2670.

¹⁵³ eṭ-Ṭaberî, *Câmi'u'l-Beyân*, c.V, s.570.

Sakinlerinin yok olmasının akabinde o mekânda kimsenin yaşamaması, ölüme işaret eder. Dünya nimetlerinin faniliğini de gösterir.

d. Ayetin Belagi Açıklaması

İbn ‘Âşûr, bu ayetin açıklamasında (ف) *fe* bağlacının bir önceki ayetteki "دَمَرْنَاهُمْ" “helâk ettik” ifadesine, haberin tafsilatını vermek için geldiğini, zalimlerin helâkından sonra evleri kalarak kendilerinden sonraki gelecek ümmetlere ibret kaynağı olduğunu ifade etmiştir. "بِمَا ظَلَمُوا" “haksızlıkları yüzünden” sözündeki (بـ) *bi* bağlacıyla ilgili olarak da sebep anlamı taşıdığını, Allah Teâla’nın, kafirlerin küfürlerini içeren hasletlerinden (zulüm ve haksızlığı) özel olarak anmasının, haksızlığın memleketlerinin helâk olmasında büyük bir tesiri olduğunu gösterdiğini beyan etmiştir. Buna delil olarak İbn ‘Abbās’ın (ö.68/687) “Allahın kitabında haksızlığın, evleri yıktığını buluyorum” sözünü buyurarak "فَتِلْكَ بُيُوتُهُمْ خَاوِيَةٌ بِمَا ظَلَمُوا" “İşte haksızlıkları yüzünden çökmüş evleri!” ayetini zikreder.¹⁵⁴

İncelediğimiz ayette, helâk edilen kavmin diyârının boşluğu vasdfedilir. Bunun dışında izlere dair bir vasıf yoktur. Cahiliyye dönemi şiirlerinde ise boş kalan diyarda vasdfedilmedik bir iz bırakılmazve izlerin vasfı dışında şairler bazen, diyârın boş kalmadığını hayvanları vasdfederek vurgularlar. Çünkü şair, hayata tutunur ve zevli kabullenemez. Kur’an ise dünyanın fâni olduğunu vurgular ve ahirete hazırlanmayı emreder. Ayrıca bu ayette kavmin helâk edilmesinin sebebi zikredilmektedir. Şiirde ise diyârın sakinlerinin gitmesinin sebebi zikredilmez.

¹⁵⁴ İbn ‘Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-Tenvîr*, c.XIX, ss.285-286.

1.6. 28/el-Ğasas:54

وَكَمْ أَهْلَكْنَا مِنْ قَرْيَةٍ بَطَرَتْ مَعِيشَتَهَا فَبَلَكَ مَسَاكِينُهُمْ لَمْ تُسْكَنْ مِنْ بَعْدِهِمْ إِلَّا قَلِيلًا وَكُنَّا نَحْنُ الْوَارِثِينَ	<i>Biz nimetler içinde şımaran nice memleket halkını helâk etmişizdir. İte kendilerinden sonra içlerinde pek az oturulmuş yurtları! (O yurtlara) biz varis olduk.</i>
---	---

a. Sûrenin Ana Konusu

el-Ğasas sûresi Mekkî sûrelerdendir.¹⁵⁵ el-Bikâ'î'ye göre sûrenin ana konusu Allah'a sığınıp teslim olmaktır.¹⁵⁶ Seyyid Kûtüb da aynı görüştedir. Sûrenin, tek kudret ve güç sahibinin Allah olduğunu belirttiğini ifade eder. Görüşünü, sûredeki Hz. Mûsâ'nın Firavun ile olan kıssasına ve Ğārûn'un kavmi ile olan kıssasına binaen belirtmiştir. Zira Firavun hüküm ve iktidarı ile kavmine taşkınlık ve zulüm eder. Ğārûn ise ilmi ve mülkü ile övünüp taşkınlık eder.¹⁵⁷

es-Sāmurrā'î, sûrenin ana konusunun Allah'ın vaadine güvenmek olduğunu zikreder. Bu görüşüne sûredeki kıssalardan örnek verir. Örneğin, Allah Teâla'nın, Hz. Mûsâ'nın annesine "فَأَلْقِيهِ فِي الْيَمِّ وَلَا تَخَافِي وَلَا تَحْزَنِي إِنَّا رَادُّوهُ إِلَيْكَ وَجَاعِلُوهُ مِنَ الْمُرْسَلِينَ" ayetinde, onu denize bırak, biz tekrar geri vereceğiz ve peygamberlerden yapacağız vaadi "فَرَدَدْنَاهُ إِلَى أُمِّهِ كَيْ تَقَرَّ عَيْنُهَا وَلَا تَحْزَنَ وَتَعْلَمَ أَنَّ وَعْدَ اللَّهِ حَقٌّ" ayetinde gerçekleşmiştir. Allah'ın Hz. Mûsâ'ya "وَنَجْعَلُ لَكَ سُلْطَانًا فَلَا يَصْلُونَ إِلَيْكَ بِآيَاتِنَا أَنْتَ وَمَنْ" "قَالَ سَتَشُعُّ عَصَاكَ بِأَخِيكَ وَنَجْعَلُ لَكَ سُلْطَانًا فَلَا يَصْلُونَ إِلَيْكَ بِآيَاتِنَا أَنْتَ وَمَنْ" ayetinde seni kardeşinle destekleyip siz onlara üstün geleceksiniz vaadi, "فَأَخَذْنَاهُ وَجُنُودَهُ فَنَبَذْنَاهُمْ فِي الْيَمِّ" ayetinde Firavun'un helâkı ile gerçekleşmiştir. Kezâ, Allah'ın Hz. Peygamber'e "إِنَّ الَّذِي قَرَضَ عَلَيْكَ الْقُرْآنَ لَرَادُّكَ إِلَىٰ مَعَادٍ قُلْ رَبِّي أَعْلَمُ بِمَنْ جَاءَ" ayetinde Mekke'ye döneceği üzere vaadi Mekke fethi ile "بِالْهُدَىٰ وَمَنْ هُوَ فِي ضَلَالٍ"

¹⁵⁵ ez-Zerkeşî, *el-Burhân*, c.I, s.193.

¹⁵⁶ el-Bikâ'î, *Maşâ'idu'n-Nazar li'l-İşrâfi 'alâ Mağâşidi's-Suver*, c.II, s.338.

¹⁵⁷ Kûtüb, *Fî Zilâli'l-Kur'ân*, c.V, s.2673.

gerçekleşmiştir. Sûrenin sonunda da Allah Teâla, vaatlerin kimlere verilip tahakkuk edeceğini belirtir "تِلْكَ الدَّارُ الْآخِرَةُ نَجْعُهَا لِلَّذِينَ لَا يَرِيدُونَ غُلُوًّا فِي الْأَرْضِ وَلَا فُسَاداً وَالْعَاقِبَةُ لِلْمُتَّقِينَ"¹⁵⁸

b. Ayetin Bağlamı

Seyyid Kûṭb sûreyi dört bölüme ayırır: Birincisi, sûrenin başından 43. ayetine kadar olan bölümdür. Bu bölüm Hz. Musa'nın kıssasını anlatır. İkincisi, 44. ayetten 75. ayete kadar olan kısımdır. Bu bölüm Hz. Musa'nın kıssasını yorumlar. Üçüncüsü, 76. ayetten 84. ayete kadar olan bölümdür. Bu bölüm Kârûn'un kıssasını anlatır.

Dördüncüsü; 85. ayetten sûrenin sonuna kadardır. Bu bölümde Allah Teâla peygambere hitap ederek şirkten uzak durmayı emreder.

Söz konusu ayet ikinci bölümde gelmiştir. Bu bölüm, peygambere vahyin nâzil olduğunu, Allah'ın Hz. Musa'ya Tûr'un yan tarafında seslendiğini anlatarak belirtir. Fakat müşrikler o haberleri yalanlayıp Kur'ân'a da Tevrat'a da sihir deyip peygamberin davetine yüz çevirdiler. Müşriklerin durumunu arz ettikten sonra peygambere inananlardan bir örnek verir, onlar daha önce ehl-i kitaptandılar. Allah'a inanıyorlardı ve peygambere de inanıp Müslüman oldular. Allah Teâla, onları sabredip kötülüğü iyilikle savmaları ve Allah'ın verdiği rızkı Allah yolunda harcadıkları için mükâfatlarının iki kez verileceğini belirtir. Sonra hidayetini peygamberin elinde olmadığını ancak Allah'ın dilediğini hidayet ettiğini izah eder.

¹⁵⁸

<http://albayanalqurany.com/%D8%AA%D8%B9%D8%B1%D9%8A%D9%81-%D8%B3%D9%88%D8%B1%D8%A9-%D8%A7%D9%84%D9%82%D8%B5%D8%B5/>

(11.07.2017).

Ardından, müşriklerin, “doğru yolu tutarsak yurdumuzdan çıkarılıp koparılırız” demelerine Allah’ın cevabını zikreder. Birinci cevap, Allah’ın onları şirk üzerine olmalarına rağmen yurtlarında güvenli tuttuğunu hatırlatır. İkinci cevap, helâkın ve yurttan çıkarılmanın nedeninin iman değil küfür, şükretmemek ve azgınlık olduğunu belirtip, daha önce helâk olan geçmiş milletlerin akıbetini tasvir eder. Üçüncü cevap, onların kaybetmekten korktukları nimetlerin dünyevi olduğunu, iman ederlerse Allah katında kendileri için daha hayırlısını bulacaklarını belirtir. Bu bölümün sonunda kıyamet gününün dehşeti tasvir edilir.¹⁵⁹ Dolayısıyla söz konusu ayet tevhide davet eden ve şirkten uzak durmayı emreden bir bağlamda gelmiştir. Ayette, kâfirlere azabın nazil olmasının nedeninin nîmetlerle övünüp azmak ve şükretmemek olduğunu izah eder.

c. Ayetin Tefsiri

Atıf edatı *vav*, ayeti "أَوْ لَمْ تُمَكِّنْ لَهُمْ حَرَمًا آمِنًا" cümlesiyle başlayan bir önceki ayete bağlar.¹⁶⁰ Bir önceki ayette, müşrikler, peygambere inanıp yolunu tutarlarsa, kendi yurtlarından çıkarılıp koparılmaktan korktuklarını beyan ederler. Allah Teâla’da onları kafir olmalarına rağmen, her türlü meyve ve mahsullerin kendisinde toplandığı saygın ve güvenli bir yere onları yerleştirdiğini hatırlatır. Onlara kafirken bu rızkları veren Allah, Müslüman olduklarında vermez mi! Bu ayette ise sadece yurtlarından koparılmanın değil, azabın da nazil olup yurtlarının helâk olmasının nedenini ancak nimetler içinde şımarık olduğunu belirtir. Bu sebeple ayet, yurtlarından çıkarılmaktan korkuyorlarsa peygambere inanıp doğru olan yolu

¹⁵⁹ Kûṭb, *Fî Zilâli'l-Kur'an*, c.V, ss.2697-2709.

¹⁶⁰ İbn ‘Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, c.XX, s.150.

tutmaları gerektiği ve Allah’a verdiği nimetler için şükür etmeleri gerektiği anlamını verir.

Kalıntılara dair olan vasıf şu cümlede gelmiştir: "فَتِلْكَ مَسَاكِنُهُمْ لَمْ تُسْكَنْ مِنْ بَعْدِهِمْ إِلَّا قَلِيلًا". Burada da en-Neml suresindeki incelediğimiz (خَاوِيَةً) kelimesinin bomboş kalması anlamını verir. Ancak buna ilaveten "لَمْ تُسْكَنْ مِنْ بَعْدِهِمْ إِلَّا قَلِيلًا" cümlesiyle, evlerinin (bazıları dışında) yaşanmayacak hale geldiğine de dikkat çeker. Bunun sebebinin, kâfirlerin, Allah’a ve peygamberine inanmamaları dışında, nimetlere şükür etmeyip şımdıkları için olduğunu düşünüyoruz.

d. Ayetin Belagi Açıklaması

Bu ayet, müşriklerin “Biz seninle beraber doğru yola uyarsak yurdumuzdan atılırız” sözlerine ikinci cevaptır. Birincisi, içinde yaşadıkları nimetlerin belirtilmesi iken, ikincisi geçmiş kavimlerin helâk olma sebebini anlatan bu ayettedir. Bu sebep, geçim kaynağına karşı nankörlük, yani nimetler içinde isyan edilmesidir. İbn ‘Âşûr şöyle demiştir: Nankörlük kibirdir, geçimini sağladıktan sonra nankörlük anlamındaki بِطَرَتْ kelimesinin manası da kâfir olmaktır. Çünkü şırmak/بطرت kendisine ihsan edilen hayırlara inkârı gerektirir.¹⁶¹ Gramer yönünden "مَعِيشَتَهَا" kelimesinin mansup olma nedeni, cümleden (في) harf-i cerin düşmesidir. Cümlenin asıl hali "بطرت في" "معيشتهم" “geçimlerinde şımdılar”dır.¹⁶²

Sonrasında Allah Teâla, yıkılan/harap olan ve oturulmaz hale gelen evlerine dikkat çekmiştir. İbn ‘Âşûr’a göre "لَمْ تُسْكَنْ مِنْ بَعْدِهِمْ" ibaresi, köyün/diyârın ehli tamamen kökünün kazındığına işaret eden bir kinayettir. Bu evlerin boş kalması da

¹⁶¹ İbn ‘Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, c. XX, s.150.

¹⁶² ez-Zeccâc, *Me'âni'l-Kur'ân ve İ'râbuhu*, c.IV, s.150.

oradan geçenler için bir ayet ve ibret vesilesidir, çünkü Allah'ın, kafir topluluklarını, kibirlenmeleri ve nankörlükleri nedeniyle, onlara vermiş olduğu nimetleri ve huzuru nasıl çekip aldığını görmüş olurlar. Bu evlere, Allah Teâla'dan başkası vâris olamaz. Diyar'ın ehli helâk olduktan sonra orada bir daha başka nesillerin oturmaması, Allah Teâla'nın orada yaşayan kâfir millete duyduğu gazabının şiddetini ve öfkesinin evlerine kadar ulaştığını belirtir.¹⁶³

Ayette, Allah Teâla'nın bu topluluğa karşı gazabı ve öfkesi Allah'ın nimetlerine nankörlük etmeleri ve O'na şükür etmemelerinden dolayı olduğu, onları helâk ettiğinde onlardan kalan izler olarak bu evlerin tamamının değil, çok az bir kısmının yaşamaya müsait olarak kaldığı, bu nankör kâfirler topluluğundan sonra hiç kimsenin buralarda oturmadığı ve mirasçısının yalnızca Allah Teâla olduğu görülmektedir. Kalan sayılı evler ile ilgili somut bir vasıf bulamamaktayız, tam tersine Allah Teâla: "لَمْ تُسْكَنْ مِنْ بَعْدِهِمْ إِلَّا قَلِيلًا" “kendilerinden sonra pek az kimse orada oturabildi” beyanıyla oranın halkının yok olduğuna, "وَكُنَّا نَحْنُ الْوَارِثِينَ" “onlara varis biz olmuşuzdur” diyerek kalan evlerde oturulması sakıncalı olacak derecedeki öfke ve gazabının şiddetine, "بَطَرَتْ مَعِيشَتَهَا" “yaşamlarıyla şımarmış” beyanıyla da helâk olmalarının sebebine dikkatimizi çekmektedir. Dolayısıyla, ayet, evlerin devamlı boş kalma özelliğini vurgulayıp kalıntılara dair bir tasvirde bulunmamaktadır.

İncelediğimiz ayette, helâk edilen kavimlerin diyârlarının vasfı genel bir şekilde ifade edilmiştir. Diyarların harabe olup bomboş kalması, vasıfta ibraz edilen en belirgin husustur. Bu tür ifadeler cahiliyye dönemi şiirlerinde bulunmamaktadır.

¹⁶³ İbn ‘Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, c.XX, s.150-151.

1.7. 10/Yûnus:24

إِنَّمَا مَثَلُ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا كَمَاءٍ أَنْزَلْنَاهُ مِنَ السَّمَاءِ فَاخْتَلَطَ بِهِ نَبَاتُ الْأَرْضِ مِمَّا يَأْكُلُ النَّاسُ وَالْأَنْعَامُ حَتَّىٰ إِذَا أَخَذَتِ الْأَرْضُ زُخْرُفَهَا وَازَّيَّنَتْ وَظَنَّ أَهْلُهَا أَنَّهُمْ قَادِرُونَ عَلَيْهَا أَتَاهَا أَمْرُنَا لَيْلًا أَوْ نَهَارًا فَجَعَلْنَاهَا حَصِيدًا كَأَن لَّمْ تَغْنَبِ بِالْأَمْسِ ۚ كَذَٰلِكَ نُفَصِّلُ الْآيَاتِ لِقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ	<i>Dünya hayatının hâli, ancak gökten indirdiğimiz bir yağmurun hali gibidir ki, insanların ve hayvanların yedikleri yeryüzü bitkileri onunla yetişip birbirine karışmıştır. Nihayet yeryüzü (o bitkilerle) bütün zinet ve güzelliklerini alıp süslediği ve sahipleri de onun üzerine (her türlü tasarrufa) kadir olduklarını sandıkları bir sırada, geceleyin veya güpegündüz ansızın ona emrimiz (afetimiz) geliverir de, bunları, sanki dün yerinde hiç yokmuş gibi, kökünden yolunmuş bir hâle getiririz. İşte düşünen bir toplum için, âyetleri böyle ayrı ayrı açıklıyoruz.</i>
---	--

a. Sûrenin Ana Konusu

Yûnus sûresi Mekkî sûrelerdendir.¹⁶⁴ Tûm Mekkî sûreler gibi konusu akîdenin temelleri üzerindedir. Hz. Peygamber'e vahyin nâzil olduğunu ispatlar, Allah'ın birliğine ve tekliğine deliller zikreder ve dirilişi ispatlar.¹⁶⁵ el-Bîkâ'î, sûrenin, Kur'an'ı Allah'ın indirdiğini ve tekliğine delil olduğunu belirttiğini ifade eder.¹⁶⁶ Seyyid Kûtb, bu görüşün tafsilatını tefsirinde açıklamıştır.¹⁶⁷ es-Sâmurâ'î, sûrenin, akîdenin temellerini belirttiğini zikreder. Bu temellerden kadere ve gayba inanmanın ana konusunun olduğunu beyan eder. Bunun nedenini, sûredeki peygamberlerin (Hz. Nûh, Hz. Mûsâ ve Hz. Yûnus) kıssalarının tevekkül üzerinde oldukları, tevekkülün de kadere ve gayba inanmaktan doğduğunu izah eder.¹⁶⁸

¹⁶⁴ ez-Zerkeşî, *el-Burhân*, c.I, s.193.

¹⁶⁵ İbn 'Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, c.XVII, s.78-79; eş-Şâbûnî, *İcâzu'l-Beyân fî Suveri'l-Kur'ân*, s.40.

¹⁶⁶ el-Bîkâ'î, *Maşâ'idu'n-Nazar li'l-İşrâfi 'alâ Maqâsidi's-Suver*, c.II, s.164.

¹⁶⁷ Kûtb, *Fî Zilâli'l-Kur'ân*, c.III, s.1758.

¹⁶⁸ <http://albayanalqurany.com/%D8%AA%D8%B9%D8%B1%D9%8A%D9%81-%D8%B3%D9%88%D8%B1%D8%A9-%D9%8A%D9%88%D9%86%D8%B3/> (12.08.2017)

b. Ayetin Bağlamı

Seyyid K   b s  reyi     bölüme ayırır: Birincisi, başından 70.ayete kadar. İkincisi, Hz. N  h’un ve M  s  ’nın kıssalarını anlatır.          , s  renin sonuna kadar.

Birinci bölüm, Kur’  n’ın hikmet dolu bir kitap olduğuna deliller zikreder. Bu deliller; Peygambere, müşrikleri uyarıp müminleri müjdelemek için vahyin n  zil olduğunu ispatlar. Sonra tevhidi, kıyamet gününü ve delilleri zikreder. Söz konusu ayet, bu bölümde diriliş, ceza gününü ve nimetlerle   v  nmemek gerektiğini anlatırken gelmiştir.¹⁶⁹ Bölümde nimetlerin zevalini anlatan iki misal verilmiştir. Birincisi; 22-23. ayetlerde anlatılmıştır. Bu ayetlerdeki misal, bir geminin denizde uygun bir r  zg  rla seyredip, yolcular s  kin ve mutmain bir halde olduklarına sevinirken, şiddetli bir fırtınanın gelip geminin her tarafından dalgaların hücum ettiğini tasvir eder. Yolcular, batıp boğulacaklarını anlayınca, Allah’a “Ant olsun, eğer bizi bundan kurtarırsan muhakkak sana şükredenlerden olacağız” diye yalvarırlar. Kurtulduktan sonrada yeryüzünde haksız yere ta  k  n  lık yaparlar.

  kincisi, burada ele aldığımız ayettir. Bu ayet daha genel olmakla beraber birinciye benzemektedir. Birincisi, n  mete dalıp şükretmemek ile ilgili iken, ikincisi dünya hayatının zevali ve f  n  liği üzerinedir. Bu yüzden ayet, hayat dolu bir mek  n  n ölümünü ve zevalini tasvir ederek, Allah’ın diriltmeye kadir olduğuna delalet eder. Bu tasvir, bir yerin yeşerip türlü meyvelerle süslenmesi ve ehlinin mutluluk içindeyken ansızın azabın gelip de mahs  lleri kökünden s  k  p yok etmesi, sanki o mek  nda daha önce hiç hayat olmamış gibi harabe içinde kalması üzerinedir.

¹⁶⁹ K   b, *F   Zil  li’l-Kur’  n*, c.III, ss.1758-1778.

c. Ayetin Tefsiri

Ayet, dünya halini, yağmurdan sonra toprağın yeşermiş türlü bitkilerin güzellikleri ile süslenmesi ardından toprak sahiplerinin bu bitkiler üzerinde her türlü tasarrufa kadir olduklarını sandıkları anda, afetin bu bitkilere gelip, hiç bitmemiş gibi kökünden söküp yok etmesine benzetir.¹⁷⁰

Bu ayette kalıntılarla ilgili vasıf "فَجَعَلْنَاهَا حَصِيدًا كَأَنْ لَّمْ تَغْنِ بِالْأَمْسِ" cümlesiyle gelmiştir. *Lisānu'l'Arab* sözlüğünde "حَصِيدًا" kelimesinin kökü olan "حَصَدَ" kelimesinin anlamı kesmektir. "حَصِيدًا" ise bitkilerin orakla biçildikten sonra kalan kısmıdır. "كَأَنْ لَّمْ تَغْنِ بِالْأَمْسِ" ifadesinin anlamı da daha önce el-A'rāf sûresindeki incelediğimiz kalıp ile aynıdır. Burada yeşermiş bir yer vasfında olduğu için İbn 'Atiyye, "sanki hiç canlı, parlak ve yumuşak değildi" cümlesiyle kalıbın anlamını beyan eder.¹⁷¹ Böylece, bu kalıbın, hayatın en mükemmel haline kanmamayı belirttiğini görüyoruz.

Kalıptaki "dün" anlamını veren "بِالْأَمْسِ" kelimesinden maksat mazi zamandır. Zîra Arapçada dün lafzı geçmiş zamanı kapsar. Bugün lafzıda muzari zamanı belirtir. Yarın lafzı ise gelecek zamanı kapsar. Zuheyr bu üç zamanı tek beyitte anlatmıştır:

وَأَعْلَمُ عِلْمَ الْيَوْمِ وَالْأَمْسِ قَبْلَهُ وَلَكِنِّي عَنْ عِلْمِ مَا غَدِ عَمَّ¹⁷²
er-Rāzī'nin tefsirinde, ayetteki benzetmenin vech-i şebahi, el-Ğādī'nin çeşitli görüşleri ile zikredilmiştir. Yeşermiş bitkilerin âkıbetleri kuruyup, solmak olduğu gibi, dünyaya dalıp kendini kaptırmış bir kimseye, ölümün ansızın gelmesi ve tüm hayallerini ahirette hüsrana uğratması gibidir. Başka bir vecih, Allah'ın diriltmeye

¹⁷⁰ eṭ-Ṭaberī, *Cāmi'u'l-Beyān*, c.IV, ss.199-200.

¹⁷¹ İbn 'Atiyye, *el-Muḥarraru'l-Vecīz*, s.725.

¹⁷² İbn 'Āşūr, *et-Taḥrīr ve't-Tanvīr*, c.XI, s.144.

kadir olduğunu gösterir. Buda toprağın bitki verip yeşermesinde, sonra solup kuruyup tekrar yeşermesinde şekillenir. Nitekim, ölen bitkileri diriltmeye kadir olan Allah, insanı da diriltmeye kadirdir.¹⁷³

d. Ayetin Belagi Açıklaması

İbn ‘Âşûr, ayette teşbîh-i mürekkep olduğunu zikreder. Ayette, dünya hayatının hali, hasat zamanı gelmiş bitkilere benzetilmektedir.¹⁷⁴ er-Râzî, veçh-i şebehini (benzetme yönünü) şöyle beyan eder; bir kimsenin dünyaya taalluk etmesinin akıbeti, hasat zamanı gelmiş türlü bitkilerin helâke uğramasından dolayı, sahibinin, bitkilere sarf ettiği emeklerinin ve çabalarının zayi olduğu için kedere ve umutsuzluğa kapılması gibidir. Bu pişmanlık, kalbi dünyaya taalluk eden kimsenin ahirette duyacağı pişmanlık gibidir. er-Râzî, Allah’ın ölümden sonra diriltmeye kadir olduğunu beyan eden bir vecih daha zikreder. Ayette, olgun ve çeşitli bitkilerle süslenmiş bir yer helâk olmuştur, bu ölümün ardından türlü bitkiler büyücektir. Bu bitkilerin tekrar çıkıp büyümesi, Allah’ın, kullarını ölümden sonra diriltebileceğine işaret eder.¹⁷⁵

Müfessirler, Bir yeri, türlü bitkilerle süslendiğini vasfetmekte istiâre-i mekniyye olduğunu zikrederler. Zîra yer, süslenen bir geline benzetilmiştir. İstiârenin karînesi ise "أَخَذَتِ الْأَرْضُ زُخْرُفَهَا وَازِينَتْ" ibaresinde olan "أَخَذَتْ" aldı/takındı kelimesidir. Bu kelime, namaz kılarken giyinmeyi emreden başka bir ayette geçmektedir: "يَا بَنِي آدَمُ خُذُوا زِينَتَكُمْ عِنْدَ كُلِّ مَسْجِدٍ". Şair Beşşâr b. Burd, bu kelimeyi, "(Ey sevgili) Renkli ve görkemli kıyafetlerle süslen" anlamını veren beytinde kullanır:

¹⁷³ er-Râzî, *Mefâtihu'l-Ğayb*, c.XVII, ss.76-77.

¹⁷⁴ İbn ‘Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, c.XI, s.143.

¹⁷⁵ er-Râzî, *Mefâtihu'l-Ğayb*, c.XV, ss.76-77.

وَأَخَذَ مَلَأْسَ زِينَةٍ وَمُصَنِّغَاتٍ وَهِيَ أَفْخَرُ¹⁷⁶

Ayette, mahsullerin helâk olma zamanının gece ya da gündüz şeklinde geçmesi ise hayatın güzelliklerinin her an zeval olabileceğini belirtmek içindir.¹⁷⁷

İncelediğimiz ayette, helâk edilen kavmin diyarı teşbih-i mürekkebe üslubu ile vasfedilmektedir. Bu üslup Kur'an'da çok kullanılmaktadır. İncelediğimiz cahiliyye dönemi şiirlerinde ise bu üslubu görmedik. Ayrıca ayette önce hayat sonra ölüm tasvir edilmektedir. Bazı ayetlerde bu tertip ile diyarların izlerinden ibret almaya davet edilirken, bazı ayetlerde de önce ölüm ardından hayat tasvir edilmektedir.

¹⁷⁶ ez-Zemaḥşerî, *el-Keşşaf*, s.461; İbn 'Âşûr, *et-Taḥrîr ve't-Tenvîr*, c.XI , s.143 ; İsmâ'îl Hâkkî el-Bursevî, *Rûhu'l-Beyân*, c.IV , s.34.

¹⁷⁷ İbn 'Âşûr, *et-Taḥrîr ve't-Tenvîr*, c.XI, s.143.

1.8. 11/Hūd:66-68, 94-95

وأخذ الذين ظلموا الصَّيْحَةَ فأصبحوا في ديارهم
جاثمين "كأن لم يغنوا فيها ألا إن ثمود كفروا ربهم
ألا بُعداً لثمود

ولما جاء أمرنا نجينا شعيباً والذين آمنوا معه برحمة
منا وأخذت الذين ظلموا الصَّيْحَةَ فأصبحوا في ديارهم
جاثمين "كأن لم يغنوا فيها ألا بُعداً لمدى كما بعدت
ثمود

Zulmedenleri o korkunç uğultulu ses yakaladı da yurtlarında diz üstü çökekaldılar. Sanki orada hiç yaşamamışlardı. Biliniz ki Semûd kavmi Rablerini inkâr etti. (Yine) biliniz ki Semûd kavmi Allah'ın rahmetinden uzaklaştı (Azap) emrimiz gelince, Şu'ayb'ı ve onunla birlikte iman edenleri, katımızdan bir rahmetle kurtardık. Zulmedenleri ise o korkunç (uğultulu) ses yakaladı da yurtlarında dizüstü çökekaldılar. Sanki orada hiç yaşamamışlardı. Biliniz ki Semûd kavmi Allah'ın rahmetinden uzaklaştığı gibi Medyen halkı da uzaklaştı.

a. Sûrenin Ana Konusu

Hūd sûresi Mekkî sûrelerdendir. Konusu, Mekkî sûrelerde olduğu gibi Allah'a iman etme ve peygambere vahyin nazil olduğu meseleleri üzerindedir.¹⁷⁸ Doğru akîde, geçmiş milletlerin kıssaları zikredilerek beyan edilmiştir. Bu kıssalar sûrenin temel heykelini çizip, el-A'râf sûresi gibi beşeriyet tarihinde akîdenin seyrini belirtmiştir.¹⁷⁹ Sûrede kıssaların çok zikredilmesinin sebebi, peygamberlerin başına nazil olan türlü belaları belirtip, Hz. Peygamber'i teselli etmektir. Kezâ, peygamberlerin davetine kavimlerinin karşı gelmelerine ve yalanlamalarına karşı sabır etmelerinin örnek alması içindir.¹⁸⁰ Zîra sûre Hz. Peygambere, dine davet etmesinde yardımcı olan eşi Hz. Hatice'nin ve Kureyş'e karşı onu koruyan amcası Ebû Tâlib'in aynı yılda vefat etmelerinden sonra nazil olmuştur.¹⁸¹ es-Sāmurrâ'î'ye göre "فَاسْتَقِمْ كَمَا أَمَرْتُ وَمَنْ تَابَ مَعَكَ وَلَا تَطْغَوْا إِنَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ ، وَلَا تَرْكُنُوا إِلَى الَّذِينَ ظَلَمُوا فَتَمَسَّكُمْ

¹⁷⁸ eş-Şābūnī, *Īcāzu 'l-Beyān fī Suverī 'l-Ḳur'ān*, s.43.

¹⁷⁹ Kutb, *Fī Zilālī 'l-Ḳur'ān*, c.IV, s.1844.

¹⁸⁰ eş-Şābūnī, *Īcāzu 'l-Beyān fī Suverī 'l-Ḳur'ān*, ss.43-44.

¹⁸¹ Kutb, *Fī Zilālī 'l-Ḳur'ān*, c.IV, s.1840.

"النار و مالكم من دون الله من أولياء ثم لا تُنصرون" ayeti, sûrenin merkezi olduğu için ayetteki üç emir sûrenin ana konusudur. Bu üç emir; sabredip doğru yoldan ayrılmamak, taşkınlıkta bulunmamak ve kâfirlere meyletmemek olup, sûredeki tüm peygamberlerin kıssalarında bu üç emre itaat ettikleri belirtilmiştir.¹⁸²

b. Ayetlerin Bağlamı

Seyyid Kutb sûreyi üç bölüme ayırmıştır: Birincisi: Akîdenin hakikatini belirtir. Bu bölüm sûrede küçük bir yer alır. İkincisi: Beşeriyet tarihinde akîdenin seyrini anlatır. Bu bölüm ise sûrenin büyük bir kısmını teşkil eder. Üçüncüsü: İkinci bölümü açıklayıp yorumlar. Bu bölüm sûrede küçük bir yer alır.¹⁸³

Konumuzla ilgili ayetler, sûrenin tevhide davet eden ve büyük bir kısmını teşkil eden ikinci bölümünde gelmiştir. Dolayısıyla bağlam tevhide davet eden bir bağlamdır. Helâk olan kavimlerinde helâk sebepleri davete karşı gelip peygamberleri yalanlamaktır. Helâk olan kavimlerin arasından Hz. Şu‘ayb ve Hz. Şâlih peygamberleri yalanlayanların diyarları vafedilmiştir. Her iki kıssada aynı vafin varit olduğunu görüyoruz; "كأن لم يغنوا فيها" “sanki hiç refah içinde yaşamadılar.”

c. Ayetlerin Tefsiri

66-68. ayetler: Ayetler, Şemûd kavminin Allah’a inanmadıkları için ve peygamberlerinin emrine karşı geldikleri için onlara nâzil olan azabı anlatır. Bu azabın türünü de *şayha* kelimesiyle ifade eder. er-Râzî, tefsirinde, *şayhanın* anlamını helâk eden yüksek ses olduğunu belirtir. Bu sesin, Hz. Cebrail’in sesi olduğunu ya da

¹⁸² <http://albayanalqurany.com/%D8%AA%D8%B9%D8%B1%D9%8A%D9%81-%D8%B3%D9%88%D8%B1%D8%A9-%D9%87%D9%88%D8%AF/>.2017/08/12

¹⁸³ Kutb, *Fî Zilâli'l-Kur'ân*, c.IV, s.1844.

yıldırım ile bulutlardan gelen bir ses olduğunu beyan eder.¹⁸⁴ Ayrıca sesin onları helâk ettiğini ve yurtlarında hiç yaşamamışlar gibi izlerinin de yok olduğunu vasfedip,¹⁸⁵ Allah'ın rahmetinden uzak kaldıklarını zikreder.

94-95. ayetler: Bu ayetlerde Allah Teâla, Hz. Şu'ayb'a inanmayıp yalanlayanların akıbetini vasfeder. Akıbetleri, Şemûd kavmi gibi yüksek bir ses ile helâk olup yurtlarında hiç yaşamamışlar gibi tüm izlerinin yok olması ve Allah'ın rahmetinden uzaklaşmalarıdır.¹⁸⁶

d. Ayetlerin Belagi Açıklaması

66-68. ayetler: Ayet, Şemûd kavmine azabın nazil olduğunu "وأخذ الذين ظلموا الصيحة" ibaresi ile beyan eder. Bu ibarede mef'ûlün, failden önce geldiğini ve zahir isim olan "الذين ظلموا" "zalimler" lafzı ile ifade edildiğini görüyoruz. Bunun sebebi Ebû's-Su'ûd Efendî'ye göre, kâfirlerin zulümlerini ve Allah'ın yüceliğini vurgulamaktır.¹⁸⁷ Zalimler vafına nail olmaları ile ilgili İbn 'Âşûr iki hususa dikkat çeker. Birincisi, Azab'ın nazil olma sebebinin zulümleri (şirkleri) olmasıdır. İkincisi, Mekke müşriklerini ikâz etmek ve zulümlerinin sonucu aynı Şemûd kavmi gibi olacağına dikkat çekmektir.¹⁸⁸

(لَا) tembih edatıdır. Bu edat "biliniz ki" anlamını verir.¹⁸⁹ Ayette iki kez tekerrür ettiğini görüyoruz. Birincisi, Şemûd kavmi tevhide karşı geldiklerini ifade

¹⁸⁴ er-Râzî, *Mefâtihu'l-Ğayb*, c.XVIII, s.23.

¹⁸⁵ eṭ-Ṭaberî, *Câmi'u'l-Beyân*, c.IV, s.291.

¹⁸⁶ eṭ-Ṭaberî, *Câmi'u'l-Beyân*, c.IV, s.307.

¹⁸⁷ Ebû's-Su'ûd Efendî, *İrşâdu'l-'Aklı's-Selîm*, c.IV, s.223.

¹⁸⁸ İbn 'Âşûr, *et-Taḥrîr ve't-Tenvîr*, c.XII, s.114.

¹⁸⁹ İbn Kuteybe, *Te'vîlu Muşkili'l-Kur'ân*, s.560.

ederken gelmiştir. İkincisi ise Allah'ın rahmetinden uzaklaştırıldıklarını beyan ederken gelmiştir. Allah'a iman etmedikleri bilinen bir husus olmasına rağmen, helâk olduklarını ifade ettikten sonra tekrar zikredilmesi, hallerini takbih etmek için ve Allah'ın azabını hak ettiklerini te'kid etmek içindir.¹⁹⁰

Uzak olsunlar anlamını veren "بُغْدًا" kelimesini İbn 'Âşûr tefsirinde şu şekilde incelemiştir; Kelime, kâfirleri tahkîr etmek için kullanılan bir kinayettir. Gramer yönünden kelime naib-i fiil'dir. Medih amaçlı kullanılan "شُكْرًا ، سَقِيًّا ، رَغِيًّا" lafızları ve yermek amaçlı kullanılan "سُخْفًا ، تَبًّا" lafızları gibidir.¹⁹¹

94-95. ayetler: Medyen kavminin akıbeti, atıf edatlarından "و" vav harfi ile atfederek zikredilmiştir. Ayrıca surede, Hz. Hūd ve Hz. Şu'ayb kavimlerin akıbeti de "و" vav harfi ile atfederek zikredilmiştir. Sâlih ve Lût kavimlerin akıbeti ise atıf edatlarından "ف" fe harfi ile atfedilmiştir. Bazı müfessirler, bunun sebebini, azabın nazil olacağı zamanın belirtilmesi ile ilgisi olduğunu belirtirler. Zîra Şemūd kavminin kıssasında: "فَقَالَ تَمَتَّعُوا فِي دَارِكُمْ ثَلَاثَةَ أَيَّامٍ ذَلِكَ وَعْدٌ غَيْرُ مَكْذُوبٍ" ayetinde “yurdunuzda üç gün yaşayın” ibaresiyle bir süre belirlenmiştir. Lût kavminin kıssasında ise "إِنَّ مَوْعِدَهُمُ الصُّبْحُ أَلَيْسَ الصُّبْحُ بِقَرِيبٍ" ayetinde “onların azapla buluşma zamanı sabaktır” ibaresiyle azabın nazil olacağı zaman belirlenmiştir. Okurun zihninde bir azabın vuku bulacağı olduğu için atıf “fe” harfi ile olmuştur. Hūd ve Şu'ayb aleyhisselam kavimlerinin kıssasında ise süre zikredilmemiştir. Hz. Hūd'e inanmayanlara hitap eden "وَيَسْتَخْلِفُ رَبِّي قَوْمًا غَيْرَكُمْ" “Rabbim dilerse sizden başka bir kavmi yerinize getirir” ayetinde ve Hz. Şu'ayb'a inanmayanlara hitap eden "وَارْتَقِبُوا" ayetinde

¹⁹⁰ Ebû's-Su'ūd Efendî, *İrşādu'l-'Aklî's-Selîm*, c.IV, s.223.

¹⁹¹ İbn 'Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, c.XIV, s.79.

"إني مَعَكُمْ رَقِيبٌ" "Gözleyin. Şüphesiz bende sizinle gözlüyorum" ayetinde bir süre belirlenmediği için atıf *vav* harfi ile olmuştur.¹⁹²

Ayetin sonunda "كَمَا بَعْدَتْ ثَمُودُ" ifadesinde bir benzetme mevcuttur. Medyen kavminin helâkı Şemûd kavminin helâkına benzetilmektedir. İbn 'Âşûr'a göre veçh-i şebih her iki kavime aynı azabın nazil olmasıdır. Bu benzetmede *istiṭrâd* sanatının olduğuna dikkat çekmektedir. Nitekim Allah Teâla, geçmiş milletlerin kıssalarını, Şemûd kavminin akıbetini tekrarlayarak sona erdirmiştir.¹⁹³

İncelediğimiz ayetlerde, helâk edilen kavmin diyârının vasfında "كَأَن لَّمْ يَغْنَوْا" -sanki yurtlarında refah içinde uzun bir ömür sürdürmediler" ifadesi varit olmuştur. Bu ifadenin cahiliyye dönemi şiirlerindeki kalıntı tasviri üslubuyla farklılıkları, el-A'râf suresinde çalışılan ayette zikredilmiştir.

¹⁹² İbn 'Âşûr, *et-Taḥrîr ve't-Tenvîr*, c. XII, ss.153-154; Ebû's-Su'ûd Efendî, *İrşâdu'l- 'Aklı's-Selîm*, c.IV, s. 237.

¹⁹³ İbn 'Âşûr, *et-Taḥrîr ve't-Tenvîr*, c.XII, s.154.

1.9. 32/es-Secde:25

أَوَلَمْ يَهْدِ لَهُمْ كَمْ أَهْلَكْنَا مِنْ قَبْلِهِمْ مِنَ الْقُرُونِ يَمْشُونَ فِي مَسَاكِينِهِمْ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ أَفَلَا يَسْمَعُونَ	Yurtlarında gezip dolaştıkları nice nesilleri helâk etmiş olmamız onlar için yol gösterici olmadı mı? Şüphesiz bunda ibretler vardır.
--	---

a. Sûrenin Ana Konusu

es-Secde sûresi Mekkî sûrelerdendir.¹⁹⁴ el-Biķā'î'ye göre sûrenin ana konusu kafirleri Kur'ân ile uyarmaktır.¹⁹⁵ Seyyid Kûtḃ ve es-Sāmurrā'î'ye göre Allah'a teslim olmaktır. Zîra sûre, insanın yaradılışını, kıyamet gününün dehşetini, bir ibret belgesi olarak geçmiş milletlerin akıbetini, müminin ve kafirin Allah'a teslim olmasının ya da kibirlenmesinin akıbetini arz etmiştir.¹⁹⁶ Allah Teâla, sûrede, secde ayetinde müminlerin Allah'a teslimiyetlerini tasvir eder, secde ayetinden önce ise Allah'a boyun eymeyip karşı gelmenin akıbetini belirtir.

b. Ayetin Bağlamı

Seyyid Kûtḃ sûreyi beş bölüme ayırır: Birincisi, akîde meselelerini, önce peygambere vahyin nazil olduğunu belirterek sonra ulûhiyeti, Allah'ın ilk kez yarattığını ve tekrar dirilteceğini izah eder. İkincisi, kâfirlerin ahiretteki hallerini "إِذْ خَرُّوا سُجَّدًا وَسَبَّحُوا بِحَمْدِ" ayeti ile ve müminlerin hallerini "الْمُجْرِمُونَ نَاكِسُوا رُءُوسِهِمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ" ayeti ile arz ederek akıbetlerini belirtir. Üçüncüsü, bu bölümde, Hz. Peygamber'in ve Hz. Mûsâ'nın aynı akideye davet ettiklerini belirtmek için Hz. Mûsâ'nın kıssasını kısaca arz eder. Dördüncüsü, bu bölümde ölüme ve zevale işaret ederek, Allah'a inanmayan geçmiş milletlerin akıbetlerini beyan eder. Bir sonraki ayet de ölümden sonra hayatı tasvir eder. Beşincisi, sûrenin sonunu teşkil eden bu

¹⁹⁴ ez-Zerkeşî, *el-Burhân*, c.I, s.193.

¹⁹⁵ el-Biķā'î, *Maşā'idu'n-Nazar li'l-İşrāfi 'alā Maķāşidi's-Suver*, c.II, s.361.

¹⁹⁶ Kûtḃ, *Fî Zilâli'l-Kur'ân*, c.V, ss.2802-2803.

bölüm, peygamberi yalanlayanların, azabı acele istediklerini, azabın da gecikmeyeceğini belirtir.¹⁹⁷

Söz konusu ayet, iki ayetten oluşan dördüncü bölümde gelmiştir. Bu bölüm, geçmiş milletlerin akıbetlerini belirtir. Ardından ölümden sonra hayatı tasvir eden bir örnek verir. Sûrede, Allah'a kulluk eden müminler tasvir edilirken bu ayette Allah'a kulluk etmeyen kâfirlerin akıbeti beyan edilir. Bu akıbetin azap ve helâk olduğunu belirten diyarlar, ibret belgesi olsun diye teemmül etmeye davet edilir.

c. Ayetin Tefsiri

Ayet-i kerîmede, Allah Teâla Mekke müşriklerine istifham-ı inkari üslubu ile:¹⁹⁸ “Helâk ettiğimiz geçmiş milletlerin diyarlarındaki izler onlara (müşriklere)yol göstermedi mi?” cümlesinde hitap eder.¹⁹⁹ Zira helâk edilen milletler en güçlü milletlerden olup, dağlardan taşlardan ihtişamlı saraylar inşa etmiş,ecerleriyle övünüp böbürlenmiş. Peygamberlerine karşı gelmişlerdi. Bundan dolayı Allah Teâla o milletleri helâk etmiştir. Övündükleri diyarların kalıntılarını da ibret için gelecek milletlere bırakmıştır.

Ayette kalıntılara dair gelen ibare şudur: "يمشون في مساكنهم". Bu ifadede vasıf olmadığını, ancak diyarlarda dolaşan müşriklere ve diyarlardan geçen herkese teemmül etmeye davet olduğunu görüyoruz.

¹⁹⁷ Kûṭb, *Fî Zilâli'l-Kur'an*, c.VI, s.2802-2816.

¹⁹⁸ eṭ-Ṭaberî, *Câmi'u'l-Bayân*, c.VI, s.153.

¹⁹⁹ İbn Manzûr, *Lisānu'l-'Arab*, c.XV, s.354.

d. Ayetin Belagi Açıklaması

Ayet, istifham-ı inkârı üslubu ile başlamaktadır.²⁰⁰ Allah TeâlaTeâla, Mekke müşriklerinin eski kavimlerin helâk olduğu yerleri görüp evlerinde gezmekte oldukları halde Resulüne (sas) iman edip tabi olmadıkları için ayıplamaktadır.

Buradaki "كم" (kem) nice anlamını veren edat, çokluk ifade eder. Yani, kendilerinden önce helâk ettiğimiz kavimlerin çokluğu onlara zuhûr etmedi mi de Allah'ın kuvvetini ve izzetini anlayıp ona tabi olmuyorlar! "قُرُون" "nesiller" ifadesi de neslin çoğul halidir. Böylece çokluk anlamı ikinci kez varit olmuştur. Çokluğa delalet eden üslubun pekiştirilmesi çokluk anlamını kuvvetlendirmek içindir, çünkü "nesillerin ortaya çıkıp helâk oluşlarının tekrarlanması yalnızca bir tek topluluğun kalıntılarının görülmesinden daha güçlü bir anlatımdır."²⁰¹ Bu lafız Kur'ân'da (daha önce Tahâ suresi 128. ayetin tefsirinde beyan ettiğimiz gibi) kıyamet gününü ve mahşeri vasseden bağlamlarda çoğul kalıbında gelmektedir. Bir önceki ayette de kıyamet günü Allah'ın, husumete düşen kulları arasında hükmedeceği ifade edilmiştir: "إِنَّ رَبَّكَ هُوَ يَفْصِلُ بَيْنَهُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ فِيمَا كَانُوا فِيهِ يَخْتَلِفُونَ".

"إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ" "elbet bunda ibretler vardır" ibaresinde helâk edilen yurtlardan ibret almaya davet edilmektedir. Zira cümle, anlamı tekid eden ve pekiştiren "إِنَّ" edatı ile başlamaktadır. "إِنَّ" Haberi olan "فِي ذَلِكَ" cümlesi, helâk olan diyarlara işaret eder. Bu haberin de öne geçmesi diyarlara dikkat çeker ve ehemmiyetini ibraz eder. Deliller ve ibretler vardır anlamını veren "لَآيَاتٍ" kelimesinde lam harfinin mevcudiyeti anlamı pekiştirir. Tüm bu üsluplar, müşrikleri,

²⁰⁰ İbn 'Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, c.XXI, s.239.

²⁰¹ İbn 'Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, c.XXI, s.240.

helâk olan eski toplulukların diyarlarına bakıp akıbetlerinin o kâfirlerin akıbeti gibi olmaması için onlardan dersler çıkarmaya yöneltmektedir.

Ayet, görme ve işitme unsurlarını bağdaştırarak kâfirlerin küfür ve isyanda ısrarcı olmalarını belirtir, ibret almadıklarını vurgulayan istifham-ı takrîrî (anlamı pekiştiren soru) üslubuyla da son bulmaktadır. "أَفَلَا يَسْمَعُونَ" sorusunda işitmeden kastedilen, Allah'ın helâk ettiği milletlerin haberlerini işitmeleri, ibret almaları ve küfür vaziyetlerinden vazgeçmeleri, böylece önceki kavimlerin yolundan gitmemeleri, yada, ihtişamı solmuş bu evlerin ıssızlığına kulak verip küfür ve inatlarından vazgeçmeleri olduğunu düşünüyoruz.

İncelediğimiz ayette, helâk edilen kavmin diyârının tasviri "يَمْشُونَ فِي مَسَاكِنِهِمْ" ifadesi ile varit olmuştur. Bu ifadenin cahiliyye şiirlerindeki kalıntı tasviri üsluplarıyla farkı Tâha suresinde çalıştığımız ayette zikredilmiştir.

1.10. 18/el-Kehf:42, 45

وَأَحِيطَ بِثَمَرِهِ فَأَصْبَحَ يُقَلِّبُ كَفِّهِ عَلَى مَا أَنْفَقَ فِيهَا وَهِيَ خَاوِيَةٌ عَلَى عُرُوشِهَا وَيَقُولُ يَا لَيْتَنِي لَمْ أُشْرِكْ بِرَبِّي أَحَدًا	(Derken) Onun ürünleri (afetlerle) kuşatılıverdi. Artık o, uğrunda harcadıklarına karşı avuçlarını (esefle) evirip çeviriyordu. O (bağın) çardakları yıkılmış durumdaydı, kendisi de şöyle diyordu: Keşke Rabbime hiç kimseyi ortak koşmasaydım.
وَاضْرِبْ لَهُم مَّثَلًا الْحَيَاةَ الدُّنْيَا كَمَا أَنْزَلْنَاهُ مِنَ السَّمَاءِ فَاخْتَلَطَ بِهِ نَبَاتُ الْأَرْضِ فَأَصْبَحَ هَشِيمًا تَذْرُوهُ الرِّيَّاحُ وَكَانَ اللَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ مُقْتَدِرًا	Onlara, dünya hayatının örneğini ver; gökten indirdiğimiz suya benzer, onunla yeryüzünün bitkileri birbirine karıştı, böylece rüzgârların savurduğu çalı çırpı oluverdi. Allah, her şeyin üzerinde güç yetirendir.

a. Sûrenin Ana Konusu

el-Kehf sûresi Mekkî sûrelerdendir.²⁰² el-Bikâ'î, müşrik kavminden mağaraya sığınan Ashâb-ı Kehf'in kıssasını örnek vererek, ana konusunun Allah'a şirk koşmamak olduğunu belirtir.²⁰³ Seyyid Kutb, sûrenin, akîdenin tashihi ve bakış açısının düzeltilmesi üzerinde olduğunu ifade eder.²⁰⁴ es-Sāmurrā'î ise sûredeki dört kıssaya binaen ana konusunun fitnelerden korunmak olduğunu zikreder. Birinci kıssadaki fitne, Ashâb-ı Kehf'in temsil ettiği din fitnesidir. İkinci kıssadaki fitne, iki bahçe sahibi olan gâfil zenginin temsil ettiği mal ve mülk fitnesidir. Üçüncü kıssadaki fitne, Hz. Mûsâ ve sâlih kulun temsil ettiği ilim fitnesidir. Dördüncü kıssadaki fitne ise Zû'l-Karneyn kıssasının temsil ettiği makam fitnesidir.²⁰⁵

²⁰² ez-Zerkeşî, *el- Burhân*, c.I, s.193.

²⁰³ el-Bikâ'î, *Maşâ'idun-Nazar*, c.II, ss.243-244.

²⁰⁴ Kutb, *Fî Zilâli'l-Kur'ân*, c.IV, s.2257.

²⁰⁵ <http://albayanalqurany.com/%D8%AA%D8%B9%D8%B1%D9%8A%D9%81-%D8%B3%D9%88%D8%B1%D8%A9-%D8%A7%D9%84%D9%83%D9%87%D9%81/>

(12/08/2017)

b. Ayetlerin Bağlamı

Seyyid Kûṭb sûreyi altı kısma ayırır: Birincisi, Kur'ân'ın, İnsanları uyarmak için nazil olduğunu belirten ilk ayetlerden ve Ashâb-ı Kehf'in hikâyesini anlatan ayetlerden oluşmaktadır. İkincisi; bu bölüm, Hz. Peygamber'e, sabah akşam rablerinin rızasını dileyerek ona yalvaranlarla beraber sabretmesini emreden ayetlerden sonra mal ve mülk fitnesini anlatan hikâyeyle geçici ve bâkî değerleri anlatan ayetlerden oluşmaktadır. Üçüncüsü, bu bölümde kıyamet gününün dehşeti vasfedilip, Hz. Âdem ve İblis'in kıssasına değinilip zalimlerin helâk olmalarındaki Allah'ın kanunu beyan edilmektedir. Dördüncüsü, bu bölümde, ilim fitnesini tasvir eden salih kul ile Hz. Mûsa'nın kıssası anlatılmaktadır. Beşincisi, makam fitnesini tasvir eden Zû'l-Ķarneyn'in kıssasını anlatan ayetlerden oluşmaktadır. Altıncısı, sûrenin son bölümüdür. Sûre, tevhide davet ederek ve vahyi ispat ederek başladığı gibi aynı anlamları tekid ederek bitmektedir.

Söz konusu ayetler, mal ve mülk fitnesini anlatan hikâyede vârit olmuştur. Bu hikâyenin bulunduğu bağlamda Allah Teâla, ibadetlere sabredip hevâyâ uymamayı emreder. Ömrün kısa olduğuna ve nimetlerin zeval olup amellerin kaldığına dair iki kişinin dünya ziynetine bakış açılarını örnek verir: Birisi, mülkü ile kibirlenip böbürlenir ve kaybedenlerden olur; diğeri ise Allah'a şükredip hidayete erenlerden olur.

c. Ayetlerin Tefsiri

42. ayet: Ayet-i kerîme, mal, mülk ve mevki sahibi olduğu için böbürlenip kabaran kişinin akıbetini anlatır. Önceki ayetlerde de iman sahibi olan müminin bu kişinin karşısında nasıl gururla dikildiği ve akîdesi ile izzet bulduğu belirtilmiştir. Bu ayette,

şımaran zengin kişi bahçesi ile övünürken Allah'ın, tüm mahsullerini yok edecek bir felaket gönderdiğini belirtilir. Sonra, yokluk ve ölüm manzarasını gören bu gafil zengin, Allah'a şirk koştığı için pişmanlık içine düştüğünü ve kaybolan malına ve emeğine hayıflanıp avuçlarını ovuşturduğunu tasvir eder.

Felakete uğrayan bahçenin vasfı "وَهِيَ خَاوِيَةٌ عَلَى عُرُوشِهَا" "O (bağın) çardakları yıkılmış durumdaydı" ifadesiyle beyan edilmiştir. Bu cümle daha önce incelediğimiz el-Bakara ve el-Hac surelerindeki ayetlerde binaların yıkılması ve bir köyün/şehrin yok olması tasvirinde gelmiştir. Burada ise meyvelerin ve mahsullerin ölümünü ve yok olmasını tasvir etmektedir. Çünkü İbn Manzûr sözlüğünde, (عُرُوش) 'urûş lafzının, binaların çatısı manasına geldiği gibi üzüm çardağı manasına da geldiğini belirtir. Bu görüşünü, el-En'âm sûresinde 141.ayetinde geçen "جَنَّاتٍ مَّعْرُوشَاتٍ" "asmalı bahçeler/cennetler" ifadesiyle açıklayıp (مَعْرُوشَاتٍ) kelimesinin anlamının üzüm çardakları olduğunu belirtir.²⁰⁶ Dolayısıyla incelediğimiz ayette "خَاوِيَةٌ عَلَى عُرُوشِهَا" cümlesinin, üzüm çardaklarının yıkılıp bahçenin harabeye dönüşmesi ve ölümü tasvir etmesi anlamına geldiğini düşünüyoruz.

45. ayet: Bu ayette dünya hayatı, gökyüzünden inen yağmurla yeryüzünde bitkilerin bitmesi ve birbirine karışması sonrada rüzgârın savurduğu çalı çırpı olmasına benzetilmektedir. Ayetin sonu da Allah'ın her şeye muktedir olduğunu beyan ederek bitmiştir. Nitekim yağmura yağma emrini veren ve bu yağmurla çeşitli bitkilerin bitmesini sağlayan Allah Teâla, zengin olmasıyla övünen kimseye bahçeleri veren de Allah'tır. Biten bitkileri rüzgârla savurup zevâle uğratmaya kadir olan Allah, bahçelerinin daim kalacağını sanan kimsenin malını, mülkünü zevale

²⁰⁶ İbn Manzûr, *Lisānu'l-'Arab*, c.VI, s.315.

uğratmaya kadirdir. Bu da, sadece Allah’a kulluk edip şirk koşmamaya ve dünya nimetlerinin Allah’ın verdiğini unutmamaya davet eder.

Ayette, önce hayat sonra ölüm tasvir edilmektedir. Ölümün ya da helâk edilen yerin tasviri "فَأَصْبَحَ هَشِيمًا تَذْرُوهُ الرِّيحُ" “rüzgârın savurduğu çalı çırpı oldu” ifadesiyle yapılmıştır. (هَشِيمًا) lafzının sözlük anlamı kuru bir şeyin kırılmasıdır. Tiritin ekmeğini ufalamaya (هشم التريد) denir. İlk ufalayan kişi Hz. Peygamberin (sas) dedesi olduğundan kendisine Hâşim (هاشم) adı verilmiştir. Bu hususta bir beyit zikredilir:

عَمْرُو الْعَلَا هَشِمَ التَّرِيدَ لِقَوْمِهِ
وَرَجَالُ مَكَّةَ مُسْنِثُونَ عِجَافٌ²⁰⁷
“Mekke ahalisi yokluk içinde bir yıl geçirirken, ‘Amru’l-‘Alā kavmine tiritin ekmeğini ufalamıştır (tirit hazırlamıştır).”

Ayette çalı çırpı anlamını veren (هَشِيمًا) lafzına (تَذْرُوهُ الرِّيحُ) “rüzgârın savurduğu” vasfı eklenmiştir. (تذروه) savurmanın sözlük anlamını, rüzgâr vasfında olan bir beyitle açıklamak istiyoruz:

لَهَا مُنْخَلٌ تُذْرِي إِذَا عَصَفَتْ بِهِ
أَهَابِي سَفْسَافٍ مِنَ التُّرْبِ تَوَامُ
“Bir eleği vardır ki, estiğinde, en ufak toprak zerrecelerini eler ve tozu toprağı yerde bırakır.”

İbn Manzûr bu beyitteki (تُذْرِي) kelimesine, eleğin büyük parçaları tutup ufak parçaları bıraktığından, düşürür ve yerde bırakır anlamını verirken, eski Arapların ve Kur’ân’ın da bu anlamı verdiğini beblirtir. Zîra başka bir ayette "وَالذَّارِيَاتُ ذُرُوءًا"²⁰⁸ şeklinde gelmiştir. Burada da (الذاريات) kelimesi rüzgâr demektir.

²⁰⁷ İbn Manzûr, *Lisānu’l-‘Arab*, c.XII, ss.611-612.

²⁰⁸ İbn Manzûr, *Lisānu’l-‘Arab*, c.XIV, ss.282-283.

Bu anlamlara göre ayetteki tasvirin şu şekilde olduğunu düşünüyoruz: Daha önce hayat dolu olan yerdeki bitkilerin kuruyup solması ardından, rüzgâr eser ve bu kuru bitkileri eler, küçük zerreler yerde kalırken büyük parçalar havada uçuşurlar.

d. Ayetlerin Belagi Açıklaması

42. ayet: Ayet, kâfirin Allah'a şirk koştuğu için pişmanlığını ve bahçesinde olan harabeyi tasvir eder. Ayet, bu akıbeti tasvir etmeye atıf edatlarından *vav* harfi ile başlar. İbn 'Âşûr, *fe* harfinin yerine *vav* harfinin tercih edilmesinin nedenini şöyle belirtir; *vav* ile atıf, ibret almak için kâfirin akıbetini belirttiğini beyan eder. *Fe* ile atıf olması ise (*fe* harfinin tertib ve ta'kîb anlamlarını verdiği için) müminin dileğine takiben kâfirin bahçesinin helâk olduğu anlamını verirdi. Ayetin maksadı Allah'a şirk koşmanın ve nîmetlerini nankörlükle karşılamamanın akıbetini belirtme olduğu için atıf *vav* ile gerçekleştirilmiştir.²⁰⁹

Kâfirin ellerini ovuşturması anlamını veren "يُقَلِّبُ كَفَّيْهِ" ibaresi, pişmanlığı ifade eden bir kinayettir.²¹⁰ Kâfirin pişmanlığa kapılan hali, hem sözünde hem fiilinde şekillendiğini görüyoruz. Bu halinde, sanki mümin arkadaşının nasihatini hatırlayıp dinlemediği için de ayrı bir pişmanlığı var. Zira kafir sadece müminin nasihatini dinlememekle yetinmeyip mülkü ile böbürlendi, sonsuza dek yok olmayacağını sandı ve kıyameti inkar etti. İbn 'Âşûr, kafirin bahçesinin helâk olma nedeninin, sadece Allah'a şirk koşmasından olmadığını, mülkü ile kibirlenip mümin arkadaşının

²⁰⁹ İbn 'Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, c.XV, s.326.

²¹⁰ İbn 'Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, c.XV, s.327; er-Râzî, *Mefâtîhu'l-Gayb*, c.XXI, s.129; Ebû's-Su'ûd, *İrşâdu'l-'Aklî's-Selîm*, c.V, s.223.

küçümsemesinden dolayı olduğunu belirtir. Nitekim Allah Teâla Kârûn'u da serveti ile kibirlendiği için helâk etmişti: "إِنَّمَا أُوتِيْتُهُ عَلَىٰ عِلْمٍ عِنْدِي".²¹¹

45. ayet: "واضْرِبْ" lafzı, örnek vererek bir anlamı belirtmek için kullanılır.²¹²

Bu ayetteki örnek, teşbîh sanatını kullanarak mülkleriyle kibirlenen müşriklere hitap eder ve dünya nimetlerinin faniliğini beyan eder.²¹³ Dünya hayatının hali, gökten inen yağmur ile yeryüzündeki bitkilerin çoğalıp birbirine karışması ardından rüzgârın savurduğu çerçöp haline gelmesi gibidir. Bu teşbîhin veçh-i şebahi güzel bir şeyin/durumun zamanla kötüleşmesidir.²¹⁴ Benzetmede "فاختَلَطَ بِهِ نَبَاتُ الْأَرْضِ" ifadesi çokluğa delalet eder.²¹⁵

İncelediğimiz ayetlerde, diyârın kalıntılarıyla ilgili iki vasıfla karşılaşıyoruz. Birincisi "وهي خاوية علىٰ عروشها" cümlesidir. İkincisi ise "هشيمًا تذروه الرياح" cümlesidir. Her ikiside mekânın harebe olduğuna delalet eder. Sure, Mekkî ve tevhid üzerine olduğu gibi, bu ayetlerdeki vasıflar da tevhid davetine karşı gelen kimseler için varit olmuştur. Diyârın, "altı üstüne geldi, her şey çalı çırpı oldu" gibi harabe olmuş haline delalet eden cümleler, cahiliyye dönemi şiirlerinde kullanıldığını görmedik.

²¹¹ İbn 'Âşûr, *et-Taḥrîr ve 't-Tenvîr*, c.XV, s.328.

²¹² İbn Kuteybe, *Te 'vîlu Muşkili 'l-Kur'ân*, s. 497.

²¹³ er-Râzî, *Mefâtîḥu 'l-Ğayb*, c.XXI, s.131.

²¹⁴ İbn 'Âşûr, *et-Taḥrîr ve 't-Tenvîr*, c. XV, s.331.

²¹⁵ Ebû's-Su'ûd, *İrşādu 'l-'Akli 's-Selīm*, c.V, s.225.

1.11. 14/İbrahim:44-45

وَأَنْذِرِ النَّاسَ يَوْمَ يَأْتِيهِمُ الْعَذَابُ فَيَقُولُ الَّذِينَ ظَلَمُوا رَبَّنَا
أَجْرْنَا إِلَى أَجَلٍ قَرِيبٍ نَجِبْ دَعْوَتَكَ وَتَتَّبِعِ الرَّسُولَ أَوْ
لَمْ تَكُونُوا أَقْسَمْتُمْ مِنْ قَبْلِ مَا لَكُمْ مِنْ رَّوَالٍ "وَسَكَنتُمْ
فِي مَسَاكِينِ الَّذِينَ ظَلَمُوا أَنْفُسَهُمْ وَتَبَيَّنَ لَكُمْ كَيْفَ فَعَلْنَا
بِهِمْ وَضَرَبْنَا لَكُمْ الْأَمْثَالَ

(Ey Muhammed!) İnsanları, kendilerine azabın geleceği gün ile uyar. Zira o gün zalimler, "Ey Rabbimiz! Yakın bir süreye kadar bizi ertele de senin çağrına uyalım ve peygamberlerin izinden gidelim" diyecekler. Onlara şöyle denilecek: "Daha önce siz, sonunuzun gelmeyeceğine yemin etmemiş miydiniz?" "Kendilerine zulmedenlerin yerlerinde oturdunuz. Onlara ne yaptığımız ise size belli olmuştu. Size misaller de vermiştik.

a. Sûrenin Ana Konusu

İbrâhim sûresi Mekkî sûrelerdendir.²¹⁶ Konusu Mekkî sûrelerde olduğu gibi akîdenin, tevhit, vahiy, diriliş, hesap ve ceza gibi temelleri üzerindedir.²¹⁷ el-Bîkâ'î bu temellerden tevhidi esas alır ve sûrenin temelde tevhit ile Allah'a ulaştıran yolun Kur'ân olduğunu belirttiğini ifade eder.²¹⁸ Seyyid Kuṭb, sûrenin, akîdenin temelleri üzerinde durduğunu belirtip, bu temellerden iki unsurun esas yapısını teşkil ettiğini zikreder. Bu iki unsur, tüm peygamberlerin davetinin tevhide yönelik olması ve Allah'ın verdiği nîmetlerin şükür ile bereketlenirken nankörlük ile azalmasıdır.²¹⁹ es-Sāmurrā'î de sûrenin, peygamberlerin kavimleri ile mücadele etmelerini arz ederek, iman nîmetini ve küfür nîmetini tasvir ettiğini belirtir. Sûrenin adının İbrahim olması

²¹⁶ ez-Zerkeşî, *el-Burhân*, c.I, s.193.

²¹⁷ Kuṭb, *Fî Zilâli'l-Kur'ân*, c.IV, s.2077; eş-Şâbûnî, *Îcâzu'l-Beyân fî Suveri'l-Kur'ân*, s.57.

²¹⁸ el-Bîkâ'î, *Maşâ'du'n-Nazar li'l-İşrâfi 'alâ Maḳâsidi's-Suver*, c.II, s.198.

²¹⁹ Kuṭb, *Fî Zilâli'l-Kur'ân*, c.IV, ss.2077-2082.

da Hz. İbrahim'in Allaha, nîmetlerine karşı şükrettiği için ve bu nîmetlerden en büyük nîmetin iman olduğunu idrak ettiği için olduğunu beyan eder²²⁰.

b. Ayetlerin Bağlamı

Seyyid Kuṭb sûreyi iki bölüme ayırır: Birincisi, sûrenin başından 27. ayete kadar. Bu bölüm peygamberlerin davetinin hakikatini ve peygamberlerle müşriklerin arasındaki savaşı anlatır. İkincisi: 28. ayetten sûrenin sonuna kadar. Bu bölüm Allah'ın insanlara verdiği nimetleri, nimetlerini şükürle ve nankörlükle karşılayanları anlatır. Ayet-i kerîme ikinci bölümde, müşriklerin, Allah'ın nimetlerini nankörlükle karşıladıklarını dolayısıyla azabının nâzil olduğunu anlatan bir bağlamda gelmiştir.²²¹

Birinci bölümden ikinci bölüme, tevhit kelimesi ve küfür kelimesi tasvir edilerek intikal edilir. Sonra, Allah'a şükretmeyip şirk koşanların nankörlüğü beyan edilir ve Allah'ın, yeryüzü ile gökyüzü, güneş ile ay, gece ile gündüz, gökyüzünden inen yağmur gibi verdiği sayılmaz nîmetlerden örnekler verilir. es-Sāmurrā'î'ye göre sûrenin adının İbrahim olmasının sebebi, Allah'ın verdiği nimetlere en iyi şekilde şükreden Hz. İbrahim (a.s) olduğu içindir.²²² Ardından tekrar tevhit zikredilir. Allah'ın nîmetlerini nankörlükle karşılayıp şirk koşanların akıbetlerinin helâk

²²⁰ <http://albayanalqurany.com/%D8%AA%D8%B9%D8%B1%D9%8A%D9%81-%D8%B3%D9%88%D8%B1%D8%A9-%D8%A7%D8%A8%D8%B1%D8%A7%D9%87%D9%8A%D9%85/> (12.08.2017).

²²¹ Kuṭb, *Fî Zilâli'l-Kur'ân*, c.IV, ss.2082-2112.

²²² <http://albayanalqurany.com/%D8%AA%D8%B9%D8%B1%D9%8A%D9%81-%D8%B3%D9%88%D8%B1%D8%A9-%D8%A7%D8%A8%D8%B1%D8%A7%D9%87%D9%8A%D9%85/> (18.08.2017).

olduğunu belirten yıkılmış yurtlar ve bu yurtların halini görüp de ibret almayan kafirlerin hali vasfedilir.

Dolayısıyla, helâk olan kavimlerin ve yurtlarının kalıntılarından ibret almaya davet eden ayet, tevhidin ve küfrün etkisini tasvir eden, Allah Teâla'nın verdiği sayılmaz nimetleri zikreden ve bu nimetleri nankörlükle karşılayan kafirlerin akıbetini vasfeden bir bağlamda gelmiştir.

c. Ayetlerin Tefsiri

Ayetler, Allah'a inanmayıp peygamberini yalanlayanların, geçmiş milletlerin helâkından ders almayışlarını, dolayısıyla onlarında helâk olup ceza gününde hesap vermek için dirilişlerinin halini açıklamaktadır. İnanmayanlar dirilip azabı gördüklerinde, Allah'a iman edip peygamberin emirlerini yerine getirmek için dünyaya geri dönmek isterler. Allah Teâla onlara cevap verir: "Siz dirilmeyeceğinize ve hesap vermeyeceğinize yemin etmediniz mi? Daha önceki, Allah'a inanmayan milletlerin oturduğu yerde oturdunuz ve âkıbetlerinden ders almadınız, size her şeyi iman edesiniz diye belirttik ama inanmadınız ve karşı geldiniz."²²³

Bu ayetlerde kalıntı vasfı yoktur. Helâk olan tüm kavimlerin diyarlarına bakıp bir ibret belgesi olarak ibret almaya davet edilir. İbn 'Âşûr tefsirinde, ayetlerde, kalıntıları görmekle ve ibret almaya davet etmekle hüccetin kaim olduğuna işaret edildiğini beyan eder.²²⁴

²²³ eṭ-Ṭaberî, *Câmi 'u'l-Beyân*, c.IV, ss.461-462; Muḳâtil, *Tefsîr*, c.III, ss.410-411.

²²⁴ İbn 'Âşûr, *et-Taḥrîr ve 't-Tenvîr*, c.XIII, s.247.

d. Ayetlerin Belagi Açıklaması

Birinci ayet, kâfirlerin kıyamet günündeki hallerini tasvir eder. İbn ‘Âşûr, bu ayette üç belagi sanatın mevcudiyetine dikkat çekmektedir. Birincisi, kâfirlerin, azabı gördüklerinde söyledikleri "رَبَّنَا أَخِّرْنَا إِلَىٰ أَجَلٍ قَرِيبٍ" sözlerinde mecâz-ı mürsel sanatıdır. Asıl anlamı “Ey Rabbimiz, bizi yakın bir süreye kadar erte”dir. Mecazi anlamı ise dünya hayatına (iman etmek için) dönmeyi istemeleridir. İkincisi, "إِلَىٰ أَجَلٍ قَرِيبٍ" sözünde zaman mesafeye benzetilmektedir. Üçüncüsü ise ayetin geneli tazmîn sanatına ihtiva etmektedir. Kâfirlerin temennileri, Allah’a ve tevhit davetine icabet edip iman edecek kadar kısa bir süre dünyaya dönmek istemeleridir.²²⁵

Kâfirlerin bu temennilerine Allah Teâla "أَوَلَمْ تَكُونُوا أَقْسَمْتُمْ مِنْ قَبْلِ مَا لَكُمْ مِنْ زَوَالٍ" “Daha önce, zeval olmayacağınıza yemin etmemiş miydiniz” der. Bu cevap atıf ile başlamaktadır. Ma’tûf ise mahzûf olup takdiri "كَلَّا" kelimesidir. Ayetin takdiri şu şekildedir: "كَلَّا وَ أَلَمْ تَكُونُوا أَقْسَمْتُمْ...".²²⁶

Sonraki ayette, kendilerine zulüm edenlerin yurtlarında oturdunuz, onlara ne yaptığımız size apaçık belliydi ve size misaller verdik cümleleriyle atıf devam etmektedir. Bu atıfların nedenini, kâfirlerin daha önce hesap gününü inkâr etmelerine karşın taķrî‘ etmek/azarlamak olduğunu düşünüyoruz. Zira Allah’ın, inkârcıları helâk etme gücünü görmelerine rağmen ve peygamberin uyarmasına rağmen ısrarla zulme ve şirke devam ettiler.

İncelediğimiz ayette, diyârın izlerine dair vasıf yoktur. Sadece mekânda izlerin olduğuna “تَبَيَّنَ لَكُمْ كَيْفَ فَعَلْنَا بِهِمْ” ifadesiyle işaret edilir ve ibret almaya davet edilir. Bu genel tasvir şeklini cahiliyye dönemi şiiirlerinde görmedik.

²²⁵ İbn ‘Âşûr, *et-Taķrîr ve ‘t-Tenvîr*, c.XIII, s.247.

²²⁶ İbn ‘Âşûr, *et-Taķrîr ve ‘t-Tenvîr*, c.XIII, s.248.

1.12. 29/el-‘Ankebūt:38

وَعَادًا وَثَمُودَ وَقَدْ تَبَيَّنَ لَكُمْ مِّن مَّسَاكِينِهِمْ وَرَبِّينَ لَهُمُ الشَّيْطَانُ أَعْمَالُهُمْ فَصَدَّهُمْ عَنِ السَّبِيلِ وَكَانُوا مُسْتَبْصِرِينَ	‘Ād ve Şemūd kavmlerini de helâk ettik. Bu, onların (harap olmuş) yurtlarından size besbelli olmuştur. Şeytan onlara işlerini süslemiş ve onları doğru yoldan alıkoymuştur. Halbuki onlar gözü açık kimselerdi
--	--

a. Sûrenin Ana Konusu

el-‘Ankebût sûresi Mekkî sûrelerdendir.²²⁷ el-Bikâ‘î’ye göre ana konusu, insanları emr-i bi’l ma’rûf ve nehy-i ani’l münker’e teşvik etmek ve sadece Allah’a sığınmaktır. Seyyid Kuţb ve es-Sāmurrā’î’ye göre dünyanın fitnelerinin karşısında nefisle cihat etmektir. *Zilāl*’de, sûrenin başlangıcının iman ve fitne hakkında olduğu, sonu ise nefisle cihat edenleri müjdelemek olduğu belirtilir. Ayrıca, sûrede, peygamberlerin kıssaları arz edilirken, tevhide davet etmenin önünde çıkan zorluklar ve fitneler tasvir edilip, tüm engellerin ve fitnelerin Allah’ın kudreti karşısında küçücük kaldığı, sûrenin adının da bu zorlukların örümcek yuvası gibi çürük ve zayıf olduğu için el-‘Ankebût adını aldığı beyan edilir.²²⁸ es-Sāmurrā’î, sûrenin, Müslümanların Mekke’de türlü belalar gördükleri sırada nâzil olduğunu, sûrede de peygamberlerin fitneler karşısında sabredip, nefisle cihat ettiklerini zikreder²²⁹.

²²⁷ ez-Zerkeşî, *el-Burhân*, c.I, s.193.

²²⁸ Kuţb, *Fî Zilâli’l-Kur’ân*, c.V, s.2718.

²²⁹ <http://albayanalqurany.com/%D8%AA%D8%B9%D8%B1%D9%8A%D9%81-%D8%B3%D9%88%D8%B1%D8%A9-%D8%A7%D9%84%D8%B9%D9%86%D9%83%D8%A8%D9%88%D8%AA/> (12.08.2017).

takdiri şu şekildedir: (واذكروا عاداً و ثمود).²³¹ Başka bir görüşe göre, bir önceki ayette (فَأَخَذْتَهُمُ الرِّجْفَ) cümlesinin helâke işaret ettiği için mahzûf (وأهلكنا) kelimesidir. Bu görüşe göre cümlelerin takdiri şu şekilde olur: (وأهلكنا عاداً و ثمود).²³² Üçüncü bir görüş cümlelerin, bir önceki ayetteki (فَأَخَذْتَهُمُ الرِّجْفَ) cümlesine matûf olduğunu görür. Bu görüşe göre cümle şu şekildedir: (وَأَخَذْتُ عاداً و ثمود الرِّجْفَ).²³³

"وقد تَبَيَّنَ لَكُمْ مِنْ مَسَاكِينِهِمْ" cümlesinde helâk olan yurtlarına ve evlerine işaret edilir. Ayet, bu güçlü milletlerin, dağlardan ve taşlardan itina ile inşa attıkları evlerin ve sürdürdükleri yaşamların Allah'ın kudreti ve azabı ile yıkılıp sona erdiğine, tek güç sahibinin Allah olduğuna işaret eden yurtlarındaki izleri teemmül etmeye davet ediyor. Müşriklere hitap ederek, bu izler ve kalıntılar besbelli ortada ve size görünmüştür der. "زَيْنَ لَهُمُ الشَّيْطَانُ أَعْمَالَهُمْ فَصَدَّهُمْ عَنِ السَّبِيلِ" ibaresiyle helâkın nedeninin, şeytana uyup doğru yola davet eden peygamberlere karşı gelmek olduğunu izah eder.²³⁴

Ayetin sonundaki "وكانوا مُسْتَبْصِرِينَ" ifadesi de helâk olan kavimlerin akıl ve basiret sahipleri olduklarını, peygamberlerinde onları doğru yola davet edip artık bir özürlerinin olmadığını belirtir.²³⁵

Burada kalıntılara dair vasıf "وقد تَبَيَّنَ لَكُمْ مِنْ مَسَاكِينِهِمْ" ibaresindedir. Cümlede diyara dair bariz bir tasvir olmayıp evlerin yıkılmasından kalan izleri teemmül etmeye davet ettiğini görüyoruz.

²³¹ eṭ-Ṭaberî, *Cāmi 'u 'l-Beyān*, c.VI, s.71; İbn 'Âşûr, *et-Taḥrîr ve 't-Tenvîr*, c.XX, s.248.

²³² er-Râzî, *Mefâtîḥu 'l-Ğayb*, c.XXV, s.67; İbn 'Âşûr, *et-Taḥrîr ve 't-Tenvîr*, c.XX, s.248.

²³³ İbn 'Âşûr, *et-Taḥrîr ve 't-Tenvîr*, c.XX, s.248.

²³⁴ eṭ-Ṭaberî, *Cāmi 'u 'l-Beyān*, c.VI, s.71.

²³⁵ er-Râzî, *Mefâtîḥu 'l-Ğayb*, c.XXV, s.67; İbn 'Âşûr, *et-Taḥrîr ve 't-Tenvîr*, c.XX, s.249.

d. Ayetin Belagi Açıklaması

Ayette kalıntılara dair somut bir tasvir yoktur. O evlerden/diyarlardan kalan izler hakkında tefekkür etmek oraya bakan kişiye bırakılmıştır. Azabın şiddetinden dolayı geriye o yerde bir kalıntı kalmamış olabilir veya çok kalıntı olabilir, ancak ayette dikkati çekilen husus, söz konusu diyarlardan geçen yolcuların, helâkın şiddetini ve Allah'ın kuvvetini görmeleridir. Helâk olan kavimlerin kalıntılarının apaçık belli olduğu "وَقَدْ تَبَيَّنَ لَكُمْ" cümlesi ile beyan edilmektedir. Cümle "فَدَّ" bağlacıyla başlayıp ardından mazi (geçmiş zaman) fiil gelerek kesinlik anlamı vermektedir.

İncelediğimiz ayette, helâk edilen kavmin diyârından kalan izlere genel bir ifadeyle "وَقَدْ تَبَيَّنَ لَكُمْ مِنْ مَسَاكِينِهِمْ" cümlesinde işaret edildiğini görüyoruz. Daha önce İbrahim suresinde de incelediğimiz "وَقَدْ تَبَيَّنَ لَكُمْ كَيْفَ فَعَلْنَا بِهِمْ" ifadesinde zikrettiğimiz gibi izlere dair ayrıntılı bir vasıf yoktur. Sadece diyarlardan ibret almaya davet edilmektedir. Bu tür ifadelerin Kur'an'da Mekkî surelerde, tevhid davetine karşı gelen kavimlerin akıbetlerini tasvir etmek için çok kullanıldığını görüyoruz.

1.13. 2/el-Bakara:259

أَوْ كَالَّذِي مَرَّ عَلَى قَرْيَةٍ وَ هِيَ خَاوِيَةٌ عَلَى
عُرُوشِهَا قَالَ أَنَّى يُحْيِي هَذِهِ اللَّهُ بَعْدَ مَوْتِهَا فَأَمَاتَهُ اللَّهُ
مِئَةَ عَامٍ ثُمَّ بَعَثَهُ قَالَ كَمْ لَبِثْتَ قَالَ لَبِثْتُ يَوْمًا أَوْ بَعْضَ
يَوْمٍ قَالَ بَلْ لَبِثْتَ مِئَةَ عَامٍ فَانْظُرْ إِلَى طَعَامِكَ وَ شَرَابِكَ
لَمْ يَسْنَهُ وَ انْظُرْ إِلَى جَمَارِكَ وَلِنُجْعَلَكَ آيَةً لِلنَّاسِ وَ انْظُرْ
إِلَى الْعِظَامِ كَيْفَ نُنْشِزُهَا ثُمَّ نَكْسُوها لَحْمًا فَلَمَّا تَبَيَّنَ لَهُ
قَالَ أَعْلَمُ أَنَّ اللَّهَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ

Yahut altı üstüne gelmiş (ıpıssız duran) bir
şehre uğrayan kimseyi görmedin mi? O,
"Allah, burayı ölümünden sonra nasıl
diriltecek (acaba)?" demişti. Bunun üzerine,
Allah onu öldürüp yüzyıl ölü bıraktı, sonra
diriltti ve ona sordu: "Ne kadar (ölü)
kaldın?" O, "Bir gün veya bir günden daha
az kaldım" diye cevap verdi. Allah şöyle
dedi: "Hayır, yüz sene kaldın. Böyle iken
yiyeceğine ve içeceğine bak, henüz
bozulmamış. Bir de eşeğine bak! (Böyle
yapmamız) seni insanlara ibret belgesi
kılmanız içindir. (Eşeğin) kemikler(in)e de
bak, nasıl onları bir araya getiriyor, sonra
onlara nasıl et giydiriyoruz?" Kendisine
bütün bunlar apaçık belli olunca, şöyle dedi:
"Şimdi, biliyorum ki; şüphesiz Allah'ın gücü
her şeye hakkıyla yeter.

a. Sûrenin Ana Konusu

el-Bakara sûresi Medenî surelerdendir. ez-Zerkeşî (ö.794/1392), Hz. Peygambere
Medine-i Münevvere'de nâzil olan ilk sûre olduğunu belirtir.²³⁶ el-Bakara sûresi, bir
noktada buluşan çeşitli konular içerir. Bu ana konu, İslamî metodun, dünyayı ve
ahireti kazanmak için en doğru metot olduğu ve bu metodun Kur'ân'da
açıklandığıdır. Zira müfessirlerin çoğu, sûrenin tefsirinde bu temel anlamı
çıkarmışlardır. Örneğin, er-Râzî (ö.606/1210), sûrenin asıl maksadının "Hz.
Muhammed'in ümmetinin en hayırlı ümmet olduğunu ispatlamak ve İslami metodun
en doğru metot olup, sırat-ı mustakîme ve Allah'ın rızasına ulaştıran metod"²³⁷
olduğunu belirtir. el-Bikâ'î (ö.885/1480) ise Kur'ân'ın her durumda hidayet eden
kitap olduğunu zikrederken, Kur'ân'a inanmak için gayba inanmak gerektiğini ve

²³⁶ ez-Zerkeşî, *el-Burhân*, c.I, s.194.

²³⁷ Menâl Hâmid el-Mes'ûdî, *et-Tenâsub fî Tefsîri'r-Râzî* (Kahire: Dâru'l-Kutubi'l-Maşriyya,
Mektebetu Vehbe, 2010), s.267.

gayba inanmanın sebebinin de ölümden sonra dirilmeye inanmak olduğunu belirtir.²³⁸ İbn ‘Āşūr (ö.1393/1973), el-Bakara sûresini iki kısma ayırır: Birincisinde, İslam dininin tüm dinlerden üstün olduğunu ispatlar, ikincisinde ise dinin şariatlarını açıklar.²³⁹ Muhammed Drāz’a göre sûre altı kısma ayrılır: Giriş, dört bölüm ve sonuç. Giriş, Kur’ân’ın hidayet rehberi olduğunu anlatırken birinci ve ikinci bölümde tüm insanları ve özellikle ehl-i kitab-ı dine davet eder. Üçüncü ve dördüncü bölümde İslam’ın şariatlarını belirtmektedir. Sonuç ise bu davete icabet edenleri belirtir.²⁴⁰ Seyyid Kûṭb (ö.1386/1966), sûreyi iki bölüme ayırır: Birincisinde, Benî İsrâil’in İslam davetine tepkisini anlatırken, ikinci bölümde ilk Müslümanların icabet ettiğini ve yeryüzünde halifeliği yerine getirebilmek için hazırlayışını anlattığını zikreder.²⁴¹

b. Ayetin Bağlamı

Drāz’ın taksimine göre, el-Bakara sûresinin 259. ayeti “Dinin Şariatlarını Detaylıca Belirtmek” başlığını verdiği üçüncü bölümde yer almaktadır. Bu bölümden önceki 163-177. ayetleri de üçüncü bölüme giriş olarak tasnif ettiğine dikkat çekmek istiyoruz. Zira bu ayetler Allah’ın birliğini vurgulayıp, kelime-i tevhidi zikreder ve gece ve gündüz, yeryüzü ve gökyüzü, gemi, rüzgâr ve bulut gibi deliller vererek Allah’ın yaratmaya kadir olduğunu beyan eder. Bu deliller, Allah Teâla’nın yaratmaya kadir olduğunu ve dikkati, dini hükümlerin kimden alınması gerektiğine çekmek için gelmiştir.²⁴²

²³⁸ el-Bikā‘ī, *Maṣā‘idu’n-Nazar lil-İşrāfi ‘alā Maḳāşidi’s-Suver*, c.II, ss.9-10.

²³⁹ İbn ‘Āşūr, *et-Taḥrîr ve’t-Tenvîr*, c.III, s.203.

²⁴⁰ Muḥammad ‘Abdullah Drāz, *en-Nebe’u’l-‘Azîm* (Kahire: Merkezu İbşâr, 2016), ss.149-150.

²⁴¹ Kûṭb, *Fî Zilâli’l-Kur’ân* c.I, ss.27-35.

²⁴² Drāz, *en-Nebe’u’l-‘Azîm*, s.188.

Drāz, üçüncü bölümü, üç konuya ayırır. 259'uncu ayet, bu konuların üçüncüsünde zikredilmiştir. Bu bölümün emirleri namaz, cihat ve infak üzerindedir.²⁴³ İnfak hükümlerini belirten ayetler arasında, ayetu'l-kürsi ve diriltme örneklerini veren ayetleri görüyoruz. Yani sûre, ahkâm ayetleri arasında ilahın birliğine ve diriltmeye kadir olduğuna dikkat çeker. Üçüncü bölümün girişinde zikredildiği gibi, burada da ayetler kelime-i tevhidi tekrar zikredip, girişte yaratmaktan bahsederken, diriltme örneklerini verir.

Ayetu'l-kürsi, ahkâm ayetlerinin, özellikle infak ahkâmını belirten ayetlerinin arasında ve Allah'ın diriltmeye kadir olduğuna delil olan, üç kıssadan önce varit olmuştur. Ayetu'l-kürsi'nin başında, kelime-i tevhit, Allah'ın birliğini vurguladıktan sonra *el-Ḥayy* ve *el-Ḳayyūm* sıfatları zikredilmiştir. eṭ-Ṭaberī (ö.310/923), *el-Ḥayy* sıfatını, ölmeyen, *el-Ḳayyūm* sıfatını ise her şeyi evirip, çevirip, türlü hallere sokan şeklinde açıklamıştır.²⁴⁴ er-Razī ise *el-Ḥayy* sıfatının kök anlamının, bir şeyin tam ve kâmil olması, fanilikten uzak olması demek olduğunu açıklamıştır. *el-Ḳayyūm* sıfatını, zâtı ile kâim olan ve başkasını kâim kılan anlamına geldiğini belirtmiştir.²⁴⁵ Dolayısıyla, kelime-i tevhidi, *el-Ḥayy* ve *el-Ḳayyūm* sıfatlarının birlikte zikredilmelerinin sebebi, zihinleri sonraki ayetlerdeki anlama (yaratma ve diriltme kudretine sahip olanın sadece Allah olduğuna ve emirlerine itaat etmek gerektiğine) hazırlamak olduğunu düşünüyoruz.

²⁴³ Drāz, *en-Nebe'u'l-Azīm*, ss.200-216.

²⁴⁴ eṭ-Ṭaberī, *Cāmi'u'l-Beyān*, c.II, ss.126-127.

²⁴⁵ er-Rāzī, *Mefātīhu'l-Ġayb*, c.VII, ss.7-8.

c. Ayetin Tefsiri

”أو كالذي مر على قرية“

(أو) atıf edatıdır, ayet atıf edatıyla başladığından dolayı anlamı, ”ألم تر إلى الذي“ ifadesiyle başlayan bir önceki ayete bağlar. Dolayısıyla burada anlam ”bir köye uğrayan kimseyi görmedin mi?“ olur.²⁴⁶

Uğrayan kişinin kim olduğu ve uğradığı köyün adı hakkında muhtelif rivayetler vardır. Zira Kur’ân’da adları zikredilmemiştir. Muḳātil b. Suleymān (ö.150/767), uğrayan kişinin ‘Uzeyr bin Şerhiyā olduğunu, uğradığı köyün Dicle kıyısında Sābūr isimli bir köy olduğunu rivayet edip, ayeti kerimenin kıssasını anlatır.²⁴⁷ Burada isimleri araştırmaya gerek görmedik. Ayet-i kerimede, uğrayan kişinin ve uğradığı köyün adlarını zikretmeden anlam tamamlanmayacak olsaydı, Kur’ân zikretmeyi ihmal etmezdi. eṭ-Ṭaberī’ye göre ayetten maksat insanlara kişiyi ve mekânı bildirmek değil, inkarcılara Allah’ın diriltmeye kâdir olduğunu bildirmektir.²⁴⁸

Ayetteki ”قرية/köy“ lafzının sözlük anlamı, insanların toplu bir şekilde bulunduğu mekândır. Eski Araplar, aynı kökten olan ”قَرَيْتُ“ fiilini ”topladım“ anlamında kullanırlar.²⁴⁹

”وهي خاوية على عروشها“

²⁴⁶ ez-Zeccāc, *Me ‘āni’l-Kur’ān ve İ’rābuhu*, c.I, s.342.

²⁴⁷ Muḳātil, *Tefsir*, c.I, s.216.

²⁴⁸ eṭ-Ṭaberī, *Cāmi ‘u’l-Beyān*, c.II, ss.140-141.

²⁴⁹ İbn Fāris, *Mu ‘cemu Maḳāyisi’l-Luḡa*, c.VI, s.78.

(خلوية) boş demektir. Kök anlamı boşluk ve düşmektir.²⁵⁰ (عرشها) çatıları demektir. Evin çatısına (عرش) denir ve ayetteki anlamı, çatının düşmesiyle duvarların da düşüp, yerle bir olmasıdır.²⁵¹

Ayet-i kerimede vasfedilen mekân, insanların yaşadığı bir yerin (köy/şehir), altı üstüne gelmesi (helâke uğraması) ve insanların yok olduğu bir mekândır. Bu mekâna uğrayan kişi, şaşkın bir halde bomboş kalan mekânı ve harabeleri teemmül eder. Daha önce hayat dolu olan mekânın bu hale gelmesine şaşırır. Çünkü insanlar artık yok olmuş, binalar yıkılmış ve daha önce bir hayat olduğuna delalet eden kalıntılar dışında bir şey kalmamış.

eṭ-Ṭaberî'ye göre bu mekâna uğrayan kişi daha önce “sakinleriyle hayat dolu olduğunu görüp, sonra da bomboş kaldığını, altı üstüne geldiğini, sakinlerinin ölüpzevale uğradığını, evlerinin harabe olduğunu ve sadece bu kalıntıların kaldığını görür ve şaşırarak şöyle der: “Allah, burayı ölümünden sonra nasıl diriltecek (acaba)?”²⁵² Bazı müfessirler, Muḳātil, el-Ḳurtubi (ö.671/1273) ve er-Rāzī gibi, kişinin, Allah'ın diriltmeye kadir olduğuna inanmadığından değil, Hz. İbrahim'in de bir sonraki ayette sorduğu gibi, sadece görmek istediğinden, bu soruyu sorduğunu

²⁵⁰ İbn Fāris, *Mu'cemu Maḳāyīsī'l-Luḡa*, c.II, s.225.

²⁵¹ İbn Fāris, *Mu'cemu Maḳāyīsī'l-Luḡa*, c.V, s.265.

²⁵² eṭ-Ṭaberî, *Cāmi'u'l-Beyān*, c.II, s.142.

belirtirler.²⁵³ eṭ-Ṭaberī ise kişinin inanmadığından ve Allah'ın diriltebileceğinden şüphe duyduğundan dolayı sorduğunu zikreder.²⁵⁴

”ثم بعثه قال كم لبثت يوماً أو بعض يوم قال بل لبثت مائة عام“

(بعثه) diriltti demektir. Yani öldükten bir süre sonra Allah onu diriltti, sonra sordu: “Ne kadar ölü kaldın?” “كم/ne kadar?” Arapçada bir şeyin sayısını sormak için kullanılır. Yani, “Seni diriltmeden önce ölü kaldığın zaman ne kadar sürdü?”²⁵⁵ Allah Teâla bu soruyu sorar ve tabii ki kişinin ölü olduğunu ve ölümünün ne kadar sürdüğünü bilemeyeceğini bilir. Fakat burada soru, olayın sıra dışı olduğuna dikkat çekmek için gelmiştir.²⁵⁶

Dirilen kişi de cevap verir: “Bir gün ya da günün bir kısmı.” Bazı tefsirlerde, kişinin, günün başında öldüğü için, bir gün ölü kaldım dediği, sonra güneşi görüp, ya da günün bir kısmı ölü kaldım dediği ifade edilir.²⁵⁷ Allah Teâla “Hayır, yüz sene ölü kaldın” der.

”فانظر إلى طعامك و شرابك لم يتسنه وانظر إلى حمارك“

Ayette “Yiyeceğine ve içeceğine bak henüz bozulmamış. Bir de eşeğine bak” ifadeleri de Allah'ın, o mekânın diriltebileceğinin delilleridir. eṭ-Ṭaberī, tefsirinde bu

²⁵³ Mukātil, *Tefsīr*, c.I, s.217; er-Rāzī, *Mefātīhu'l-Ġayb*, c.VII, ss.31-32; el-Ḳurṭubī, *el-Cāmi' li Ahkāmī-l Qur'ān*, thk. ‘Abdullah b. ‘Abdi'l-Muḥsin et-Turkī (Beyrut: Mu'essesetu'r-Risāle, 2006), c.IV, s.299.

²⁵⁴ eṭ-Ṭaberī, *Cāmi'u'l-Beyān*, c.II, s.142.

²⁵⁵ eṭ-Ṭaberī, *Cāmi'u'l-Beyān*, c.II, ss.142-143.

²⁵⁶ er-Rāzī, *Mefātīhu'l-Ġayb*, c.VIII, s.35.

²⁵⁷ el-Ḳurṭubī, *el-Cāmi' li Ahkāmī-l-Qur'ān*, c.V, s.301; er-Rāzī, *Mefātīhu'l-Ġayb*, c.VIII, s.36.

anlamı şöyle ifade eder: “Allah Teâla “Allah, burayı ölümünden sonra nasıl diriltecek (acaba)?” sorusunu soran kişiyi diriltip, bunun örneğini yiyeceğinde, içeceğinde ve eşeğinde göstermiştir.”²⁵⁸

“وَلَنَجْعَلَكَ آيَةً لِلنَّاسِ”

Bu durum Allah’ın, ölümden sonra diriltmeye kadir olduğunun delili ve Allah’ın kudretine cahil olanlara ibret belgesidir.²⁵⁹

“وَ انظر إلى العظام كيف ننشزها ثم نكسوها لحماً”

“Kemiklere bak (وانظر إلى العظام)” ifadesinde kemiklerin kimin olduğuna dair muhtelif görüşler vardır. Muḳātil, eşeğin kemikleri olduğunu tercih eder.²⁶⁰ er-Rāzī, çoğu müfessirler eşeğin kemiği olduğunu, kendisinin de bu görüşü tercih ettiğini zikreder.²⁶¹ eṭ-Ṭaberī ise hem eşeğin hem de kişinin kemikleri olduğunu ifade eder. Her ikisinin kemiklerinin olduğunu tercih ederken, kemiklere bak emrinin şu anlama geldiğini belirtir: “Bu emir, çevresinde helâk olan tüm şeylere bakmasına emirdir. Çünkü Allah Teâla hepsini birer ibret belgesi kılmıştır.”²⁶²

eṭ-Ṭaberī, sonra (نُنشِزُهَا) kelimesinin iki kıraatı olduğunu ve her ikisinin de anlam olarak birbirlerine yakın olduklarını açıklar. Kıraatler (نُنشِزُهَا) ve (نُنشِرُهَا) şeklindedir. Birincisinin anlamı, kemikleri üst üste birleştirmektir. İkincisinin anlamı ise, kemiğe tekrar hayat vermektir. Kemiğe hayat vermek, birbirine birleştirip

²⁵⁸ eṭ-Ṭaberī, *Cāmi ‘u ‘l-Beyān*, c.II, s.143.

²⁵⁹ Muḳātil, *Tefsīr*, c.I, s.218; eṭ-Ṭaberī, *Cāmi ‘u ‘l-Beyān*, c.II, s.144; er-Rāzī, *Mefātīḥu-l Ġayb*, c.VIII, s.38.

²⁶⁰ Muḳātil, *Tefsīr*, c.I, ss.217-218.

²⁶¹ er-Rāzī, *Mefātīḥu-l Ġayb*, c.VIII, s.39.

²⁶² eṭ-Ṭaberī, *Cāmi ‘u ‘l-Beyān*, c.II, ss.143-144.

vücuttaki yerlerine koymak olduğundan, her iki şekilde okunmasının doğru olduğunu belirtir.²⁶³

”فلما تبين له قال أعلم أن الله على كل شيء قدير“

Bütün bunlar kişiye Allah’ın diriltmeye kadir olduğunu apaçık belli edince, şöyle der: “Şimdi, biliyorum ki; şüphesiz Allah’ın gücü her şeye hakkıyla yeter.”²⁶⁴

d. Ayetin Belagi Açıklaması

Ayet, harabeye dönüşüp ııssız kalmış bir diyarı (köy/şehir) anlatır. Diyârın, sâkinlerinden bomboş kaldığını ifade ederken, kalıntılara dair somut bir vasıf yoktur. ııssız kalmış ve yerle bir olmuş anlamında olan “وهي خاوية على عروشها” cümlesi, bir milletin yok olduğuna ve dünyadaki sahip oldukları her şeyin harabeye dönüştüğüne işaret eder. Bu köye uğrayan kişi, köyde ölümü ve zevali görüp harabe olmuş haline şaşırarak, nasıl dirilebileceğini sorar! Bunun üzerine vasfın, ölümü ve zevali teemmül etmediğini, ancak dirilişin üzerinde olduğunu görüyoruz. Aşağıdaki cümleler, ayette ölümden sonra dirilişe delalet eden ifadelerdir:

”أَمَاتَهُ اللَّهُ مِائَةَ عَامٍ ثُمَّ بَعَثَهُ“ ، ”فَانْظُرْ إِلَى طَعَامِكَ وَشَرَابِكَ لَمْ يَتَسَنَّه“ ، ”وَانْظُرْ إِلَى حِمَارِكَ“ ،
”وَلَنَجْجِلَكَ آيَةً لِلنَّاسِ“ ، ”وَانْظُرْ إِلَى الْعِظَامِ كَيْفَ نَنشُرُهَا ثُمَّ نَكْسُوهَا لَحْمًا“ ” فلما تبين له“

Ayetten çıkarabildiğimiz belâgi cümleleri incelemek istiyoruz: Ayeti, önceki ayetle bağlamak için atıf edatlarından (وَ) edatı gelmiştir. (Ya da) anlamında olan bu edatın, (ve) anlamında olan (و) edatına tercih edilmesinin sebebi kıssaların amaçlarının farklı olmasıdır.²⁶⁵ Zîra birinci kıssa ulûhiyyeti ispatlamak üzerine iken,

²⁶³ eṭ-Ṭaberî, *Câmi ‘u’l-Beyân*, c.II, ss.144-145.

²⁶⁴ Muḳâtil, *Tefsîr*, c.I, s.218; eṭ-Ṭaberî, *Câmi ‘u’l-Beyân*, c.II, s.145.

²⁶⁵ Ebû’s-Su’ûd, *İrşâdu’l-‘Akli’s-Selîm İlâ Mezâyâ’l-Kitâbi’l-Kerîm* c.II, s.252.

ikinci kıssa dirilişi ispatlamak üzerindedir. Bir sonraki ayette de yine diriltmeyi anlatan bir kıssa zikredildiği için atıf edatlarından (و) edatı gelmiştir.

“كالذي مرَّ” ifadesinde, *kef* harfinin anlamı hakkında farklı görüşler vardır. Birinci görüş: Zâid olduğunu belirtir. İkinci görüş: Bir önceki ayete ma'tûf olduğu için, bu ayette (أو كالذي مر على قرية) ifadesine uygun anlamın şu şekilde olduğu ifade edilir: (ألم تر كالذي حاج إبراهيم). Üçüncüsü: Ayette bir hazif olduğunu belirtir. Bu görüşe göre ayetin anlamı şu şekildedir: (ألم تر إلى من كان كالذي مر على) (ألم تر إلى كالذي حاج إبراهيم).²⁶⁶ قرية

Arapçada (ألم تر إلى كذا) ifadesi muhatabın görmediği bir durum ile ilgili ise ona o durumu bildirmek amacıyla gelir. Burada “(ألم تنظر) görmedin mi?”, “(ألم ينته) bilmedin mi?” anlamlarını içeren bu istifham, soru sorma anlamını değil, taaccüp anlamını vermiştir.²⁶⁷ Üslubun, hadiseyi görmüş ve yaşamış bir kişi ile konuşur gibi hitap etmesinin nedenini Ebû's-Su'ūd Efendî (ö.982/1574), hadisenin bilinirliğini vurgulamak için olduğunu belirtir.²⁶⁸

“على قرية خاوية على عروشها”

Allah Teâla, uğrayan kişinin ve uğradığı mekânın adını zikretmemiştir. Ayette, uğrayan kişinin, mekânın dehşetini görünce, şaşkınlığa uğradığını vasfedilir. Çünkü mekânda her şey yıkılıp, yerle bir olmuştu. Belki de kökünden de kopmuştu; çünkü (خاوية) kelimesinin kök anlamı “boşluk ve düşmek” olduğu gibi “kökünden kopup, çıkması” da demektir. Örneğin “أعجازُ نخلٍ خاوية” ayetinde ve “أعجازُ نخلٍ مُنْقَعِرٍ”

²⁶⁶ er-Razî, *Mefâtîhu'l Ġayb*, c.VII, ss.30-31.

²⁶⁷ İbn 'Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr* c.II, s.476.

²⁶⁸ Ebû's-Su'ūd, *İrşâdu'l-'Akli's-Selîm ilâ Mezâyâ'l-Kitâbi'l-Kerîm*, c.II, ss.237, 251.

ayetinde kökünden çıkması anlamını verir. İbn Manzūr, bu anlamı sözlüğünde zikreder ve evlerin harabeliğinin vafında kullanılan en belîğ ifade olduğunu belirtir.²⁶⁹

Köye uğrayan kişi, harabeye dönüşmüş halinden şaşırıp "أنى يحيي هذه الله بعد" "anî يحيي هذه الله بعد" der. Yani: Burayı Allah ölümünden sonra nasıl diriltecek? Ebū's-Su'ūd'a göre, soran kişi mekâna itinâ edip önce mefûl olan mekânı, sonra fâil olan Allah lafzını zikreder. Bunun sebebi, Allah'ın diriltebileceğini imkansız gördüğünden değil, hayattan bu kadar uzak olan bir mekânın, tekrar hayata dönebileceğini imkansız gördüğü içindir.²⁷⁰

"فأما الله مائة عام ثم بعثه" cümlesinde (فأما) lafzı, "burayı Allah ölümünden sonra nasıl diriltecek?" sorusunu soran kişinin kullandığı ölüm (موت) lafzı ile aynı iken, (ثم بعثه) ifadesi, (يحيي) kelimesi ile farklıdır. Her ikisi de diriliş anlamını verirken, (البعث) kelimesi farklı anlam ayrıntıları taşır. Bu kelimenin iki kök anlamı vardır: Birincisi, göndermek; ikincisi, kalkmak/doğrulmak.²⁷¹ Dolayısıyla, ayette "ثم بعثه/sonra onu diriltti" ifadesi, onu bilinçli bir şekilde hayata gönderdi ve doğrulttu anlamını vermektedir.

Kişinin ölümünün uzun süre sürmesi ile ilgili, Ebū's-Su'ūd, süre kısa olsaydı, kişi, belki Allah'ın diriltmesinin kolay olabileceğinin düşünebileceğini, uzun olması, diriltmenin imkansızlığını tamamen yok ettiğini, yiyecek ve içecek gibi hızlı bozulabilecek şeylerin de uzun süre geçmesine rağmen taze kalmasında Allah'ın

²⁶⁹ İbn Manzūr, *Lisānu'l-'Arab*, c.VI, ss.313-314.

²⁷⁰ Ebū's-Su'ūd, *İrşādu'l-'Aklı's-Selīm ilā Mezāyā'l-Kitābi'l-Kerīm*, c.I, s.253.

²⁷¹ İbn Manzūr, *Lisānu'l-'Arab*, c.II, s.117.

kudretinin tecelli ettiğini belirtir.²⁷² Sonra ayette, yiyecek, içecek, eşek ve kemikler gibi, Allah'ın ölümden sonra diriltebileceğine deliller zikredilir.

“ولنجعلك آية للناس” ifadesinden sonra, müfessirler *maḥzūf* cümle olduğunu belirtip anlamın şu şekilde olduğunu ifade ederler: (ولنجعلك آية للناس فعلنا ما فعلنا من الإحياء ²⁷³بعد الإمامة) yani, seni insanlara ibret belgesi kılmak için ölümden sonra diriltme fiilinde bulunduk.

İncelediğimiz ayette, terk edilen diyârın harabe oluşu “وهي خاوية على عروشها” ifadesi ile vasfedilmiştir. Bu ifade daha önce el-Kehf suresinde de zikredilmiştir. İfadenin ardından hayat ve diriliş tasvir edilmiştir. Bu tür tasvirleri, cahiliyye dönemi şiirlerinde incelediğimiz şiirlerde görmedik.

²⁷² Ebū's-Su'ūd Efendī, *İrşādu'l-'Aklī's-Selīm ilā Mezāyā'l-Kitābi'l-Kerīm*, c.II, s.253.

²⁷³ ez-Zemeḥşerī, *el-Keşşāf*, thk. Ḥalīl Ma'mūn Şīmā (Beyrut: Dāru'l-Ma'rifāh, 2009), s.148; er-Rāzī, *Mefātīhu'l-Ġayb*, c.VII, s.38; Ebū's-Su'ūd, *İrşādu'l-'Aklī's-Selīm ilā Mezāyā'l-Kitābi'l-Kerīm*, c. I, s.254; İbn 'Āşūr, *et-Taḥrīr ve't-Tenvīr*, c.III, s.37.

1.14. 22/el-Hac:45-46

فَكَأَيُّنَ مِنْ قَرْيَةٍ أَهْلَكْنَاهَا وَهِيَ ظَالِمَةٌ فَهِيَ خَاوِيَةٌ عَلَى عُرُوشِهَا وَبُئِرٌ مُعَطَّلَةٌ وَفِئْصَرٌ مُشِيدٌ، أَقْلَمُ يَسِيرُوا فِي الْأَرْضِ فَتَكُونُ لَهُمْ قُلُوبٌ يَعْقِلُونَ بِهَا أَوْ آذَانٌ يَسْمَعُونَ بِهَا فَإِنَّهَا لَا تَعْمَى الْأَبْصَارُ وَلَكِنْ تَعْمَى الْقُلُوبُ الَّتِي فِي الصُّدُورِ	Halkı zulmetmekteyken helâk ettiğimiz, böylece duvarları, çökmüş çatılarının üzerine yıkılmış nice memleketler, nice kullanılmaz kuyular, nice muhteşem saraylar vardır! Yeryüzünde gezip dolaşmadılar mı ki, düşünecek kalpleri, işitecek kulakları olsun? (Dolaştılar, ama ibret almadılar). Çünkü gerçekte gözler değil, göğüslerdeki kalpler (kalp gözleri) kör olur.
---	---

a. Sûrenin Ana Konusu

el-Hac sûresinin Mekkî ya da Medenî oluşu hakkında muhtelif görüşler vardır. Bunları, ez-Zerkeşî kitabında zikredip, sûrede her iki türde geçen konuların mevcut olduğu için hem Mekkî hem de Medenî olduğunu belirtir.²⁷⁴ el-Bikâ'î, sûrede, Mekkî sûrelerde olan konuların zikredildiği, özellikle takvâ konusunun daha çok zikredildiği beyan edilmektedir.²⁷⁵ Seyyid Kutb, sûrede, Mekkî sûrelerde olan konuların Medenî sûrelerde olan konulardan daha çok zikredildiğini belirtmiştir.²⁷⁶

es-Sāmurrā'î ise, sûrenin ana konusunun “Hacc’ın, ümmeti inşa etmek üzerindeki etkisi” olduğunu zikreder. Zira sûre kıyamet gününün dehşetini vasfederek "يَا أَيُّهَا النَّاسُ اتَّقُوا رَبَّكُمُ إِنَّ زَلْزَلَةَ السَّاعَةِ شَيْءٌ عَظِيمٌ" ayetiyle başlar. Bu vasfın, zihne hacıların Arafat’a çıkmalarını çağrıştırdığını ve haccın, insanları cihat üzerine eğittiğini belirtir. Çünkü belirli zamanlarda belirli mekânlarda olmak için, hacda olduğu gibi cihatta da sefer ve yorgunluk vardır. Ayrıca, hac, "أَلَمْ تَرَ أَنَّ اللَّهَ يَسْجُدُ لَهُ مَنْ فِي

²⁷⁴ ez-Zerkeşî, *el-Burhân*, c.I, s.188.

²⁷⁵ el-Bikâ'î, *Maşā'idu'n-Nazar li'l-İşrāfi 'alā Maḳāşidi's-Suver*, c.II, s.294.

²⁷⁶ Kutb, *Fî Zilālî'l-Kur'an*, c.V, s.2406.

"...السَّمَاوَاتِ وَمَنْ فِي الْأَرْضِ" ayetinde olduğu gibi, Allah'a teslimiyeti ve kulluğu tasvir eder.²⁷⁷

b. Ayetlerin Bağlamı

Seyyid Kutb, sûreyi dört bölüme ayırır: Birincisi, sûrenin başından 24. ayete kadar olan bölümdür. Bu ayetler, Mekkî sûrelerde olduğu gibi, kıyamet günü dehşetinin tasvirini, diriltme delillerini, sadece Allah'a sığınmak gerektiğini, müminlerin cennetteki nîmetlerini ve kafirlerin azabını anlatan konuları içerir.

İkincisi; 41. ayete kadar olan kısımdır. Bu ayetler, Medenî sûrelerde geçen bazı emirleri içerir. Örneğin, Hz. İbrahim'e Beytullah'ı tevhit üzerine kurma emrini vermek, haccın bazı vazifelerini belirtmek, Müslümanların, kendilerini ve Beytullah'ı korumak için cihat emrinin nâzil olması gibi emirler içerir.

Üçüncüsü, 57. ayete kadar olan bölümdür. Bu ayetlerde, Allah'ın, geçmiş milletlerin elçilerini koruduğu gibi, peygamberini de koruduğu ve helâk olan kavimlerin yurtlarının tasviri edilir.

Dördüncüsü, sûrenin sonuna kadar olan ayetlerdir. Bunlar, Allah'ın, mazlumları galip kılacağını belirtir; varlığına delalet eden yeryüzündeki delillerini içerir ve müminlere sadece Allah'a yönelme emrini verir.²⁷⁸

Söz konusu ayet, üçüncü bölümde gelmiştir. Bu bölümde, Peygamberin ruhunu güçlendirmek ve Allah'ın, dini galip kılacağını belirtmek için, iman etmeyen geçmiş milletlerin akıbetlerini belirtirken, önceki bölümün, Allah'a tevhit etme

²⁷⁷ <http://albayanalqurany.com/%D8%AA%D8%B9%D8%B1%D9%8A%D9%81-%D8%B3%D9%88%D8%B1%D8%A9-%D8%A7%D9%84%D8%AD%D8%AC/> (12.08.2017).

²⁷⁸ Kutb, *Fî Zilâli'l-Kur'ân*, c.IV, s.2407.

emrini, hac, cihat, namaz, zekât, nafaka, emr-i bi'l ma'rûf ve nehy-i 'ani'l munker gibi bazı dini emirleri içerdığını görüyoruz. Bölümlerin konularının bu şekilde sıralanmasının nedenini, Müslümanın, ancak dinin emirlerini yerine getirdiği zaman, Allah'ın, müşriklere karşı onu galip kılacağını belirtmek için olduğunu düşünüyoruz.

c. Ayetlerin Tefsiri

Ayet, Allah'a kulluk etmedikleri için, Allah'ın helâk ettiği milletlerin çokluğunu beyan eder. Ayete “ve” anlamında olan atıf edatlarından *vav* harfî ile başlayıp, Allah'ın helâk ettiği bir kavimin zikredildiği, bir önceki ayete bağlar. (كَأَيِّنْ) kelimesi (كَمْ) gibi çokluk anlamını verir. er-Râzî, ayetin anlamını, “bu kavimi, peygamberini yalanladığı için helâk ettiğimiz gibi, daha nice helâk ettiğimiz milletler vardır” şeklinde yorumlamıştır.²⁷⁹

Ayetten maksat, Allah'ın, diğer elçilerini de galip kıldığı gibi peygamberi de galip kılmaya kadir olduğunu bildirip peygamberin yüreğini ferahlandırmak ve müşrikleri, peygamberlerini yalanlayan milletlerin sonucunu teemmül etmeye davet etmektir.²⁸⁰

Daha sonra, helâk olan bu milletlerin diyarları vafedilir. Vasıf da, önce bomboş kalmış, binaları yıkılmış ve harabe olmuş yurtlarını, daha önce el-Bakara suresinde şerh ettiğimiz ayette geçen (فَبِئْسَ خَاوِيَةٌ عَلَى عُرُوشِهَا) ifadesiyle anlatılır. Bu ifadenin ardından, inkarcıların diyârında yıkılmayan ve sakinleri yok olduğu için kullanılmaz hale gelen kuyuların ve ıpıssız kalan yüksek sarayların kaldığı (وَبُئْرِ مُعْتَظَّةٍ) ifadeleri ile belirtilir. Burada kuyuya verilen vasıf (مُعْتَظَّةٍ) kelimesidir.

²⁷⁹ er-Râzî, *Mefâtîhu 'l-Ğayb*, c.XXIII, s.44.

²⁸⁰ Kûtüb, *Fî Zilâli 'l-Kur'ân*, c.IV, s.2429.

Kelimenin sözlük anlamı, suyu içilmeyen ve faydalanılmayan kuyudur. Bu kelime hayat dolu bir yerin öldüğünü ifade etmek için kullanılır.²⁸¹ Saray için kullanılan vasıf ise "مشيد" kelimesidir. Bu kelimenin sözlük anlamı, itina ile yapılmış, sapa sağlam ve yüksek binalardır.²⁸² eṭ-Ṭaberī, bu vasıfları şu şekilde açıklar: “Nice kuyuların ahalisini helâk ettik de kuyuları ölü bıraktık, bu kuyulara kimse gelip de suyundan faydalanamaz oldu, ve nice sapa sağlam yüksek sarayların sakinlerine azabımızı indirdik de o sarayları bomboş bıraktık.”²⁸³

Ayette, bu ürkütücü görüntüleri vasfedip, müşriklerin hallerine taaccüple “Peygamberlerini yalanlayan geçmiş milletlerin sonucunu gözleriyle görüp, müşrik milletlerde olan ilahi kânunu idrak etmiyorlar mı! Kullanılmaz hale gelen kuyuların ne fısıldadığını ve ıssız kalan yüksek sarayların neler anlattığını duymuyorlar mı! Şayet, görüp ve duyup idrak etselerdi ibret alırlardı. Ama körlük gözde değil kalpte olur. Onların da kalbi kör olmuştur” buyrulur.

d. Ayetlerin Belagi Açıklaması

45. ayette zalim kavimin helâk oluşu şiddetli bir şekilde belirtilmektedir. Bu helâk öyle bir derecededir ki, köyün duvarlarını üstlerine yıkmıştır. Kuyuları ve su kaynakları ‘âtıl vaziyete düşmüştür. ‘Ātıl kelimesinin anlamını İbn ‘Āşūr şu şekilde açıklar: Kuyular mevcuttur ve içinde su vardır ancak halkının helâk olmalarından dolayı fayda sağlamamaktadır.²⁸⁴

²⁸¹ İbn Manẓūr, *Lisānu’l-‘Arab*, c.XI, s.454.

²⁸² İbn Manẓūr, *Lisānu’l-‘Arab*, c.III, s.244.

²⁸³ eṭ-Ṭaberī, *Cāmi’u’l-Beyān*, c.VI, s.327.

²⁸⁴ İbn ‘Āşūr, *et-Taḥrīr ve’t-Tenvīr*, c.XVII, s.286.

Sonraki ayet, helâk olan bu milletlerin akıbetinden ibret ve ders alınmasını emreder. Allah Teâla zulümleri sebebiyle yok ettiği milletlerin başına geleni ibret alınması için açıkladıktan sonra "أفلم يسيروا" "gezip görmediler mi" ifadesiyle görme unsurunu zikreder. Çünkü görmenin ibret almada büyük bir payı vardır. Ancak bu iki unsur (işitmek ve görmek), kalp tefekkür etmedikçe fayda sağlamaz. Çünkü bir kimse işittiğine ve gördüğüne tefekkür ederse fayda görür, bu nedenle Allah Teâla şöyle buyurmuştur: "فإنها لا تعمى الأبصار ولكن تعمى القلوب التي في الصدور" "Gerçek şudur ki, gözler kör olmaz, fakat asıl göğüslerin içindeki kalpler kör olur."²⁸⁵ Burada soru ifadesinin anlamı, helâk olmuş kavimlerin akıbetini görmelerine rağmen ibret almayan hallerine taaccüp etmektir.²⁸⁶

"قُلُوبٌ يَعْقِلُونَ بِهَا" "Akledecek kalpleri" cümlesi tefsirinde, çoğu müfessirler, kalbin, derin düşünce ve tefekkürün yeri olduğunu ve akıl merkezinin kalp olduğunu, beyin olmadığını ifade ederler. Valîd Fiteyhî, kalple ilgili makalesinde kalbin Kur'an'da 132 kere geçtiğini, Allah Teâla'nın insan vücudunda kalbe yöneticilik vazifelerini verdiğini belirtmektedir. Nitekim "أَفَلَا يَتَذَكَّرُونَ الْقُرْآنَ أَمْ عَلَى قُلُوبٍ أَقْفَالُهَا" "Onlar Kur'an'ı düşünmüyorlar mı? Yoksa kalpleri kilitli mi?" ayetinde kalp teemmül etme fiiliyle görevlidir. Yine "نَزَلَ بِهِ الرُّوحُ الْأَمِينُ ، عَلَى قَلْبِكَ لِتَكُونَ مِنَ الْمُنْذِرِينَ" "Uyarıcılardan olası diye onu güvenilir Ruh (Cebrail) senin kalbine indirmiştir" ayetinde vahyi kalbin karşıladığı belirtilmektedir. Yine, "وَمَنْ يَكْتُمْهَا فَإِنَّهُ آتَمٌ قَلْبُهُ" "Kim onu (şahitliği) gizlerse, şüphesiz onun kalbi günahkârdır." Ayetinde kalbin gerçeği gizleyerek günaha girdiği ifade edilir. Yine, "فَيَطْمَعُ الَّذِي فِي قَلْبِهِ مَرَضٌ" "kalbinde hastalık (kötü niyet) olan kimse ümide kapılmasın" ayetinde kalbin günah için

²⁸⁵ er-Rāzī, *Mefātīhu 'l-Ġayb*, c.XXIII, ss.45-46.

²⁸⁶ İbn 'Āşūr, *et-Tahrîr ve 't-Tenvîr*, c.XVI, s.278.

planlar yaptığı açıklanmıştır. Sonrasında, makalesinde İbnu'l-Kayyim'in (ö.751/1350) insan kalbinin vücudun hâkimi olduğunu ispat eden bir sözünden bahsetmiştir: “Doğrusu akıl kalpte başlar ve neşet eder. Tarlası ve meyvesi ise baştadır”. Ardından, eş-Şâfi‘î'nin (ö.204/820) şiirinden kalbin, insan bedenine gönderdiği emirleri açıklayan beytini zikreder:

وَعَيْنُ الرِّضَا عَنْ كُلِّ عَيْبٍ كَلِيلَةٌ وَلَكِنَّ عَيْنَ السُّخْطِ تُبْدِي الْمَسَاوِيَا²⁸⁷

“Eğer kalp severe sevgilide güzel hasletler hariç bir şeyi görmez, eğer nefret duyarsa, çirkin hasletler haricinde bir şey gözü görmez.”

Ayetin sonunda "الْقُلُوبُ الَّتِي فِي الصُّدُورِ" “göğüslerdeki kalpler” ifadesiyle göğüsün yerinin belirtildiği dikkat çekmektedir. Kalbin, göğüsten başka bir yerde olmadığı bilinmesine rağmen, vücuttaki yerinin belirtilmesi, tıpkı "يَقُولُونَ بِأَفْوَاهِهِمْ" “ağızlarıyla söylüyorlar” ayeti ve "وَلَا طَائِرٌ يَطِيرُ بِجَنَاحَيْهِ" “iki kanadıyla uçan kuşlardan ne varsa” ayetinde olduğu gibidir. er-Rāzī’ye göre bunun sebebi, körlüğün gözde olup, burada bilinenin aksine bir yerde olduğu için, mekânı zikrederek daha fazla ispat gerektirdiği içindir. Kezâ, ayette kalp, kinayeli olarak, düşünceler ve fikirler yerine kullanılmaktadır. Nitekim "إِنَّ فِي ذَلِكَ لَذِكْرًا لِمَنْ كَانَ لَهُ قَلْبٌ" “bunda kalbi olanlar için bir öğüt vardır” ibaresinde Allah Teâla, düşünce ve tefekkür merkezinin kalp olup beyin olmadığına işaret ettiğini belirtir.²⁸⁸

İncelediğimiz ayette, diyarda kalan izlerin tasviri, aynı Kehf ve el-Bakara surelerinde incelediğimiz ayetlerde varit olan ifadesiyle aynıdır. Bu ifade “وهي خاوية” ifadesidir. Kur’an’da üç kez tekerrür etmiştir. Üçü de Mekkî surelerdir ve tevhid bağlamında zikredilmiştir. Bu surede, cümlelerin ardından diyarda kalan iki

²⁸⁷ <https://pulpit.alwatanvoice.com/articles/2016/06/20/407570.html> (15.03.2018).

²⁸⁸ er-Rāzī, *Mefātīhu 'l-Ğayb*, c.XXIII, s.46.

şeye dikkat çekilmiştir. Diyar sakinlerinin inşaa etmiş olduğu yüksek saraylar ve hayat kaynağı olan kuyular. Kur'an, bunların terk edildiğini ve kullanılmaz hale geldiğini tasvir ederek dünyanın faniliğini vurgular. Cahiliyye dönemi şiirlerinde ise kalan tüm izlere şairler bağlanıp en ince ayrıntısına kadar vâsfederler ve zevali kabullenemezler.

2. Helâk Edilen Kavimlerin Diyârlarında Kalıntı Vasfı Geçen Ayetlerin, Bulundukları Sûrelerin Ana Konusu İle İlişkisi

Kalıntı vasfı olan ayetlerin, el-Bakara ve el-Hac sûreleri hariç, Mekkî sûrelerde varit olduğunu görüyoruz. el-Bakara sûresi medenîdir ve İslam ahkâmını belirtir. Fakat söz konusu ayet Mekkî konuların, özellikle tevhide davet eden ve dirilişi ispatlayan ayetlerin arasında gelmiştir. el-Hac sûresindeki kalıntı vasfı olan ayet-i kerîme, aynı şekilde Mekkî konulardan bahsederken gelmiştir.

Ayetlerin konusunun sûrelerin konusu ile aynı olduğunu da görüyoruz. el-Bakara sûresi, İslami metodun, dünyayı ve ahireti kazanmak için en doğru metot olduğunu belirtir. Ayette, bu metodu takip etmek için dinin ahkâmını anlatan bir bağlamda, ölümden sonra hayatı tasvir eder. Yani, ahkâm ayetleri arasında Allah'ın birliğine ve kudretine inanmaya davet etmek için üç kıssada diriltmeye kadir olduğu izah edilir. Zira dirilişe inanan bir kimse Allah'a inanıp emirlerini yerine getirecektir.

el-A'râf sûresi, akîdenin çeşitli konuları üzerinde olup özellikle tevhit üzerinde olduğunu görüyoruz. Ayet, Allah'a inanmayıp peygamberlerini yalanlayan kavimlerin akıbetini vASFeder.

Yûnus sûresi, akîdenin tevhit, vahiy, diriliş ve ceza gibi çeşitli konularını ele alır. Ayette, dünyaya kanmamayı tavsiye eden ve Allah'ın diriltme gücüne sahip olduğunu belirten bir bağlamda ölümden sonra hayatı tasvir etmiştir.

Hûd sûresi, akîde, tevhit ve vahiy üzerindedir. Kalıntı vasfını içeren ayetler de tevhide karşı gelen kavimlerin akıbetini belirtmektedir.

İbrahim sûresi, akîdenin konularını, Allah'ın nîmetlerini özellikle tevhit nîmetini ve nîmetleri şükür ya da nankörlük ile karşılamanın akıbetini belirtir. Kalıntı

vasfını içeren ayet de bunun üzerindedir. Tevhide karşı gelip Allah'ın nîmetlerini nankörlük ile karşılayan kavmin helâk olduğunu tasvir eder.

el-Kehf sûresi, akîde, tevhit ve insanoğlunun hayatta karşılaşılabileceği türlü fitneler üzerindedir. Ayet de mal fitnesini ve dünyanın malına tutunmanın akıbetini tasvir etmiştir.

Ṭaha sûresi, akîdenin konularını içerir ve Kur'ân'ın saadete erıştiren yolu çizdiğini belirtir. Ayet de, tevhide karşı geldiği için helâk olan milletlerin akıbetini gören ve ibret almayan kavmin haline taaccüp eder.

el-Hac sûresi, hem medeni hem mekkî konuları ele almıştır. Kalıntı vasfını içeren ayetin bulunduğu bağlam ise her iki konuyu içermiştir. Zira, Allah Teâla, emirlerini yerine getirenlerle beraber olduğunu ve peygamberin davetine karşı gelenlerin akıbetini belirtir. Bu emirler sûrenin Medenî yönünü teşkil eder, tevhit konusu ise Mekkî yönünü teşkil eder.

en-Neml sûresi, Mekkî konuları içerip medeniyetin esas olan ilim konusunu ele alır. Ayet de Şemûd kavminin tevhit davetine karşı gelmesinden dolayı helâk olduğunu beyan eder.

el-'Ankebût sûresi, tevhid, diriliş ve ceza gibi mekki konuları içermiştir. Bununla birlikte tevhide davet yolunda olabilecek fitneleri ve bu fitnelere karşı nefis ile cihat etmek gerektiğini beyan eder. Ayet de tevhide davet eden peygamberlere karşı gelip iman etmeyen milletlerin akıbetini vassfeder.

es-Secde sûresi, Mekkî konuları içerir. Tevhide ve yalnız Allah'a sığınmaya davet eder. Bu davete karşı gelenlerin akıbetini de kalıntı vasfı olan ayette tasvir eder.

Ğāf sūresi, genellikle Mekkî konuları içerip özellikle Allah'ın, kullarını daima gözettiğini zikreder. Kalıntı vasfı olan ayet-i kerîme de Allah'ın kudretinin her şeyi kuşattığını ve azabından kaçmaya çalışan en güçlü milletleri, kudretiyle helâk ettiğini belirtir.

el-Fecr sūresi, tevhid, diriliş ve ceza gibi Mekkî konular üzerindedir. Ayet-i kerîme de Allah'a davet eden ve dünya malına kanmamayı tavsiye eden bir bağlamda gelip helâk olan milletlerin helâk nedeninin güçleri ve becerileriyle övünüp tevhit davetine karşı gelmeleri olduğunu açıklar.

SONUÇ

Cahiliyye kasidelerinin *el-Muḳaddimetu't-Talaliyye* adlı giriş kısımlarında yaygın olan *ṭalal* vasfının, eski Arap şairleri için ehemmiyetli olduğunu gördüğümüz ve Kur'ân-ı Kerim'de bu vasma benzer terkedilmiş diyarların vafı gezen ayetleri incelediğimiz bu çalışmada vardığımız sonuçları şu şekilde sıralayabiliriz:

- 1- Çalışmamızda, eski Arap şiirlerindeki *ṭalal* vafı ile Kur'ân'daki helâk olan kavimlerin diyârlarının kalıntı vafı arasındaki benzerlik incelenmiş. Bu benzerliğin biçimde değil, *ṭalal*'ın şiirde, kalıntının da Kur'an'da, mühim bir unsur teşkil etmesinde olduğunu söyleyebiliriz. Zira, Şair, kasidesinin ana konusuna *aṭlāla* ağlayarak girerken, Kur'ân'da helâk olmuş diyar vafının sûrenin ana konusunu teşkil ettiğini ancak başında gelmediğini gördük.

Bu benzerliğin sebebi olarak, Kur'ân'ın eski Arapların dili ile nâzil olduğu için üslupta birçok benzerlik olduğu gibi, bu hususta da Araplara dilleri ile hitap etmekte olduğunu düşünüyoruz.

- 2- İncelediğimiz ayetlerde dikkatimizi çeken tasvir özellikleri şunlardır:

- Harabeyi vafeden "وهي خاوية على عروشها" cümlesi 3 kez tekerrür etmiştir.
- Refah içinde sürdürülen uzun bir ömrün hiç yaşanmamış gibi yok olması "كأن لم يغنوا" ifadesi ile 4 kez tekerrür etmiştir.
- Diyarların (helâktan sonra) bomboş kaldığı "لم تُسكن من بعدهم" ifadeleri ile vafedilmiştir.
- Helâk olan kavimlerin hayatta sahip oldukları güçleri ve bu güçlerin bırakmış olduğu izleri tasvir ederek, insana, iman dışında hiçbir şeyin fayda

sağlamadığı belirtilmektedir. *Aṭlāl* vafında ise şair, izlere hüznü ve ağlamaklı bir yaklaşım sürerek ayrıntılarına taalluk etmektedir.

- Helâka uğramış diyarlardan geçen herkes "يَمشُونَ فِي مَسَاكِنِهِمْ ، و قد تَبَيَّنَ لَكُمْ مِنْ" "مَسَاكِنِهِمْ" cümleleriyle teemmül ve tefekkür edip ibret almaya davet edilir. Çünkü bu izler, helâktan sonra birer ibret belgesi olarak kalmıştır.

- Bazı ayetlerde ölümden sonra hayatın ve bazı ayetlerde ise hayattan sonra ölümün tasvir edildiği görülmektedir. Ölümden sonra hayatın tasviri el-Bakara sûresinde geçen terkedilmiş köyün vafı "altı üstüne gelmiş" cümlesiyle beyan edildikten sonra hayatın tasviri, dirilişi ispatlayarak gelmiştir. Yûnus sûresinde ve kehf sûresinde geçen dünya hayatının tasvirinde ise önce hayatın sonra ölümün tasviri yapılmıştır. Tüm bu tasvirlerde hayat uzun bir şekilde ölüm ise kısa bir cümle ile vafedilmiştir. Yani, tasvirin önem verdiği husus hayattır.

- Ayetlerde, kalıntılara dair bariz/belirli bir tasvirin bulunması çok nadirdir.

- 3- Diyarların vafı, genel olarak tevhide davet eden bağlamlarda gelmiştir. Bununla beraber bazı bağlamlarda başka konular da varit olmuştur. Örneğin dirilişi ispatlamak, dünya hayatının haline aldanmamak, zulümden kaçınıp adil olmak ve Allah'ın verdiği nimetlere şükredip nankörlük etmemek gibi konuların varit olduğunu görüyoruz.
- 4- Diyarların vafında ibraz edilen en belirgin iki husus şudur: Birinci husus, o muhteşem hayatı veren ve ehlinin şirkleri yüzünden yerle bir eden Allah'ın yüce kudreti; ikinci husus ise mekânın ibret belgesi oluşu ve herkesin teemmül etmekle emrolup öğütler çıkarmaktır.

- 5- Üslup yönünden istifham-ı inkârî, taaccüp, teşbîh ve helâk olan nesillerin dolayısıyla yeryüzünde kalan eserlerin çokluğunu belirten "كم" (nice) edatının sık kullanıldığını görüyoruz.
- 6- Cahiliyye şiirinde *talâh*ın genelde ağlamaklı olduğunu, şairin diyarda kalan izlere taalluk ederek en ince ayrıntısına kadar tasvir ettiğini ve hayata bağlanıp zevali kabullenemediğini görüyoruz. Kur'ân'da ise diyarların kalıntıları, genel bir tasvir ile zevali vurgulayarak teemmül edilmeye davet edilir.
- 7- Cahilliyye şairinin *aţlâl* tasvirinde, dünya hayatına taalluk ettiği ve zevalini kabullenemediği vuzûh ederken Kur'ân'ın kalıntı tasvirinde, dünya hayatının faniliğini belirten bir ibret belgesi kıldığını görüyoruz.

BİBLİYOGRAFYA

‘AṬVĀN, Ḥuseyn. *Muḳaddimetu’l-Ḳaṣīdeti’l-‘Arabiyyati fi’ş-Şi’ri’l-Cāhilī*. Mısır: Dāru’l-Me‘ārif, t.y.

EL-BAĞDĀDĪ, ‘Abdulkādir b. ‘Umer. *Ḥizānatu’l-Edebī ve Lubbu Lubābu’l-‘Arabī*. Thk. ‘Abdu’s-Selām Hārūn. Kahire: Mektebetu’l-Ḥāncī, 1983.

EL-BEYDĀVĪ, ‘Abdullah b. ‘Umer. *Envāru’t-Tenzīl ve Esrāru’t-Te’vīl*. Thk. Muḥammad ‘Abdurrahmān el-Mar‘aṣlī. Beyrut: Dāru İhyā’i’t-Turaṣi’l-‘Arabī, t.y.

EL-BİḲĀ’Ī, Ebū’l-Ḥasen Burhānuddīn. *Maṣā’idun-Nazar lil-işrāfi ‘alā maḳāşidi’s-Suver*. Thk. ‘Abdu’s-Semī‘ Muḥammed Aḥmed Ḥasaneyn. Riyad: Mektebetu’l-Me‘ārif, t.y.

BİNTU’Ş-ŞĀṬĪ, ‘Āiše ‘Abdurrahmān. *el-İ‘cāzu’l-Beyānī fi’l-Ḳur’ān*. Kahire: Dāru’l-Me‘ārif, 1971.

EL-BURSEVĪ, İsmā‘īl Ḥaḳḳi. *Rūḥu’l-Beyān*. İstanbul: Maṭba‘a ‘Uşmāniyya, 1926.

EL-CĀDİR, Maḥmūd ‘Abdullah. *Ḥavla Madlūlāti Rumūzi’l-Mar’ati fi Muḳaddimati’l-Ḳaṣīdati’l-‘Arabiyyati Ḳabla’l-İslām. Mecelletu’l-Mucamma’i’l-‘İlmī el-‘İrāḳī* 4 (1980), ss.270-306.

CEVİZ, Nurettin; DEMİRAYAK, Kenan; YANIK, Nevzat. *Yedi Askı, Arap Edebiyatının Harikaları*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları: 2010.

EL-CİLĀŞĪ, Muḥammed b. el-‘Arabī. *Siyāsatu’l-Ma’nā*. B.y.: Mu’essesetu Marāya’l-Ḥadāşati li’l-İntāci’l-Fikrī, t.y.

- EL-CUMAĦĪ, Muḥammed b.Sellām. *Ṭabaḳāt'u Fuḥūli's-Şu'arā'*. Beyrut: Dāru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2001.
- DAYF, Şevki. *Tārīḫu'l-Edebi'l-'Arabī (el-'Aşru'l-Cāhilī)*. B.y: Dāru'l-Me'ārif, t.y.
- DRĀZ, Muḥammad 'Abdullah. *en-Nebe'ul 'Azīm*. Kahire: Merkezu İbşār, t.y.
- EBŪ 'AVDA, Ḥalīl 'Avda. *et-Taṭavvuru'd-Dilālī Beyn Luḡati's-Şi'ri'l-Cāhilī ve Luḡati'l-Ḳur'āni'l-Kerīm*. Ürdün: Mektebetu'l-Manār, 1985.
- EBŪ MŪSĀ, Muḥammad Muḥammad. *eş-Şiir el-Cahilī, Dirasetun fī Menāzi'i's-Şu'arā'*. Kahire: Mektebetu Vehbe, 2008.
- EBŪS-SU'ŪD EFENDİ. *İrşādu'l-'Aḳli's-Selīm İlā Mezāya'l-Kitābi'l-Kerīm*. Beyrut: Dāru İḫyā'it-Turṣi'l-'Arabī, t.y.
- EL-FARĀHĪDĪ, Ebū 'Abdurrahmān el-Ḥalīl b. Aḥmed b.'Amr. *Kitābu'l-'Ayn*. Thk. 'Abdul Ḥamīd Hindāvī. Beyrut: Dāru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2003.
- EL-FEYRŪZĀBĀDĪ, Muḥammed b. Ya'ḳūb. *el-Ḳāmūsu'l-Muḥīṭ*. Beyrut: Mu'essesetu'r-Risāle, 2005.
- EL-FEYYŪMĪ, Sa'īd. "Felsefetu'l-Mekāni fī'l- Muḳaddīmeti't-Ṭalaliyyati fī's-Şi'ri'l-Cāhilī". *Mecelletu'l-Cāmi'ati'l-İslāmiyyeti li'l-Buḥūsi'l-İnsāniyye* 2 (2007), ss. 241-265.
- EL-ḤALEBĪ, Şabāḥ, *Taṭavvuru Dilālāti'l-Alfāzi'd-Dīniyyeti Beyne's-Şi'ri'l-Cāhilī ve'l-Ḳurāni'l-Kerīm*. B.y: Kulliyetu Dāri'l-'Ulūm, Cāmi'atu'l-Ḳāhire, 1988.
- ḤAYYAT, 'Avāṭif. *Binā'u'l-Me'ānī fī Sūreti'l-A'rāf*. Thk. Muḥammad Ebū Mūsā, Mekke: Ummu'l Ḳurā Üniversitesi yay, 2013.

İBN ‘ÂŞÛR, Muhammed et-Ṭāhir. *et-Taḥrîr ve't-Tenvîr*. Tunus: ed-Dāru't-Tūnisiyyeti li'n-Neşr, 1984.

İBNU'L-ENBĀRĪ, *Şerḥu'l-Kaşa'id-i's-Seb'i't-Tivāl*. Thk. 'Abdu's-Selām Hārūn. B.y: Dāru'l-Me'ārif, t.y.

İŞLER, Emrullah, “Tarafe b. Abd,” *DİA*, c.40, s.14.

KARAARSLAN, Nasuhi Ünal, “Hâris b. Hillize,” *DİA*, c.16, ss.196-197.

KARAMAN, Hayrettin ;ÇAĞRICI, Mustafa ; KÂFİ DÖNMEZ, İbrahim ; GÜMÜŞ, Sadrettin. *Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*. Ankara: DİB, 2006.

EL-ḲAYRAVĀNĪ, İbn Raşîk. *el-'Umdatu fî Maḥāsini's-Şi'ri ve Âdābuh*. Beyrut: Dāru'l-Cıl, t.y.

EL-ḲAYSĪ, Nûri Hammûdi. *Lavḥatu't-Talali fî'l-Ḳaşîdati'l-Cāhiliyye*. Irak: *Mecelletu'l-Aklām* 11 (1973), ss.38-42.

EL-ḲURṬUBĪ, Muhammed b. Aḥmed. *el-Cāmi' li Ahkāmî'l-Ḳur'ân*. Thk. 'Abdullah b. 'Abdi'l-Muḥsin et-Turkî. Beyrut: Mu'essesetu'r-Risāle, 2006.

İBN ḲUTEYBE, *eş-Şi'r ve's-Şu'arā'*. Thk. Aḥmed Maḥmūd Şākir. Kahire: Dāru'l-Ḥadîs, t.y.

-----, *Te'vîl'u Muşkili'l-Ḳur'ân*. Thk. es-Seyyid Aḥmed Şaḳr. B.y: Mektebet'u Dāri't-Turāş, t.y.

ḲUTB, Seyyid. *Fî Zilālî'l-Ḳur'ân*. Kahire: Dāru's-Şurūk, 2003.

-----, *et-Taşvîru'l-Fennî fî'l-Ḳur'ân*. Kahire: Dāru's-Şurūk, t.y.

İBN MANZÛR, *Lisānu'l-'Arab*. Beyrut: Dāru Şādir, t.y.

EL-MES'ÜDÎ, Menāl, *et-Tenāsub fî Tefsîri'r-Rāzî*. Kahire: Dāru'l-Kutubi'l-Maşriyye, Mektebetu Vehbe, t.y.

Mucemme'u'l-Luğati'l-'Arabiyye, *el-Mu'cemu'l-Vasîf*. B.y: Mektebetu's-Şurūki'd-Duvaliyye, 2004.

MUHTAR, Cemal, “Antere”, *DİA*, c.3 , s.237-238.

ÖĞMÜŞ, Hârûn. *Kur'an Yorumunda Şiirin Yeri*. İstanbul: İSAM, 2010.

EŞ-ŞĀBŪNĪ, Muḥammed Ali. *İcāzu'l-Beyāni fî Suveri'l-Ḳur'ān*. B.y: Mektebetu'l-Ġazālī, 1979.

ES-SĀMURRĀ'Ī, Faḍil Şalih. *Alā Tarīki't-Tefsīri'l-Beyānī 2*. B.y: Cāmi'etu's-Şāriḳa, 2004.

SAVRAN, Ahmet, “İmruülkays b. Hucr,” *DİA*, c.27, ss.237-238.

SULEYMĀN, Muḳātil. *Tefsīru Muḳātil b. Suleymān*. Thk. Abdullah Maḥmūd Şihāte. Beyrut: Mu'essesetu't-Tārīhi'l-'Arabī, 2002.

ET-ṬABERĪ, Muḥammed b. Cerīr. *Cāmi'u'l-Beyāni 'an Te'vīli Āyi'l-Ḳur'ān*. Thk. Beşşār Ma'rūf ; 'İşām el-Ḥerestānī. Beyrut: Mu'essesetu'r-Risāle, 1994.

ṬĀHA, Yaḥyā Zakī Abdu. “Ramziyyatu't-Ṭalali ve'l-Mar'ati fī'l-Ḳaşīdeti'l-'Arabiyyeti Ḳable'l-İslām,” *Mecelletu Kulliyyatu't-Tarbiyyeti'l-Esāsiyye* 70 (2011), ss.47-62.

TÜLÜCÜ, Süleyman, “Lebîd b. Rabîa,” *DİA*, c.27, ss.121-122.

-----, “Züheyr b. Ebû Sūlmâ,” *DİA*, c.44, ss.544-542.

EZ-ZECCĀC, Ebû İshāk. *Me'āni'l-Ḳur'ānī ve İ'rābuhu*. Thk. 'Abdu'l-Celīl Şelebī. B.y: 'Ālemu'l-Kutub, 1988.

İBN ZEKERİYYĀ, Ebū'l-Ḥasen Aḥmed b. Fāris. *Mu'cemu Maḳāyisi'l-Luḡa*. Thk. 'Abdusselām Hārūn. B.y: Dāru'l-Fikr, 1979.

EZ-ZEMAḤŞERĪ, Cārullah. *el-Keşşāf*. Thk. Ḥalīl Me'mūn Şīmā. Beyrut: Dāru'l-Me'rife, t.y.

EZ-ZERKEŞĪ, Bedruddīn. *el-Burhān fī 'Ulūmi'l-Ḳur'ān*. Thk. Muḥammed Ebū'l-Faḍl İbrāhīm. Beyrut: Mektebetu İhyā'i't-Turāşi'l-'Arabī, 1957.

EZ-ZEVZENĪ. *Şerḥu'l-Mu'allakāti'l-'Aşr*. Beyrut: Dāru Mektebetu'l-Ḥayāt, t.y.

YALTKAYA, Şerefeddin, *Yedi Askı*. B.y: 1943.

İnternet Kaynakları

<http://albayanalqurany.com/> (12/08/2017)

<https://pulpit.alwatanvoice.com/articles/2016/06/20/407570.html> (15/03/2018)

<http://archive.sakhrit.co/newPreview.aspx?PID=1870765&ISSUEID=15654&AID=349262> (23.04.2018).

<https://journals.iugaza.edu.ps/index.php/IUGJHR/article/view/1022> (23.04.2018).

Kur'an'da Metruk Mekanları Anlatan Ayetlerin Cahiliye Şiiriyle Edebi Yönden Kıyası

(Yüksek Lisans Tezi)

Fatma DEMİRCİ SÖNMEZ

TÜRKÇE ÖZET

Cahiliyye Dönemi kasideleri bir vasıf ile başlar. Bu vasıfa Arap Edebiyatı'nda “Talal” adı verilmiştir. Talal, terk edilen bir hayatın/diyârın kalıntılarıdır. Çalışmamızın birinci bölümünde bu konu, “talal” ve “mukaddime” lafızlarının anlamlarını lügatlerden yapılan çıkarımlar ve bu lafızların şiirlerdeki özellikleri örneklerle belirtilerek incelenmiştir.

Kur'an-ı Kerim, eski Arapların belâgatini tehaddi ettiğinden dolayı, Kur'an'daki metruk/helâk edilmiş kavimlerin diyârlarının tasvirlerinin yer alması dikkatimizi çekip, Cahiliyye kasidelerindeki talal özelliği ile benzerlikleri incelemek için ikinci bölümde, Kur'an'daki bu tasvirlerin yer aldığı ayetler tespit edildikten sonra, her ayetin tefsiri, belâgi çalışması, bulunduğu bağlam ve surenin ana konusu ile ilişkisi belirlenmeye çalışılmıştır.

Sayfa Sayısı: 133

Tez Danışmanı: Dr. Öğretim Üyesi Esra GÖZELER

Anahtar Kelimeler: *Kur'an, Tefsir, Diyar Vasfı, Metruk Diyar, Edebi Çalışma, Talal, Aflal.*

Kabul Edildiği Yıl: 2018

The Literary Comparement of the Abondened Districts in Qur’anic Verses with Jahiliyye Eulogies

(M.A. Thesis)

Fatma DEMİRCİ SÖNMEZ

ABSTRACT

Bearing a visible importance for jahiliyya eulogies, muallaqat poems start with a characteristic. This characteristic is called “ṭalal” in Arab literature. Ṭalal is the residues of an abondened life/district. In the first chapter of the study, equivalent meaningd of ṭalal and muqaddime words as per the derivations from the dictionaries and qualifications of these words within poems are analyzed through examples. As the Qur’an challenges the literary eloquence of ancient Arabs, the second chapter focuses on the verses where these depictions take place. After the subject chapters are detected, each verse is examined in the framework of its exegesis, its rhetorical characteristics and the context it was revealed, as well as its relation with the overall surah it takes place.

Page Number: 133

Supervisor: Assist. Prof. Dr. Esra GÖZELER

Keywords: Qur’an, Tafsir, District Characteristic, Abondoned District, Literary Work, Ṭalal, Aṭlal.

Year: 2018